

МИР, ЉУБОВ И СЛОБОДА

Војната не е незбежна

Подготвено од Том Г. Палмер

Студенти за слобода и Атлас Нетворк

Jameson Brooks, Inc.
Ottawa, Illinois

AtlasNetwork.org

StudentsForLiberty.org

За оригиналот:

Published by Students For Liberty & Atlas Network/ Jameson Books, Inc.

Copyright © 2014 by Tom G. Palmer,
Atlas Economic Research Foundation,
Students For Liberty

Edited by Tom G. Palmer
Cover Design by Robyn Patterson

The editor gratefully acknowledges the assistance in preparing this book, not only of the authors and copyright holders, but of the countless active members of the Atlas Network and of Students For Liberty. Their dedication to liberty and peace on every continent is both a great service to all those at risk from organized violence and an inspiration to me.

For information and other requests please write:

Students For Liberty, 1101 17th St. NW, Suite 810, Washington,
DC 20036

The Atlas Network, 1201 L St. NW, Washington, DC 20005

James Books, Inc., 722 Columbus Street, PO Box 738, Ottawa, IL
61350 800-426-1357 for book orders.

Printed in the United States of America

ISBN: 978-0-89803-176-8

Издавач

ЛИБЕРТАНИА – Центар за современа политика, Битола

Уредник на преводот

Никола Љ. Илиевски

Превод:

Студенти за слобода – Македонија

Лектор:

Проф. Д-р. Трајко Огненовски

Преработка на корица:

Ѓорѓи Димитров

Печати

Полиграфика, Битола

Битола, 2017

Содржина

Предговор на македонското издание.....	10
Предговор.....	12
1. Мирот е избор (Том Г. Палмер).....	16
- Војната е организирано човечко насилство.....	17
- Кога војната е оправдана (ако воопшто може да биде).....	20
- Војната е здравје за државата.....	25
- Кој е одговорен?.....	27
- Слобода и мир.....	30
2. Намалување на војните и концепција за човековата природа (Стивен Пинкер).....	32
- Зошто намалувањето на војните и реалната концепција за човековата природа се компатибилни? Четири причини.....	34
1. И почудни работи се случувале.....	34
2. Човековата природа сè состои од повеќе компоненти.....	36
3. Факултативна компонента на човековата природа.....	39
4. Човековото спознание е отворен генеративен систем.....	41
- Заклучок.....	43
3. Економијата и мирот – зошто е добро да имаме богати соседи (Емануел Мартин).....	45
- Победници и губитници.....	45
- Светот на произведувачите и потрошувачите.....	47
- Законот на Сеј и заемната корист.....	48
- Примена на законот на Сеј на меѓународно ниво.....	51
- Трговски бариери, протекционизам, како <i>игра на негативна сума</i>	53
- Мир за просперитт.....	55

4. Интервју со претприемач за мир – Крис Руфер (Том Г. Палмер).....	58
5. Мирот и слободната трговија (Ерик Гарцке).....	72
- Трансформација.....	73
- Сомнителниот Томас.....	74
- Причини за мир.....	76
- Невидливата рака на мирот.....	76
6. Политичката економија на империјата и војната (Том Г. Палмер).....	81
- Добри вести: Насилството се намалува.....	82
- Дали нужно постои <i>судир на цивилизациите</i> и земјите?.....	84
- Дали меркантилистичкиот империјализам е победничка идеја?.....	87
- Војната за нафта (и други ресурси).....	95
- Економските заблуди и меѓународните односи.....	99
- Ако добрата не ги преминуваат границите, војски ќе ги преминат.....	100
- Древниот увид.....	103
- Кој одлучува.....	103
7. Сомнежот во војна, за време на американското просветителство (Роберт М.С. Мекдоналд).....	107
8. Значењето на трендот на намалување на воените конфликти, како политичка алатка во современиот свет (Цастин Логан).....	119
- Пораст и пад на најголемите војни.....	120
- Современи војни.....	122
- Заклучок.....	126
9. Милитаризација на полицијата (Редли Балко).....	129
10. Философија на мир или философија на конфликт (Том Г. Палмер).....	134
- Философија на соработката.....	137
- Философија на конфликтот.....	141
- Разграничување на пријателството и непријателството.....	148

- Идеите од 1914 година.....	155
- Војните не се неизбежни.....	160
11. Уметноста на војувањето (Сара Шквир).....	163
12. Воена молитва (Марк Твен).....	171
13. <i>Dulce et decorum Est</i> (Вилфред Овен).....	176
14. Парабола за старецот и младиот (Вилфред Овен).....	178
15. Мирот започнува со тебе (Кејти Рајзенвиц).....	179
- У ч и !	181
- З а с и л и !	182
- О р г а н и з и р а ј !	183
- Направи ја промената: избери мир!	185
Предлози за натамошно читање.....	187
За уредникот: Том Г. Палмер.....	189
Преведувачи.....	191
Организации.....	192
Белешки.....	194

Предговор на македонското издание

Почитувани читатели, книгата пред Вас претставува организирана композиција од исклучително квалитетни текстови и есеи, таа претставува едно четиво чија мирољубива форма суптилно ги апострофира високите вредности на приоритетните и неопходните човечки идеали. Нејзината есенција произлегува од човековиот крик за слобода, човековата потреба за љубов и нужноста на мирот како *condition sine qua non*. Книгата се обидува да ги подвлечи главните компоненти на војната, омразата и принудата, како антиподи на слободата, мирот и љубовта. И на таков начин, да ја претстави другата реалност – можната дистопија на постоењето.

Имено, мирот се операционализира како трансформативна моќ, или способност да го трансформира конфликтот во соработка и омразата во љубов. Додека слободата е неговата храна. Спротивно на тоа, отсуството на мир, војната, омразата и принудата, всушност се храната со која се храни “вечниот” левијатан. Нему не му е потребен ниту мир, ниту слобода, а уште помалку љубов. Нему му се потребни “жртви” за тој да може да опстојува и да расне. Виктимолошката одредница се лоцира во непознаеноста, ирационалноста и субмисивноста на луѓето, кои понекогаш свесно, но често пати и несвесно, заземаат улога на главни гости на банкетите на левијатанот, наспроти нивната можност и слободна волја, да ги следат мирот и слободата. Мирот е избор! Но патот до неговото спознание е единствен – тој се изодува преку процесот на неговото губење, како што впрочем тоа се однесува и на слободата. Додека љубовта, љубовта е нивната единствена “свезда водилка”.

Оттука, со задоволство ја препорачуваам оваа книга да послужи како четиво за спознавањето на светлата

димензија на животниот пат, проткаен со главните постулати на убавиот и просперитетен живот. Секако, додека живееме во мир, слободата е нашиот порив, а љубовта, нашата секојдневна храна. Отсуството на една од овие вредности, светот го воведува во дистопија – како негација на човекот во сите негови аспекти. Затоа, оваа книга претставува и своевиден потсетник за сите нас, секогаш да имаме на ум дека, иако човекот е рационално суштество – без намера за негова идеализација – тој знае и да погреша, посебно кога ја губи својата индивидуалност (своето ratio) и кога станува составен дел, запчаник во толпата. Во таа смисла, оваа книга не поучува дека хармонијата постои во сечиј животен пат, а нас ни е препуштен предизвикот да избереме кој пат ќе го трасираме – светот на слободните поединци и светот на рационалниот човек означен со симболот на мирот, љубовта и слободата.

Проф. д-р Горан Илиќ
Битола, 2017

Предговор

„Луѓето најпрво мора да научат да мразат, само на таков начин ќе ја осознаат љубовта, бидејќи многу поприродно можат да го апсорбираат тоа чувство, отколку останатите.“¹

-Нелсон Мандела

Војната го стимулира чувството на омраза. Омразата може да биде насочена кон нашите непријатели, нашите соседи, оние што се различни од нас. Мирот остава простор за љубов. Ги учи луѓето да ги трансформираат непријателите во пријатели, да го заменат конфликтот со соработка, омразата со љубов и пријателство.

Што го потхранува мирот? Докажано е дека слободата го прави тоа. Што ја поткопува слободата? Постојат аргументи дека војната го прави тоа.

Есеите од оваа книга нудат аргументи за мир. Креаторите на есеите заговараат мир и тоа не само како морален идеал или посакувана цел, туку како извонредно практична цел. Многу често активистите повикувале на мир, а ја осудувале војната без да се впуштат во подетална анализа на економските, социјалните, политичките и психолошките услови за мир. Активистите на мирот се против војна, но без некоја посебна замисла за тоа што ја предизвикува војната. Мирот не е неосстварлива фантазија, ниту пак вредност поради која мора да се жртвува *просперитетот, напредокот или слободата*. Напротив, слободата, просперитетот и напредокот одат заедно.

Есеите во оваа книга повикуваат на размислување. Истите се длабоко прицврстени за историјата,

економската реалност, емпириската психологија, политичките науки, добро осмислената човекова логика. Ако треба срцето да биде научено на слобода, тоа најдобро може да се направени преку умот.

При читањето на есеите во книгата „*Мир, љубов и слобода*” може да се забележи дека авторите најмногу се привлечени од дисциплини како психологија, економија, политички науки, историја, право, социологија, морална филозофија, но исто така и поезија, литература и естетика. Интердисциплинарниот пристап придонесува кон подобро разбирање на војната и мирот. Секој есеј во книгата е корисен сам за себе и може да се чита по било каков редослед. Некои од есеите се научни, а други еднакво сериозни како првите. При читањето на есеите не губете многу време на кратките референци. Основната замисла е да се направат достапни значајните проблеми за една поширока категорија на заинтересирани читатели, со цел да се прикаже длабоката врска помеѓу слободата и мирот. (Многу повеќе има да се пишува за мирот и слободата отколку за љубовта, од проста причина што мирот и слободата се вредности за кои некој може да тежнее, додека пак љубовта е нешто што секое човечко суштество може да го достигне само за себе. Согласно горенаведеното, есеите се фокусирани на институти и идеологијата на војна и мир, со надеж дека мирот ќе биде избран, омразата спречена, а љубовта возможна.

Љубов, мир и слобода е издадена од *Atlas Network* и *Students for Liberty*. Двете организации се глобални (поради фактот што имаат широк простор на делување), вклучуваат бројни здруженија и проекти на сите континенти. Не се поврзани со ниту една власт, се залагаат за универзални вредности. Основните вредности што ги пропагираат се *мирот, еднаква слобода, еднаква правда* и сето тоа пред правото. Двете организации се во потрага и нудат целосна поддршка на актерите што

учествуваат во процесот на градење мир, слобода и правда, вклучувајќи и уставно ограничена власт, подобрување на состојбите со слободата на говор и слобода на вероисповест, заштита на законски стекнатиот имот, толеранција кон мирното дејствување, слободна трговија и слободен пазар. Есеите во оваа книга покажуваат дека идеите на *класичниот либерализам* (или *либертаријанизам*) се привлекуваат и зајакнуваат една со друга. Есеите, дел од „Мир, љубов и слобода“ даваат свој придонес во развојот на студиите за мир од перспектива на либертаријанското, односно класичното либерално учење и мислење, што традиционално повикува на заштита на доброволната соработка.²

Корените на оваа традиција може да се побараат длабоко во човековата историја. тие се длабоко вкоренети во делата на кинескиот мудрец Лао Це, еден од најголемите религиозни лидери и брилијантниот познавач на правото - филозоф, политичар Маркус Тулиус Цицеро, што првенствено се повикува на разумност, мудрост, пред бруталност и употреба на сила.. Како што и напишал во својата позната книга „За одговорностите“:

„Секој човек треба да има една цел - бенефитот на секој поединец и на сите заедно, треба да биде ист. Ако било кој добивката ја присвојува кон себе, целиот човечки однос ќе биде нарушен. Освен тоа, ако природата одредила дека еден човек треба да ги земе во предвид интересите на друг, без оглед на тоа кој е тој, од многу јасна и проста причина - тој е само човек и треба да ги застапува интересите што се заеднички за сите. Ако тоа е с00Е9, можеме да дојдеме до еден логичен заклучок дека сите ние сме принудени од еден и единствен закон на природата и ако тоа е вистина, тогаш нас ни е забрането од природното

право да се однесуваме насилно спрема другите личности.”³

Оваа книга е насочена кон **спречување на насилството**. Тоа е алтернатива на силата. Се однесува на доброволната соработка. Посветена е на активистите за мир и слободата насекаде во светот. Искрено, се надевам дека денешната младина ќе остари во мир и слобода и кога ќе го напушти светот, истиот ќе биде помирен, поправеден и послободен од кога и да било. Информациите што ги нуди оваа книга ќе бидат корисни за сите оние што ја споделуваат оваа цел.

Том Г. Палмер
Најробѝ, Кенија.

Забелешка: Книгата е достапна на веб страната
<http://studentsforliberty.org/peace-love-liberty-index>.

1

Мирот е избор

Том Г. Палмер

Каква е природата на војната? Дали е неминовен дел од човековиот живот? Дали е оправдана, и ако е, под кои услови? Какво е нејзиното влијание на моралот и на слободата:

„Универзален и вечен мир, од кој се плашам, се наоѓа на списокот на настани кои што можат да постојат само во фантазијата на филозоф – визионер или пак во срцата на добродушните ентузијастичари. Но сепак, со оглед на тоа дека војната претставува порок, можеме да се потпреме на напредокот на разумот; а ако на нешто можеме да се надеваме, тогаш треба да се обидеме.“

-Џејмс Медисон⁴

Војните не настануваат сами од себе, тие не се како ураганите или метеорите, и токму затоа се многу поопасни. Најбитната разлика е тоа што ураганите и метеорите не се последица на човековото размислување и избор, а војните се. Постојат идеологии кои промовираат војна и постојат политики кои ја зголемуваат веројатноста за дојде до неа. Тие идеологии и политики можеме да ги испитуваме, споредуваме и за нив рационално да дискутираме. Ако некој помисли дека сите сакаат мир, не е во право. Голем број идеологии, во самата срж се темелат на насилство и конфликт. Дури и кога нивните носители јавно и се противат на војната и

претпочитаат мир, политките за кои се залагаат, предизвикуваат ескалирање на тие конфликти во војна. Како што наведува Џејмс Медисон, големиот лик на американското просветителство и автор на Уставот на САД, војната претставува порок, така што мораме сите да го работиме тоа што е во наша моќ, за да ја елиминираме.

Што може да се каже за војната, а не е кажано? Го *иззуглав* зборот „војна“, и за 0,49 секунди се појавија 536 милиони одговори, и тоа само на англиски јазик. На француски, за 0,23 секунди добив 36,7 милиони; 14,7 милиони за 0,30 секунди на германски, а кога користев јапонски, поедноставната верзија донесе 55,9 милиони за 0,38 секунди, а традиционалната – 6,36 милиони за 0,34 секунди. Што да се каже?

Навистина, може да се каже нешто многу битно. Во расправата потребно е активирање на разумот. Како што Медисон напиша – *можеме да се потпремене на напредокот на разумот.*

Војната е организирано човечко насилство

Дефиницијата за војна во речникот гласи: „Војната е состојба на вооружен конфликт помеѓу народи или држави, или пак помеѓу различни групации во народите или државите.“ Како примери се наведени: „Австрија водела војна против Италија“ и „Изби војна помеѓу Австрија и Италија.“ Зборот може да се користи и како аналогија или метафора, па така можеме да кажеме „Беше во војна со соседите“ или „Државата започна војна против дрогата.“ Меѓутоа, примарното значење се однесува на вооружен судир помеѓу државите. (Војната против дрогата подразбира вооружени конфликти, кои најчесто се усмерени кон снабдувачите и корисниците на дрога, како и помеѓу непријателските снабдувачи, а не помеѓу државите.)

„Вооружениот судир“ јасно покажува дека станува збор за примена на смртоносна сила. Луѓето умираат во војните, се убиени од други луѓе. Воените лица се свесни за тоа, а политичарите се трудат да го заобиколат тој факт. Медлин Олбрајт, поранешна амбасадорка на САД во Обединетите нации, а покасно и државен секретар, го прашала генералот Колин Пауел – претседавач со здружениот генералштаб на американската војска: „Која е целта на поседувањето на ултра-модерна војска за која што зборувате, ако не можеме да ја употребиме?“

Пауел во своите мемоари пишува: „Мислев дека ќе доживеам нервен напад во тој момент.“ А и можел. Олбрајт ја сметала војската како уште едно во низата средства која државата може да ги употреби во остварувањето на своите цели. Пауел и објаснил дека „америчките војници не се фигури кои што можат да се разместуваат, како во некаква глобална општествена игра“ и дека „не можеме да ангажираме воена сила без конкретна и јасна политичка цел.“ На Пауел му беше јасно дека секоја употреба на воените сили значи убивање на човечки суштества, а не безлични играчки и шаховски фигури.⁵

Се сеќавам кога пред неколку години седев со адмиралот Џин Ларок и зборувавме за употреба на воена сила. Многу директно ми го објасни следново (парафразирам): „Целта на употребата на сила е убивање на непријателите и нивно оневозможување да ни наштетат. Не градиме мостови, освен ако не планираме да ги преминеме со тенкови. Не умееме да ги научиме осумгодишниците да читаат и пишуваат, како што не можеме да ги образуваме луѓето за правата и демократијата. Се што работиме е убивање на непријателите и отстранување на можностите да ни наштетат. Ако навистина мораш да убиваш луѓе и да уништуваш ствари, ние сме луѓето за таа работа, спротивно – немој да не бараш.“ Да се оди во војна

подразбира да се убиваат луѓе, а оние кои што не зборуваат за тоа, виделе од близина или и самите тоа го правеле.

Оние кои ја почувствувале војната, за неа размислуваат поинаку отколку професорите по политички науки, како што е Медлин Олбрајт. Таа како претставник на американската влада, јаво и прилично страствено го бранеше и оправдуваше бомбардирањето на Ирак, кое доведе до смрт на голем број невини луѓе. На јавна расправа, еден граѓанин и се обрати со следниве зборови: „Не сакаме да му испратиме порака на Садам Хусеин напишана со крвта на ирачкиот народ. Ако сакате да се справите со Садам, тоа направете го, но не се справувајте со ирачаните.“ Нејзиниот одговор разјасни доволно:

„Се што правиме, го правиме за вие да можете мирно да спиеите. Горда сум на тоа што го правиме. Ние сме најдобрата нација на светот (пауза за аплауз) и нашата задача е да го правиме она што е неопходно; спремни сме на се, за да го направиме светот побезбеден за нашите деца и внуци, како и за сите народи кои сакаат да ги почитуваат правилата.“⁶

Олбрајт и нејзините колеги го оправдуваа бомбардирањето на Ирачаните и наметнувањето на ембарго, кое резултира со смрт во големи размери, со тоа обврската да се биде народ кој ќе го направи „она што е неопходно“ и што „ќе го направи светот безбеден за децата и внуците.“ Тие немаа прилика да ја извршат инвазијата врз Ирак, но тоа го направи нивниот наследник Џорџ В. Буш. Секако, ги подржаа деструктивните и скапи потези кој тимот на Буш ги примени. Дали тие одлуки беа легитимни? Не, не беа. Тие кои ги применија, не успеаа да ги оправдаат. Не постоеја

цврсти докази за тврдењето дека Ирак развива „оружје за масовно уништување“ кое може да биде ставено во оптек „во рок од 45 минути“ од издавање на наредба, ниту постоеше никаков доказ дека режимот бил уклучен во терористичкиот напад од 11 септември.

Која е цената? Тешко и проблематично е да се дојде до точни бројки, но покрај десетина илјади убиени ирачки војници, убиени се и илјада американски, британски и сојузнички, а дури десетина илјади се ранети. Најмалку 118.789 цивили умреле од насилна смрт во периодот помеѓу 2003 и 2011 година, а најголемиот дел се жртви на ужасно брутални граѓански војни и конфликти во државите мета на инвазиите и окупациите.⁷ Кои се последиците, измерени во изгубени финансии? Само американската влада позајмила околу 2 милјарди долари за финансирање на војните во Ирак и Авганистан (тешко е потполно да се одвојат овие две војни), а вкупните трошоци, изразени во сегашна вредност, се проценуваат на околу 4 милјарди долари – а сигурно и повеќе.⁸ Велика Британија и другите земји, исто така потрошиле значајна количина на материјално богатство, додека пак инфраструктурата на Ирак е сериозно оштетена. Дали трошењето на животи, пари и средства кои ги предизвикаа тие катастрофални последици биле оправдани?

Кога војната е оправдана (ако воопшто може да биде)?

Малку луѓе веруваат дека војната, која подразбира убивање на луѓе, е оправдана со тврдењето на Олбрајт – да се биде народ кој „го прави она што е неопходно.“ (Некои, нормално би го бранеле тој став.) Ајде да посочиме поедноставен аргумент: ако војната се води за да „го направиме светот побезбеден за нашите деца и

внуци“, дали тогаш е оправдана? Би било корисно да се имаат факти со цел пронаоѓање на одговорот; која е веројатноста со убивање на луѓе да го направиме светот побезбеден? Можеби тоа навистина би довело до поголема сигурност, но и понатаму останува товар на докажување на оние кои го тврдат. Оние кои пропаѓираа војна помеѓу САД и Ирак, не ја докажаа оправданоста.

Постои долга традиција која ја оценува *праведноста на војната*, како започнувањето, така и водењето. Во латинскиот јазик, *право на војна* се нарекува *jus ad bellum*, а се разликува од *право во војната* - *jus in bello*. Дали војната е праведна и дали однесувањето во војна е праведно? Многу правници и филозофи имаат размислувано за условите под кои е оправдано да се започне војна, како и тоа дали во текот на војната, постојат *морали* или *правни ограничувања* на употребата на сила, и кои би биле тие.

Дали некој може да започне војна за да ја одбрани честа на владетелот или народот? Дали оправдувањето може да биде во правењето на „она што е неопходно“, или со цел државата да дојде до земја и ресурси и да ги унапреди интересите на жителите? Потоа, во текот на војната, дали смееме да ги убиваме само вооружените лица на военото поле или е дозволено да ги убиваме и воените заробеници, фамилиите на непријателските војници, вклучувајќи ги и нивните деца (кои што можат да станат војници во иднина)? Со текот на времето, се поставуваат се повеќе и повеќе ограничувања во поглед на водењето на војна и се воспоставуваат многу конвенции, договори и принципи кои ја регулираат оваа тематика.

Овие теми се нарекуваат „право на војна“, или „теорија на праведна војна.“⁹ Иако, вообичаено е мислењето дека *jus in bello*, правото во војна, може да се применува без обзир на тоа дали самата војна се смета за оправдата, класичниот пристап е дека, ако војната е оправдана,

односна започната со праведна причина, тогаш и средствата потребни за нејзино успешно водење се оправдани – дури и ако се крајно несакани.

Меѓутоа, за оние кои се грижат за правдата и праведното однесување, овој традиционален пристап не може адекватно да одговори на прашањето дали одењето во војна е оправдано. Како што пишува Роберт Холмс во својата книга „За војната и моралноста“: „Не е цел она што ги оправдува средствата, туку е самата дозволеност на средствата (вклучувајќи убивање и уништување), заедно со другите услови кои ги наметнува *jus ad bellum*, она што ја оправдува целта.“¹⁰ Не умираат само *агресорите* во војните, туку и потполно невини луѓе, кои стануваат *колateralна штета*. Ако убивањето на луѓе и уништувањето на средствата неопходни за живот, не се оправдани, тогаш и самиот процес на војување не може да биде. Холмс, понатаму наведува: „Да се оправда започнувањето на војна, нужно подразбира оправдување на средствата од самиот почеток. Овде не станува збор за два одвоени поими – започнување на војна и употреба на средства. Не можеме да оправдаме започнување на војна без оправдување на средствата кои се предложени за нејзино спроведување.“¹¹

Зборувајќи за војната, морално неодговорно е да ги разгледуваме само манифестните, привидни цели, кои и да се – враќање на историска територија, потврда на честа, воспоставување на кредибилитет, одговор на агресија или било што друго, без да се занимаваме со она што војната како таква подразбира. Како што Холмс тврдеше, „војната по својата природа е организирано насилство, систематско и промислено предизвикување на смрт и уништување. Ова важи во секој случај, без оглед дали зборуваме за нуклеарно оружје, или лак и стрела.“¹² Непосредно се сретнав со вообичаеното избегнување на овој проблем пред 10 години, кога патував на

конференцијата во Канада од Ирак, во кој се војуваше. Учесничка на конференцијата го изрази своето жалење поради тоа што Канада не е дел од коалицијата која изврши инвазија на Ирак и ја сруши тиранската влада на Хусеин. И реков дека треба да и е драго, што нејзината влада одлучила да не биде дел од инвазијата и окупацијата.

Покасно, во текот на разговорот, спомнав дека во Багдад се зборува дека новата ирачка полиција добила наредба да го убие секој кој поставува *импровизирани експлозивни направи (ИЕН)*, и како еден офицер и самиот убил затвореник за да докаже дека се озбилни во својата намера. Во тој период, ИЕН предизвикаа смрт на голем број на војници и на цивили. (Не знаев, уште не знам, дали е вистинито, само го пренесив тоа што се зборува во мојата околина.) Истата госпоѓа која мислеше дека Канада треба да и се приклучи на инвазијата, на мојата приказна реагираше згрозено и шокирано, додавајќи „нешто треба да се направи.“ На тоа, само додадов дека треба да ги промисли можните последици, пред да *заговара* одење во војна. Редовно доаѓа до тоа – луѓето без размислување изјавуваат како треба да се војува, а потоа се чудат како војната подразбира насилно, крвнички и илегално однесување.

Не само што војната доведува до непланирани убиства - кои што не се споменуваат пред да се донеси одлуката за одење во војна, туку и предизвикува промена на човековиот карактер. Тогаш, не само што војниците го губат *моралниот компас*, туку и оние кои не учествуваат непосредно во судирите. Џо Клајн, еминентен новинар на весникот *Тајм*, го подржува претседателот Обама. За време на неговото гостување во телевизија, ја бранеше употребата на дронови од страна на администрацијата на Обама, со следните зборови:

„Постои голема веројатност дека [дроновите] ќе бидат злоупотребени, ако на чело на државата имате погрешни луѓе. Меѓутоа, клучното прашање останува: чии четиригодишни деца ќе бидат убиени? Тоа што го правиме е ограничување на можноста четиригодишни деца да умираат кај нас, ако дојде до терористички акт, кој не прави разлики помеѓу луѓето.“¹³

Да ја оставиме настрана вознемирувачката очигледна склоност и пристрасност, тешко е да се замисли толку ладнокрвно оправдување на убивањето на четиригодишни деца, но господинот Клајн го направи тоа без пардон. Јасно е дека луѓето ги губат *моралните компаси* кога ги оправдуваат војните кои ги водат *вистинските луѓе*.

Секогаш и секаде, треба да постои *претпоставка против војната*. Товарот на докажување е на оние кои сакаат да ја започнат или да ја водат. Ослободувањето на овој товар подразбира невообичаено добри и аргументирани причини. Некои сметаат дека такви причини не можат никогаш да постојат, а други истакнуваат дека е возможно со докази да се оправдаат одбранбените (или превентивните) војни, ако постои реална загрозеност. Во секој случај, иницирањето на непријателство бара цврсти докази, а на војна може да се потрпи, евентуално во случај на одбрана, никако заради стекнување или сочувување на *чест* или *кредибилитет*. Ако некој не е сигурен што да мисли, тогаш самата логика на товарот на докажување подразбира да биде ориентиран против војната. Не постои компромис, ниту неутралност, ниту може да речеме „можеби.“ Ако фактите не говорат за корисноста на војната, тогаш се против истата. Изборот е двостран: или за, или против.

Војната е здравје за државата

„Војната е здравје за државата. Автоматски, низ целото општество покренува неодолив порив за униформност и за страствена соработка со власта, се со цел остварување на послушност.“

-Рандолф Борн¹⁴

Војната, во секој случај, ја доведува во прашање законитоста и го поткопува владеењето на правото. Со помош на војната, моќта се концентрира во извршната власт, а со тоа и оправдувања за било каква злоупотреба на моќта. Последните докази за постоење на апаратите за шпионажа и надзор од големи размери, чија законитост е доведена во прашање, претставуваат очигледен пример за тоа. Такиот надзор, неколку години наназад, би бил сметан за лага на некој параноик, додека денес се оправдува со повикување на *војна против тероризмот*. Војната ја зголемува моќта на државата, како и можноста за нејзина употреба. Со секоја нова војна, моќта се зголемува, а потребно е време и работа, за да се врати на нивото пред војната. Како и во случајот на секоја друга криза, доаѓа до ефект – *неповратна концентрација на моќта*, па дури и ако по завршувањето на војната може да се *деконцентрира* до определен степен, но не може во потполност да се врати во претходната состојба. Роберт Хигс, историчар на економијата, објаснува зошто владата расте, како последица на кризи, првенствено војни и депресији: „Со појавата на криза, владата ја проширува својата ефективна надлежност во донесувањето на одлуките, а намалувањето кое следи, секогаш е непотполно, оставајќи ја власта посилен.“¹⁵ Нови агенции, нови сили, нови даноци – се може да биде оправдано со потребата да се победи во војната, да се порази непријателот и да се заштити нацијата. Војната

создава *колективизам* и *етатизам*. Заедно со војната доаѓаат и даноците и долговите. Томас Пејн наведува:

„Војната е жетва за учесниците во распределбата на јавните пари во било која земја. Тоа е уметност на освојување на домашен терен: предмет е зголемување на приходите; поради тоа што приходот не може да биде зголемен без данок, освојувачите мораат да смислат изговор за трошењето. Набљудувачот кој не е заслепен од предрасуди, ниту од определени лични интереси, за време на изучување на историјата на англиската влада, нејзините војни и даноци, би дошол до заклучок дека даноците не се зголемуваат за да се водат војни, туку обратно – војните се водени за да можат да се зголемуваат даноците.“¹⁶

Не постои поголем изговор од војната за зголемување на даночните обврски на граѓаните. До сличен заклучок доаѓа и Маргарет Леви: „Најприфатлив изговор за одданочување е војната.“¹⁷

Додека трае воената состојба, секоја критика на режимот е окарактеризирана како предавство, дефетизам или недостаток на патриотизам. Се напуштаат граѓанските слободи, се замолчуваат медиумите, се дозволува шпионирање на граѓаните. Тие кои што треба да ги заштити – граѓаните – стануваат дежурни виновници и непријатели, се злоставуваат, приведуваат и убиваат.

Конечно, војната стои на патот на одговорното владеење и истовремено го поткопува. Им дозволува на владетелите да бидат водени од личните интереси, повикувајќи ги се на *доброто на земјата*. Политичките елити, во таква состојба, можат да ја зацврстат својата

моќ, преку прикривање на неуспесите на домашен терен и обединување на јавното мислење во корист на владејачката гарнитура.¹⁸

Кој е одговорен?

Организираното човечко насилство има огромна цена за човековите животи, слобода и просперитет. Губитниците се секогаш казнети, но победниците кои скоро никогаш за злоделата кои ги имаат направено. Еден од најголемите заговарачи за уставно владеење, Катон Помладиот, римски филозоф и сенатор, јавно го повика Јулие Цезар за крвавите воени злосторства во римскиот Сенат, кој првобитно го опиша историчарот Плутарх.

„Во тој период, Цезар имаше работа со многу воинствени народи, кои ги потчинувааше со крајно опасни потфати. Помеѓу останатото, се верува дека извршил напад на Германите додека траело примирјето, притоа убивајќи триста илјади луѓе. После тој чин, повикан е Сенатот со цел искажување на благодарност, но Катон Помладиот имал друго мислење. Имено, сметал дека Цезар треба да им се испорача на оние за чии несреќи е одговорен, за да се спаси и да биде избегната клетвата над градот. „Сепак имам причина да им се заблагодарам на боговите, кои нашето богатство го оставија негибнато“, зборуваше Катон.“¹⁹

Нема потреба да се нагласува дека Цезар не бил уапсен ниту предаден на малкумина кои го преживеале масакрот. Тие не добија прилика за одмазда за своите фамилии, и казнување на тој што е одговорен. Дотолку повеќе, во своите списи *За галските војни*, им се

восхитувал на овие и сличните потфати. Пишувајќи за себе во трето лице, ја фалел организацијата на ненадејниот напад на Германите кој следел по заробувањето на неколку германски војсководители кои сакале да преговараат за мир, додека трупите на Цезар ги убивале неприпремените луѓе.

„Остатокот од луѓето, главно, жените и децата (бидејќи својата земја ја напуштија со фамилиите, преминувајќи ја Рајна), се разбегале на сите страни, а Цезар ја испратил коњаницата кон нив. Слушајќи ја буката позади себе, се вртеле и гледале како војниците крвнички ги убиваат нивните фамилии. Оставајќи го оружјето, трчале колку што можеле, за да стигнат до устието на Мезе и Рајна, поразени и исцрпени, еден по друг скокале во водата. Уморот, очајот и речните струи ги проголтале. По објавите дека во оваа сјајна војна убиле нешто помалку од пола милион луѓе, војниците се вратија во логорот, безбедни, само со неколку ранети.“²⁰

Колку луѓе денес се сеќаваат дека Јулие Цезар го предводеше крвничкиот напад, каде за еден ден настрадале стотина илјади луѓе? Само Катон, филозоф и стоик, се осуди тоа јавно да го изнесе, за што покасно платил со својот живот. По втората светска војна, настапи кривично гонење на злосторниците, но, изненадно, малку внимание им беше посветено на криминалното однесување на политичарите и војниците кои од војната излегоа како победници. Пред све, се мисли на СССР, но и на кинеската влада (Куоминтанг и Комунистичката партија), па и на САД и Обединетото Кралство, кои формирале извесни воени судови, но ретко ги гонеле они кои се одговорни за убиствата на затворениците.²¹

Војната е организирано човечко насилство. Војната уништува, а не гради; донесува смрт, а не живот; пријател е на неодговорните моќници, а непријател на слободата.

Пред повеќе илјади години, анонимен поет пишел за натпреварот помеѓу два поети кои ја изградија западната цивилизација – Хомер и Хесиод. Хомер е автор на военото дело од суштинско значење, *Илијада*. Поемата за нивниот натпревар е извонредно дело; секој од авторите е повикан да ја рецитира својата поезија, каде еден треба да започне некој стих, а другиот да го надополни со свој. Стиховите на Хесиод се просечни, додека пак на Хомер се извонредни. По воените строфи на Хомер,

„Сите Хелени изразиле желба за Хомер да биде крунисан, но кралот Панид, барал двајцата да ги рецитираат најубавите делови од своите песни. Хесиод започнал:

Кога Плејада, ќерката на Атлас, ќе стане, ја започне жетвата и орањето...

Потоа Хомер:

Штит до штит, кормило до кормило, секој човек со својот другар, врвовите на шлемовите се допираа со коњските вклокна, секаде кај ќе се сретнеа...“

По споредувањето на нивните дела,

„Сите Грци со воодушевување му аплаудирале на Хомер, неговите стихови надминаа се на што се навинале, и бараа да биде прогласен за победник. Но кралот, круната му ја дал на Хесиод, велјќи дека е праведно да добие оној кој повикува на мир, а не оној кој пишува за војна.“²²

Време е да ја славиме доблеста на мирот, соработката и индустријата, трговијата и размената, науката и знаењето, љубовта и убавината, слободата и правдата, а зад себе да ги оставиме пороците како војна, конфликт и уништување, крадење и киднапирање, цензура и гушење, омраза и страв, принуда и беззаконие. Во модерниот свет, светот на мирот и просперитетот, наградата треба да им припадни на оние кои човековиот род го повикуваат да тргне по патот на мирот, а не војната и убивањето.

Слобода и мир

Слобода и мир – тоа е она што го нудат либертаријанците. Слободата и мирот се работа на избор, а спасувале и ќе спасуваат милијарди луѓе од сиромаштија и беда. Мирот и слободата се вистински избор за сите зрели и рационални жени и мажи. Кај оние кои создаваат и разменуваат во услови на мир, се јавува храброст, возбудување, предизвик, големина, па дури и слава, а тоа е далеку подобро од ужасно искривениот одраз на војната. Претприемништвото, просперитетот, граѓанското општество, пријателството, постигнувањата, продуктивноста, уметноста, знаењето, убавината, љубовта, фамилијата, задоволството, среќата – се оние работи кои се стекнуваат во мир, а се уништуваат во војна.

На сите оние кои се жалат дека мирот им е досаден, кои сонуваат за непријателство, конфликт и насилство, големиот класичен либерал и автор Бенџамин Констан, им порача:

„Дали сме тука за да ги градеме вашите патишта до слава со своите мртви тела? Вие ја поседувате

уметноста на војувањето, но што ни вреди тоа нас? Кажете дека пасивноста на мирот ви е досадна. Зошто вашата досада нешто би ни значела?²³

По толку војни и убивање низ човековата историја, конечно е време наградата да им припадне на оние кои повикуваат на мир, а не на оние кои размислуваат на војни.

2

Намалување на војните и концепција за човековата природа

Стивен Пинкер

Звучи неверојатно, но интензитетот на војувањето се намалува. Кои се аргументите и причините зад тој извонреден факт? Стивен Пинкер е професор на катедрата за психологија на *Универзитетот во Харвард*. Спроведува истражувања за јазикот и сознанието, пишува за списанија како *Њу Јорк Тајмс*, *Тајм* и *Њу Рипаблик*, а има издадено осум книги.

Изгледа војните се во пад. Од крајот на Втората светска војна, големите сили, а и развиените земји, воопшто, ретко ја мереле својата сила на военото поле, што претставува преседан во историјата. Спротивно од предвидувањата на некои академици, САД и СССР, не започнаа трета светска војна, ниту било кои две сили биле во отворен конфликт по Корејската војна во 1953 година. По шестековниот период во кој западните земји започнувале војна барем два пати годишно, во дваесетиот век не се има случено од 1945, ниту пак било која од четириесетте најбогати земји се инволвирала во вооружен судир со некоја друга. Уште едно пријатно изненадување претставува фактот дека до крајот на студената војна – 1989, војните се во опаѓање секаде во светот. Во денешницата меѓудржавните војни се многу ретки, а граѓанските, по порастот од 1960-та, со уште помал интензитет. Глобалниот степен на смртност причинета од меѓудржавни и граѓански војни значајно е опаднат:

почнувајќи од 300 мрви на 100 000 светски жители по втората светска војна, преку 30 во корејската, потоа одвај двоцифрен број во периодот на вьетнамската војна, до едноцифрен помеѓу 1970-ти и 1980-ти, се до помалку од една смрт во XXI век.

Колку сериозно треба да ги сфатиме податоците за намалувањето на интензитетот на војните? Дали е тоа статистички привид или можеби почетна среќа на коцкарот која *кога-тогаш* мора да ја снема? Дали е тоа последица на начинот на кој што ги броиме војните и човековите жртви? Дали е тоа привремен прекин на вечниот циклус, затишје пред бура, прерасната шума која само чека некој да ја фрли својата запалена цигара? Никој не може со сигурност да одговори на овие прашања. Во текстот кој претстои, ќе им се посветам на поставените прашања, врз основа на концептотјата за човековата природа.

Мнозинството од читателите се сомневаат во однос на овие факти, и како што велат, човековата природа не се променила, и понатаму има вродени склоности кон насилство, кои се причина за непрекинато војување низ историјата на нашиот вид. Докази за вродената склоност кон агресивни тенденции има повеќе од доволно: ја забележуваме во сеприсутноста на насилството помеѓу приматите и во нејзината универзалност – општествата, вклучувајќи убиства, силувања, семејно насилство итн. Дотолку повеќе, Можно е дека определени гени, хормони, мозочни бранови и селективни притисоци, со процесот на еволуција се повеќе се приближуваат кон насилството. Тој процес не би можел да биде запрен со само две генерации по 1945, ниту пак еволуцијата може да се избрише. Со оглед на тоа што нашите биолошки импулси за насилство не се истиснати, според овој аргумент, било каква пауза во војувањето мора да биде привремена. Оние кои не се согласуваат со ова и веруваат

дека постои некоја подлабока причина за прекин на војувањето, често ги нарекуваат идеалисти, романтичари и утописти. Имено, некои следбеници на Русо, повеќе или помалце го прифатиле овој аргумент, па дури и порекнуваат дека човековата природа е усмерена кон насилство, изнесувајќи ја тезата дека луѓето како и *бонобо* мајмуните - тн. хипи шимпанза, се исполнети со окситоцин и опремени со неврони на емпатија, природно наклонети кон мир.

Лично не верувам дека ние сме *хипи шимпанза*, но верувам дека интензивноста на војните е во пад. Како некој кој официјално се изјаснува како *хобсов* реалист, со посебна склоност тврдам дека намалувањето на војувањето е спојливо со неромантичарскиот поглед на човековата природа. Во својата книга „Празна плоча“ (Пинкер, 2002) ја изнесе својата теза дека природната селекција ги обликувала нашите мозоци, така да, помеѓу останатото, истите содржат и алчност, одмазда, бес, машкост, трибализам, кои самостојно (или во комбинација една со друга) и тоа како можат да ги наведат луѓето на насилство. Да, тврдам дека ваквото сфаќање на човековата природа е совршено компатибилно со намалувањето на интензитетот на учество во војни, како реален, потенцијален и долготраен развој на човековата историја.

Зошто намалувањето на војните и реалната концепција за човековата природа се компатибилни? Четири причини

1. И почудни работи се случувале

Опаѓањето на степенот – па и постоењето – на посебната категорија на насилство, не е невообична работа. Десетина такви случаи се забележани во моите книги *Подобрите ангели од нашата природа* (2011), како

и во книгата на Џејмс Пејн *Историјата на силата* (2004).
Ќе наведам само некои од нив:

- Во архајските трибални општества, степенот на смртност причинет од војни бил барем пет пати поголем отколку во рано населените држави.
- Жртвувањето на луѓето било вообичаена пракса во скоро сите рани цивилизации, а денес таа пракса не постои.
- Помеѓу средниот век и дваесеттиот век, степенот на убиства во Европа се намалил барем 35 пати.
- За време на хуманитарната револуција, во втората половина на осумнаесеттиот век, секоја западна земја ја укинала потребата за мачење, како начин за кривично санкционирање.
- Порано, во европските земји постоеле над стотина смртни злосторства, вклучувајќи ја онаа банална кражба на зелка или нанесување на навреда на кралскиот двор. Во почетокот на осумнаесетиот век, смртната казна е резервирана само за најтешките злосторства и предавства, а во дваесеттиот век е укината во сите западни демократии, освен во САД. Дури и САД, каде смртната казна постои во 17 од 50 држави, степенот на извршување по жител, претставува незначителен дел, спореден со оној од колонијалната ера.
- Ропството некогаш било легално на целата земјина топка, но во осумнаесетти век започна бран на аболиција, кој го преплави целиот свет и кулминира во 1980 година, кога ропството е укинато и во Мавританија.

- Хуманитарната револуција го укина ловот на вештерки, религиски прогони, двобои, крвави спортови и должнички затвор.
- Порано, степенот на линчувани афроамериканци изнесуваше 150, годишно, за во првата половина на дваесеттиот век падне на нула.
- Телесното казнување на деца, како институционализирано во школите, така и дома, е во нагло опаѓање во поголемиот дел од западните земји, а во некои и противзаконско.
- Степенот на убиства, силувања, семејно насилство, злоставување на деца и злосторства од омраза, драматично се намалил од 1970-тите (а во некои случаи, дури и до 80%).

Земајќи ги предвид овие документираны намалувања на насилството, бесмислено е да разговараме дали човековата природа дозволила промена на степенот на насилство. Очигледно дозволила; прашањето е – на кој начин?

2. Човековата природа состои од повеќе компоненти

Луѓето имаат обичај да ја сведат човековата природа на една суштина, а потоа да расправаат за тоа од што е содржана таа суштина. Дали сме лоши или племенити, *хобсовци* или *русовци*, мајмуни или ангели? Редовното посегнување кон насилство би не правело нас *насилен вид*, додека пак способноста за мирољубиво однесување – *пацифисти*.

Меѓутоа, мозокот е неверојатно сложен орган со голем број на анатомски и хемиски различни струи. Поголемиот број на психолози смета дека човековата

природа не е една, туку се состои од многубројни интелигенции, модули, способности, органи, нагони и останати потсистеми. Некои од нив не наведуваат на насилство, а некои го спречуваат.

Човековото насилство потекнува од најмалку четири видови на мотиви, од кои секој вклучува различен невро-биолошки систем:

- *Експлоатација*: Насилството – како средство за постигнување на цел, подразбира нанесување штета на човекот како препрека, на патот кон нешто што субјектот го сака. Примерите за вакво сфаќање се бројни: фаќање на плен, силување, освојување, насилно преместување или геноцид на домородците, како и убивање или апсење на политички или економски конкуренти.
- *Доминација*: Тенденцијата на поединците да напредуваат во хиерархијата, да станат *алфа мажјаци*, како и односот помеѓу групите со племенска, етничка, расна, национална или религиска супрематија.
- *Освета*: Убедување дека секој кој што врши морален престап заслужува да биде казнет.
- *Идеологија*: Заеднички вредносни системи, раширени или спонтано или по пат на индоктринација и сила, кои предвидуваат состојба на утопија. Примери се национализмот, фашизмот, комунизмот и милитантната религија. Со оглед на тоа што утопијата е светот којшто засекогаш ќе биде несомнено добар, дозволено е применување на неограничена количина на сила над секој кој стои на патот на неговото остварување. (Англиска поговорка: „Не може да се направи омлет ако не се скршат неколку јајца“)/

Наспроти овие негативни импулси, постојат некои наши *добри* особини:

- *Самоконтрола*: Делови на фронталните резови на мозокот, кои можат да предвидат долгорочни последици на делувањето, и да го спречат истото.
- *Емпатија*: Способност да се почувствува болката на други личности.
- *Морал*: Систем од норми и табуа, сконцентриран на институцијата на праведност во однос на поединците, лојалност на заедницата, почитување на легитимниот авторитет, зачувување на чистотата и светините. Сместата на моралот може да ја мотивира примената на стандардот на *праведност* и да ги карактеризира определени штетни дејствија како незамисливи. (За жал, исто така може да биде причина за насилство, бидејќи може да се искористи за рационализирање на милитантните идеологии, засновани на трибализам, пуританизам и авторитаризам.)
- *Разум*: Когнитивен процес кој ни овозможува објективна и независна анализа.

Дали ќе правиме насилни дела, на крајот зависи од односот помеѓу овие карактеристики; самото постоење на човековата природа, нужно не значи дека човековиот вид е осуден на константно насилство.

Одлуката да се започне војна може да биде причинета од комбинација на било кои мотиви кои го покренуваат насилството. Ако таа одлука не е надмината со посредство на некој од мотивите кои го спречуваат насилството, донесувачот на одлуката мора да ја мобилизира агресивната коалиција, така што во сонародниците ќе ги побуди агресивните мотиви, а

мирољубивите ќе ги пригуши. Реалното започнување на војна, зависи од голем број на психолошки процеси кои мораат да се организираат на одреден начин, а притоа дејството на некои други процеси да биде избегнато, имајќи во предвид дека сите тие процеси се шират по пат на општествени канали, кои поврзуваат голем број на поединци. Не постои причина за очекување, релативните сили на овие спротивставени влијанија, да останат во константен однос, низ целата историја.

3. Факултативни компоненти на човековата природа

Голем број на компоненти на човековата природа се факултативни (еколошки чувствителни), а не хидраулични (хомеостатични). Сфаќањето според кое *одморот* од војната не може да биде честа појава се основа на менталниот модел во кој тенденцијата за насилство се интерпретира како *хидраулична сила*. Хидрауличниот модел на човековата мотивација, длабоко е вграден во начинот на кој размислуваме за насилството. *Зелено светло* добил од психоанализата, етологијата и бихевиоризмот, а се вклопува со кибернетичкиот поим на хомеостаза во кој повратниот чвор го одржува системот во стабилна состојба, по пат на неутрализирање на било каква нерамнотежа. Истот, така се вклопува со нашето субјективно искуство: никој не може бесконечно долго да издржи без грана, вода или сон, а предизвикот е да се живее без секс, или да се совлада потребата за *зеење, кивање, чешање* или да се отфрлат различни супстанции од организмот.

Меѓутоа, погрешно е да се претпостави дека сите човечки одговори се *хомеостатични*. Некои се опортунистички, некои реактивни или факултативни; причинети од комбинација на еколошки озоори, когнитивни и емоционални состојби. Постојат стравови

кои се еволутивно изградени, како оние од висина, змии, затворен простор, длабока вода или пајаци. Дури и кога некој има вроден страв од змии, би можел да го помини целиот живот без да сретне змија, па тој страв никогаш нема да го доживее. Втор пример може да биде тенденцијата за *ежење*, заљубување или чувствување на сексуална љубомора.

Исто така, ни мотивите кои водат кон насилство не мораат да бидат хомеостатични. Не постои причина да веруваме дека нагонот за повредување на друг човек постепено се собира во нас, и од време на време мора да биде испразнет. Насилството во себе носи определена опасност, доколу жрвата се приклони кон одбрана, ако таа или нејзината фамилија бара osveta или превентивен напад. Според теоријата на природна селекција, адаптациите еволуираат тогаш кога нивните очекувани трошоци ја надминуваат очекуваната добивка. Не треба да очекуваме дека хидрауличниот нагон за насилство ќе еволуира, туку оној кој е чувствителен на околностите. Може да се однесува на ловење плен, експлоатација кога се создаваат прилики, со низок ризик, да се искористи жртвата; доминација, кога нечија машкост е оспорен пред важна публика; одмазда, кога се казнува навредата или повредата. Ако околностите никогаш не се остварат – на пример ако некој живее уреден, *буржоаски живот*, заштитен од закани и повреди – тогаш секое тежнеење кон насилно реагирање, може да се толкува како исползување на стравот од *отровни змии*. Истата чувствителност на условите во животната средина, во согласни околности, може да ги спречи политичките лидери во мобилизацијата за војна.

4. Човековото спознание е отворен генеративен систем

Од сите психилошки процеси кои можат да не одвратат од насилство, еден се издвојува: когнитивниот апарат со чија помош луѓето расудуваат. Разумот е комбинаторен систем кој може да оствари неверојатно голем број на мисли. Како што десетина илјади зборови во речникот - користејќи ги правилата на синтаксата, можеме да ги организираме во милијарда речници, толку поголем е бројот на концепти во нашиот ментален склоп, кои можеме, со помош на когнитивните процеси да ги претвориме во *кохерентни мисли*. Во овој простор на можни идеи, се лоцирани верувањата, митовите, приказните, религиите, идеологиите, суеверијата и интуитивните и формални теории кои извираат од нашата рефлексивна, која со помош на јазикот ја прошируваме низ општествените канали, за да бидат преправени, наместени и комбинирани. Доколку постои адекватна општествена инфраструктура (писменост, отворена расправа, мобилност на луѓето и идеите, заедничка посветеност на логиката и емпириската проверливост), ваквата комуникација може да вроди со научни достизнувања, математички вистини и корисни изуми.

Како што човековиот вид ги искористил своите *когнитивни способности* за да ги надмине кугата и гладот, така може да се употреби за елиминирање на војната. Иако воениот плен и тоа како може да биде прималив, пред или покасно станува јасно дека победниците и оние што губат секогаш се менуваат, за на долг рок би било подобро ако некако би можеле да се договориме да го *положиме оружјето*. Најголемиот предизвик е да се наведе другата страна во исто време да го спушти оружјето, со оглед на тоа што еднострана мирољубивост го остава општеството рането.

Не е тешко да поимаме дека човековото искуство и генијалност со време, не поттикнува да се занимаваме со овој проблем, како некогаш со *заразите* и *гладот*. Ќе наведем неколку производи на човековата когниција кои ги обесхрабруваат политичките лидери да започнат војна:

- Влада – го намалува искушението да се предводи експлоататорски напад, со оглед на тоа што законската казна би била поголема од очекуваната добивка. Ова, исто така, го обесхрабрува планираниот напад, преку започнувањето на превентивната агресија, одржување на воен став или планирање на освета.
- Ограничување на власта – вклучувајќи ги домашните демократски институции, кои ја оневозможуваат владата да употреби поголема сила отколку што е потребна.
- Инфраструктура на трговијата – ги прави купувањето и размената поефтини и попривлечни од крадење, а живите луѓе повредни од мртвите.
- Меѓународна заедница – воспоставува норми за ненасилна соработка кои се аналогни на оние кои овозможуваат заеднички живот на поединците во заедницата, на работно место и сл.
- Меѓувладини организации – ја охрабруваат трговијата, решаваат конфликти, ги раздвојуваат и мират непријателите, го одржуваат поредокот и ја казнуваат агресијата.
- Промислени одговори на агресијата – економски санцкии, карантин, симболични декларации, ненасилен отпор,

пропорционална реакција наместо широкоопфатна одмазда.

- Мерки за мирење – церемонии, споменици, комисии за мирење, формални извинувања; сите техники кои го намалуваат непријателството и желбата за конфликт.
- Хуманитарни пандани на идеологиите – човекови права, универзално братство, проширување на емпатијата и демонизација на војната, кои што можат да им се спротивстават на национализмот, милитаризмот, реваншизмот и утописките идеологии.

Заклучок

Само времето може да покаже дали опаѓањето на зачестеноста на војните е трајна промена на човековата состојба или во прашање е само времен застој или статистичка грешка. Сепак, се надевам дека успеав да отргнам барем еден сомнеж на реалната можност за намалување на војувањето, а тоа е убедувањето дека насилната страна на човековата природа го прави тоа невозможно. Не само што различни видови на опаѓање на степенот на насилство се случувале низ историјата, туку тие можат да се поврзат со несовршената природа на човекот. Модерната концепција за човековата природа, втемелена во когнитивната наука и еволутивната психологија, претпоставува дека нашиот вид, колку и да има мани, поседува средства за поправање на „лошото однесување.“ Човековата природа не е составена од една карактерна особина или нагон, туку претставува комплексен систем кој содржи многу делови и процеси, од кои некои предизвикуваат насилство, а некои го спречуваат. Дотолку повеќе, механизмите кои го

предизвикуваат насилството не се непроменливи хидрауличнисили, туку факултативни реакции на специфичните околности, кои се менуваат. Еден од механизмите кои го спречуваат насилството е комбинаторскиот систем, способен за создавање на неограничен број на идеи, а меѓу кои се наоѓаат и институциите кои можат да ја намалат веројатноста на војната.

3

Економијата и мирот - зошто е добро да имате богати соседи

Емануел Мартин

Ако една личност добива, дали е некоја друга мора да губи? Дали еден народ, нужно добива на сметка и штета на друг? Дали човековите групи се осудени на вечен конфликт? Емануел Мартин е економист и извршен директор на европскиот Институт за економски студии. Покрај тоа што има организирано програми низ Европа и Африка, тој е уредник основач на *UnMondeLibre.org* и *LibreAfrique.org*. Негови трудови се објавувани во списанијата како „*Le Cercle des Echos*” и „*Les Echos*” во Франција, „*Il Foglio*” во Италија, „*L’Echo*” во Белгија, „*Libertion*” во Мароко и европското издание на „*The Wall Street Journal*.”

„Војната ја чини нацијата многу повеќе од реалните трошоци: покрај тоа, ја чини и се она што можела да добие ако не војувала.”²⁴

-Жан Батист Сеј

Победници и губитници

Поголемиот број на луѓе веруваат дека ако некој профитира, некој друг мора да губи. Тие мислат дека постои *игра на нулта сума* на добивка и загуба - што значи дека за било која добивка мора да постои и соодветна загуба на другата страна. Во склад со тоа, доколку некој добива, тие одма го бараат оној кој поради тоа нешто загубил. Кога тоа би било единствен, возможен

модел на просперитет, општествените конфликти би биле сеприсутни, а војните неизбежни.

За среќа, постојат и други модели кои не подразбираат загуба на „другата страна.“ Современиот свет го докажува тоа, со оглед на фактот дека приходите растат скоро секаде на земјата. Се повеќе луѓе живеат подолго, поздраво и побогато од порано. Процентот на луѓе кои просперираат никогаш не бил поголем.

Во некои случаи, нормално, добивката на еден човек значи определена загуба на друг. На пример, доколку крадецот нешто украде, неговата добивка е на сметка на жртвата. Но добивката не настанува само со кражба, туку и со работа, иновација, откритија, вложување и размена.

Еден од најзначајните економисти во светот директно и на јасен начин образложи зошто твојата добивка може да биде и моја. Со тоа ја објасни, не само економската основа на просперитетот, туку и на мирот. Жан Батист Сеј (1767-1832), често е нарекуван францускиот Адам Смит, но претставувал многу повеќе од *пропагатор* на идеите на Смит и значајно ги унапредил неговите тврдења.

Како и Смит, ја критикува војната, колонијализмот, ропството и меркантилизмот, а пропаѓира мир, независност, ослободување и слободна размена. Го надминува Смит, не само со објаснувањето дека услугите имаат вредност (секако, вредноста на материјалните добра произлегува од услугите кои тие ги прават за нас), туку и со тврдењето дека создавањето на добра и услуги е извор за потрага по други добра и услуги. Она што некогаш се нарекувало „Сејови пазарни закони“ преставува значаен вовед, како во макроекономијата, така и во општествените и меѓународните односи. Ако луѓето се слободни да тргуваат, тогаш зголемувањето на богатството на еден поединец не е штетно, туку корисно за неговите партнери во размената, со оглед на тоа што

претставува поголема побарувачка за добра и услуги за другите.

Непријателите на слободниот пазар, првенствено економските националисти и меркантилисти, сметаат дека една земја може да стекнува богатство, исклучиво на сметка на некои други. Тие светот го перцепираат како *игра на нулта сума добивка*, а Сеј покажа колку е тоа погрешно. Ова е значајно за концептот на мир, бидејќи претпоставува дека државите можат да просперираат заедно, низ доброволна размена. Размената и трговијата се *игра на позитивна сума*, бидејќи збирот на добивките е позитивен. Спротивно на тоа, конфликтот и војната се далеку полоши од *игра на нулта сума*, во која барем едната страна добива. Војните секогаш резултираат со *негативна сума*, каде трошоците на двете страни секогаш се поголеми, и генерално двете страни губат.

Светот на произведувачите и потрошувачите

„Народите со текот на времето ќе научат дека не е во нивен интерес да војуваат еден со друг, несреќите кои војната ги носи, а предностите на истата се само привидни.“²⁵ -Жан Батист Сеј

Сеј објасна дека во економијата на размената сите луѓе се истовремено и произведувачи и потрошувачи. Да се произведува значи „да се даде вредност на стварите давајќи им корисност.“²⁶ Напредокот на индустријата се мери со способноста за создавање на нови производи и намалување на цените на веќе постоечките. Кога се произведуваат поголем број на добра, цените се пониски отколку што би биле, што значи дека потрошувачите имаат дополнителна куповна сила за некои други добра.

Натаму објаснува дека претприемачот е круцијален дел од процесот на создавање на *корисност*. Сеј и самиот

бил претприемач и го разбирал значењето на оние кои започнуваат нови потфати и кои се стремат да создадат добра и услуги, со минимални одекрекнувања (тоа значи *намалување на трошоците* на производство). Им покажа колкава е улогата на претприемачите во размената. Тие често се претставувани како генијални визионери со несекојдневни вештини и сеопфатни знаења за пазарите, техниките, производите, вкусовите, луѓето итн. Меѓутоа, Сеј смета дека сите ние, вклучувајќи ги и „просечните“ преземаме претприемачки активности.

Претприемништвото можеме да го разбереме и како пронаоѓање начин да произведуваме со најмали трошоци, што понатаму ослободува ретки ресурси со кои можат да се задоволат други потреби. Работникот во фабриката сфаќа дека може да произведе иста количина за помалку време; земјоделецот кои ги организира посевите така што времето потребно за орање и копање го сведува на минимум; сопственикот на ресторан кој што набљудува кога луѓето завршуваат на работа за да знае кога треба да се подготви храната; сите оние кои се насочени да го зголемат производството со најмал трошок. Организирањето на размената е исто така вид на производство – со неа ректите производи стануваат достапни онаму каде (и кога) што не би биле, а со тоа зголемува вредноста на двете страни во трансакцијата, што е причина за нивно учество во истата.²⁷

Законот на Сеј и заемната корист

Моќна теоретска конструкција која се занимава со објаснувањето на економскиот развој, стана позната како Сејов закон. Во своето познато дело од 1803, *„Расправа за политичката економија“*, објаснува како „производството е тоа кое создава побарувачка за производи“, со оглед дека „производите ги разменуваме

со други производи.“²⁸ Слоганот кој му се припишува – „понудата создава своја побарувачка“ – само е карикатура на неговите воведи. СООЕ9 што Сеј опишува е она на кое сме и самите сведоци, дека светот станува се побогат и побогат, сиромаштијата опаѓа, а здравјето, писменоста, долговечноста и пристапот кон потрошувачките добра станува се подостапен за сиромашните. Меѓу првите го разбира каузалниот механизам на растечкиот глобален просперитет, ефектот на *групирање* во порастот на богатството меѓу учесниците во трговијата. Кажано со јазикот на современата економија, тоа е „интерсекторалната терија на економскиот раст“ во која просатот на еден произведувач/сектор/народ претставува зголемување на пазарот или понудата за други произведувачи/сектори/народи. Ако подобро размислите, тоа е прилично сјајна работа за набљудување.

Кога трговците создаваат повеќе свои специјализирани производи, истовремено создаваат и поголема корист за другите, а тие, специјализирајќи се во своето производство, истот така создаваат поголема корист, која ја олеснува трговијата; секој од нив, купувајќи, се здобива со поголема куповна моќ. Користејќи го речникот на уште еден сјаен француски економист, Жак Руеф, секој се стекнува со повеќе „права“ благодарение на користа која е создадена за другиот.

Заемната корист во контекстот на размена на производи е кумулативна. Јас станувам се побогат, снабдувајќи го мојот сосед, а и тој се богати, создавајќи корисност. Во случај да сум побогат, можат да продолжат да купувам од својот сосед, а тоа го прави него побогат. Секако, можностите за поделбата на трудот и производство се ограничени во мала или затворена економија, но на поголем пазар, се отвараат нови опции за поголемиот број поединци. Како што Адам Смит

објасни пред Сеј: „Поделбата на трудот е ограничена со опсегот на пазарот.“²⁹ Сеј додава: „Колку е поголем бројот на произведувачите и колку се нивните производи различни, тие пазари се побрзи, побројни и пообемни.“³⁰

Сеј ја опиша *играта на позитивна сума*, во размената на производи. Кај позитивните размени, фактот дека моите потрошувачи стануваат побогати, за мене е добра вест. Наспроти тоа, ако станат посиромашни, и тоа како е лоша вест. Според Сеј: „Успехот на една гранка од трговијата обезбедува повеќе средства за купување, отворајќи пазари за производите на сите други гранки; од друга страна, стагнацијата на еден канал на производство или трговија се чувствува во сите други.“³¹

Сеј објасна дека економскиот развој претставува самоодржлив механизам базиран на големината на пазарот, која е од суштинско значење за нивото на специјализација и поделба на трудот. Поголемото производство создава поголема куповна моќ, која отвара нови можности за производство.

Механизмот на развојот се одвива постепено и еволутивно, па поради тоа во времето на Сеј, французите „купувале и продавале пет или шест пати повеќе добра отколку за време на несреќното владеење на Чарлс VI.“³² Поделбата на трудот и специјализацијата го умножуваат индустриите и создаваат нови гранки, така што процесот е во константно движење.

Сеј бил оптимист во споредба со другите економисти од неговиот период. Не само што не бил опседнат со сиромаштијата, туку и константно ја нагласувал способноста на човекот да создава добра и богатство, објаснувајќи дека тоа е предуслов за другите да го направат истото; производството и размената се *игра на позитивна сума*. Смета дека сиромаштијата можеме да ја надминеме со развивање на претприемничкиот дух во услугите, размената и иновацијата. Никогаш премногу не

го нагласува значењето на сиромаштијата, за разлика од неговиот *противник* во дебатите, Томас Малтус. Сеј тежнее да ја разбере економијата на просперитетот и да ја демантира Малтусовата песимистичка концепција за иднината на човештвото – се воспостави дека Сеј бил во право.

Примена на законот на Сеј на меѓународно ниво

Да им се нанесе штета на соседите значи да се нанесе штета на самиот себе, било дали преку граница или во истата: „На секој поединец му е во интерес општата благосостојба на сите и... успехот на една индустриска гранка го иницира успехот на останатите“³³ Навистина, во границите на една држава, ретко се наоѓаат луѓе кои би се жалеле на успехот и богатството на друг град или друга индустрија; поголемиот број на луѓе сфаќа дека напредокот на францускиот земјоделец е добар за францускиот урбан работник и обратно.

Станува збор за реален извор на корист во размената помеѓу градското и селското население, каде што и едните и другите имаат повеќе потребни средства за да купуваат подобри производи во поголеми количини, се додека и самите повеќе произведуваат:

„Градот кој се наоѓа во центарот на богатата држава, нема недостаток од богати и бројни потрошувачи; исто така, блиината на богатиот град носи дополнителна вредност на производството низ целата земја. Поделбата на народите на земјоделски, индустриски и комерцијални е крајно безначајна. Напредокот на луѓето во земјоделството претставува поттик за

произведен и комерцијалне просперитет, а доколку производната и комерцијалната дејност цветаат, тоа позитивно ќе се одрази и на земјоделството.“³⁴

Сеј натаму објаснува, како односите помеѓу државите не се разликуваат од односите помеѓу регионите или градовите и селата:

„Положбата на народот во однос на неговите соседи е аналогна на меѓусебните односи помеѓу неговите покраини/провинции како и односот град-село; на сите им е од интерес благосостојбата на овој другиот, затоа што од неговото богатство и самите профитираат.“³⁵

Повторно, богатите соседи укажуваат на прилика и самите повеќе да продавама и да станеме побогати. Сеј уште појасно го докажува своето тврдење во дописот со Малтус, покажувајќи до која мера му е во интерес на трговецот, богатството на другите земји и региони:

„Не се сите погледи насочени против мене кога ќе го кажам следново: производството отвора нов вентил за ново производство; кои и да се, средствата на индустријата, секогаш се применуваат на предметите од најголемо значење за народот, а тие предмети создаваат нова популација и нови задоволства за таа популација. Да замислиме дека пред два века, трговец носел натоварено богатство, во места каде денес се Њујорк и Филадельфија – дали би можел да ги продаде? Да претпоставиме дека успеал да изгради некоја земјоделска или индустриска установа; дали тогаш би можел да продаде

производ? Без сомнеж, не. Мора самиот да ги потроши. Зошто денес поинаку гледаме на работите? Зошто со сигурност знаеме дека добрата кои се носат во Њујорк и Филадельфија (или таму се произведуваат) ќе бидат продадени по тековна цена? Се чини очигледно дека поради тоа што одгледувачите, трговците, а сега и индустриските произведувачи, од Њујорк, Филадельфија и околните места создаваат, или таму носат некои производи/производни дејствија, благодареејќи на тоа што им се носи од останатите места.“³⁶

Трговски бариери - протекционизам, како игра на негативна сума

Во минатото, но и денес, се смета дека не е неопходно да се тргува со странци и се треба да правиме „дома.“ Сеј нуди критика на таквиот начин на размислување:

„Некои можеби ќе речат дека она што за новата држава важи, не мора нужно да важи за старата: во Америка, порано имало простор за нови произведувачи и нови потрошувачи, но во во земјата во која постојат премногу произведувачи, им недостигаат дополнителни потрошувачи. Дозволете ми да одговорам: вистински потрошувачи се само оние кои произведуваат, бидејќи сами можат да купуваат производи од други; непродуктивните потрошувачи не можат да купат, единствено можат да ја користат вредноста која другите ја создале.“³⁷

Сеј објаснува зошто протекционизмот е самоуништувачки: „тоа е како кога на секоја врата од дом би вовеле увозна царина на чевли и капути – само за да ги поттикните домашните сами да ги произведат.“³⁸ Бил прилично свесен за улогата на *меѓународните вредносни окови*.

Некои се жалат дека одредени држави имаат „трговски дефицит“, а други „трговски суфицит“, и додаваат дека дефицитот е нужно лоша работа. Сеј смета дека заблудата на „трговската рамнотежа“ е деструктивно наследство од меркантилистичката школа, која во минатото иницира многу војни. „Трговските војни“ и „одмазди“ се водат за да се заштитат интересите на оние кои се доволно лукави да ја убедат пошироката маса, дека нивните посебни интереси се еднакви на општиот интерес на нацијата.

Сеј уште тогаш го презирал она што денес го знаеме како „спогодби за слободна трговија.“ Негово омилено начело било „еднострана слободна трговија“: кон сите странци треба да се однесуваме како кон пријатели и соседи. Ексклузивните трговски договори бараат нееднаков третман на партнерите: давање на концесија на извозниците во една држава, подразбира одрекување од концесијата во друга земја, а истото може да биде извор на конфликт. Наместо проширување на трговијата, овие договори можат да доведат до нејзино преусмерување, бидејќи ја одвлекуваат трговската дејност од земјите кои не зеле учество во нив.

Сеј предупредува на опасноста од давање на извозни субвенции. Таквата политика поттикнува она што денес е познато како *кронизам* – манипулирање на законите во своја корист. Го критикува „другарскиот/ортачкиот капитализам“ *avant la letter*, т.е. пред овој проблем да биде нашироко прифатен и разбирлив. Кронизмот е едноставно, користејќи го речникот на Фредерик Бастијан – „заедничка кражба.“

Најголемиот противник на Сеј, во агитирање на слободната трговија и мирот, е Наполеон Бонапарта, лично. Додека е уредник на *Decade Philosophique*, Сеј, најпрво го подржува Наполеоновиот државен удар во 1799, кој ја оконча француската револуција и го воспостави Конзулатот. Дотолку повеќе и самиот бил член на Трубинатот, една од четирите собранија на Конзулатот. Меѓутоа, по пишувањето на *Traite*, Наполеон, претходно прогласен за доживотен конзул, бара Сеј да ги измени деловите за слободна трговија и наместо нив, да подржи протекционизам и државна интервенција. Сеј жестоко се спротивставува на тоа барање. Зачувувањето на интелектуалниот интегритет го чини место во Трубинатот; второто издание на *Traite*, е подложно на цензура и му е забрането да работи како новинар.

Бонапарта, во практична смисла станува противник на Сеј. По исклучувањето од јавниот живот, одлучува да отвори фирма која се бави со текстил. По карактер е претприемач, користи најнови хидраулични мотори, ја зголемува работната сила на 400 луѓе и прераснува во озбилна конкуренција на водечките британски произведувачи. Крајот на неговиот напредок доаѓа во 1812 година, кога Наполеон одлучува да ја уништи компанијата со помош на протекционистички мерки. Сеј и неговите работници на своја кожа ја почувствуваа примената на лошите идеи.

Мир за просперитет

Братот на Сеј, Хорацие, загина во 1799 година во Египет, во експедицијата предводена од Бонапарта. Можеби, баш смртта на неговиот брат во еден од колонијалните походи му помогна на Сеј во потполност да ги сознае *трошоците на војната*. Во подоцнежните

изданија на *Расправа*, жестоко ги критикува „разорните војни... како оние кои ги води Франција под власта на Наполеон.“³⁹

Мирот претставува прв услов за економски развој. Луѓето не вложуваат и не планираат иднина во иста мера, кога се жрвти на масакар или им се заканува истиот, како што тоа го прават за време на мир. Сеј ја нагласува важноста на ограничувањето на *кражбата* од страна на државата. Власта ги нарушува граѓанските имотни права, не само кога има можност да одземе земја или индустрија, туку и тогаш кога регулира или забранува начини на кој некој може да ја користи својата сопственост. Верува дека државата треба да биде ограничена со правила и дека „ниеден народ никогаш не достигнал ниво на богатство, кој не бил подложен на влијанијата на државата.“⁴⁰

Мирот, очигледно е првиот услов за заедничко економско богатење на народите. Војната уништува, онеспособува и разорува човечки животи, уништува богатство, причинува глад и троши ретки ресурси. Војните се секогаш игра на негативна сума. Ако прашате некој од Цирих или некој од Стокхолм, која е причината за богатството на нивните градови и земји, веројатно би ви одговориле „Не учествувавме во две светски војни.“ Како што Сеј говори:

„Народите со текот на времето ќе научат дека не е во нивни интерес да војуваат еден со друг, несреќите кои војната ги носи се вистински, а предностите на истата само привидни. Власта над земјата или морињата ќе ја изгуби привлечноста кога ќе стане јасно дека секоја корист им припаѓа на владеачите, а населението не добива ништо од тоа. За поединецот, најголемата корист доаѓа од потполната слобода на делување, која е возможна само во услови на мир. Природата ги наведува

народите на меѓусебно пријателство; ако нивните влади пробаат да го прекинат тоа пријателство и наметнат конфликти, ќе бидат еднакви непријатели на своите народи, како и на оние против кои војуваат. Ако нивните поданици се доволно слаби за да ги подржат во вакви околности, тогаш неznam како би направил разлика помеѓу таквите глупости и апсурди, и од друга страна, сверови, дресирани, еден друг да распрачат, само за да ги забавуваат своите дивјачки расположени господари.“⁴¹

Мирот и слободната трговија, меѓусебно се подржуваат и поттикнуваат како економски, така и човеков развој.

Интервју со претприемач за мир – Крис Руфер

Том Г. Палмер

На кој начин се поврзани трговијата и мирот? Што го наведува претприемачот да го поддржи мирот, а да му се спротивстави на *интервенционизмот*? Што ги поврзува слободата, доброволната работа и мирот? Крис Руфер е основач на водечкиот светски преработувач за состојки од домати и се занимава со земјоделска преработка и дистрибуција, како и со услужно претприемништво. Покрај тоа, го основал и Институтот за самоуправување и Фондацијата за хармонија и благосостојба.

Палмер: Благодарам на одвоеното време, Крис. Денес, всушност, соработував со твојата компанија, иако ти тоа веројатно не го знаеш. Имено, купив кечап за помфрит и постои голема можност двата производа да биле преработени во твојата фирма. Значи, денес пазарот не поврзал по *мирен* пат и тоа ме носи до првото прашање: зошто претприемачите се толку многу заинтересирани за прашањето на мирот?

Руфер: Постојат повеќе одговори на тоа прашање. Како прво, мирот ни дозволува да ја извршуваме нашата работа и да создаваме највисока заедничка вредност. Мирот е предуслов на доброволната размена врз која се базира целокупното мое работење. Кога интеракцијата е лишена од принуда - е доброволна, можеме многу да

научиме за клиентите и доставувачите. А тие, муштериите, доставувачите и соработниците се единствените кои ги знаат сопствените вредности. Како бизнисмен, реагирам на сигналите во економијата, кои, преку цените, ми покажуваат што е вредно. Тие информации ми доаѓаат во облик на броеви и цени, немаат на себе ознаки на *националност, јазик* или *религија*. Тие се показатели на човечките вредности. Тоа е одлична работа на пазарот и во бизнисот – цените немаат ништо зад себе, нема предрасуди, националности ниту религија. Тоа се собрани вредности од други луѓе, претставени во вид на цена, а цената е изразена преку број кој може да го споредувате со други броеви. Тие броеви можам да ги користам за алокација на ретките ресурси, тие ме учат за нивните трошоци низ цифра која другите би ја платиле за користењето на тие ресурси. Цените ми помагаат во совпаѓањето со вредностите на другите.

Палмер: Дали се занимавате со меѓународна трговија?

Руфер: Да. Всушност, дури 30 % од нашите производи се продаваат во странство.

Палмер: На странци?

Руфер: Да, на странци, но јас сите ги гледам како мои клиенти. Не се грижам за тоа дека се странци, се додека владите не се вмешаат. Би рекол дека некаде помеѓу 10% и 20% од нашата вкупна продажба оди во Канада и Мексико, а останатото ширум светот. Секој месец соработуваме со клиенти од 40 до 50 земји – од Јапонија, Саудиска Арабија, Холандија, Англија, Аргентина...

Палмер: И заработувате од сите тие продажби?

Руфер: Секако, инаку не би се занимавале со нив. Тоа ми покажува дека создаваме некаква вредност, дека одговараме на потребите на потрошувачите и ги задоволуваме. Постои уште еден ефект на тој одговор на

туѓите потреби. Можеме да го набљудуваме производот кој го продаваме, било на меѓународен или внатрешен пазар, како на претставник на *мирот, соработката и почитта*. Кога другите ги набљудуваат како купувачи, не би ви паднало на памет да ги убиете или повредите. **Трговијата е прекрасна алтернатива на насилството и принудата.**

Палмер: Некои велат дека меѓународната трговија предизвикува еколошка штета и дека...

Руфер: Бизнисменот кој работи на слободниот пазар, што подразбира почитување на туѓите сопственички права, најмногу од се внимава на животната средина. Луѓето кои се еколошки свесни ја гледаат цената на стоката, цената на материјалните ресурси, без оглед дали станува збор за нафта, дрво, гума, стакло или нешто друго. А бидејќи цените, профитот и загубите овозможуваат пресметки, информации за трошоците не се само обично знаење, туку претставуваат ефикасно знаење кое го менува однесувањето. Истовремено цените ни донесуваат знаење за трошоците и секако, поттик истите да ги намалиме. Не сакаме да трошиме ресурси и имаме поттик тие да не пропаѓаат. Клучот е во почитувањето на туѓите права, на сопственоста – ако сопственичките права не се почитуваат, доаѓа до еколошка деградација, загадување, опустошување и уништување. Кога овие права се соодветно дефинирани и заштитени, наша должност е да го имаме во предвид влијанието кое нашите избори го имаат врз другите. Знаете, владите, државните управи – тие не мора да го имаат тоа предвид бидејќи секогаш можат да применат сила, додека ние мораме да го правиме тоа во секој момент. Нашата работа се темели на *доброволното дејствување*. Не можеме да користиме принуда, ниту пак тоа го правиме. Се е доброволно, до самата срж.

Палмер: Често ги споменувате доброволните активности. Дали се сметате себеси за *волунтарист*, *либертаријанец* или...?

Руфер: За мене тие поими се слични. Порано во употреба беше изразот *либерал*, но тоа во САД често претставува забуна бидејќи е спротивставено на *конзервативизмот*. Може да се каже дека јас сум *класичен либерал*, но со соодветна употреба на изразот, би рекол дека сум се од наведеното: *либерал*, *класичен либерал*, *волунтарист*, *либертаријанец*. Важно ми е само луѓето да не бидат принудени и нашата интеракција да биде мирна и доброволна.

Палмер: Колку долго се идентификувате со тие ставови и како до нив дојдовте?

Руфер: Родителите ми беа аполитични, а јас како дете бев прилично срамежлив, веројатно сум и сега. Не се сметав себеси за интелигентна личност, ниту пак стапував во некакви расправи и дебати. Тогаш се запишав на факултет во Калифорнија, каде, како бруцош, живеев во дом и запознав многу вршници кои беа доста попатетни од мене. Тогаш всушност првпат зборував за политика и се испостави дека во секоја расправа, го бранам ставот дека е погрешно да се повредуваат луѓето. Со текот на времето ги уредував и дополнував аргументите. Можно е дека некој или нешто влијаело врз мене, а за тоа да не сум бил свесен, но тоа што го зборував ми изгледаше здраворазумно. Не се секавам на ниту една конкретна книга, личност или тврдење кое во мене ги предизвикала ваквите верувања, едноставно сакам да ги набљудувам работите, да пробам да разберам како функционираат и какосе тоа може да се подобри. Студирав економија на Калифорнискиот универзитет во Лос Анџелес каде ми предаваа Армен Алкијан и Вилијам Ален, двајцата сјајни професори. Мислам дека првото предавање на кое присуствував го одржа Бил Ален, така што за првпат

дојдов во допир со економијата. Научив дека економијата е исклучително важна за разбирање на човековото однесување. Економијата е општествена наука, а не, како што многумина денес настојуваат да ја прикажат, една од гранките во математиката. Тоа е општествена наука која ја изучува соработката и размената помеѓу луѓето. Никогаш не стекнав впечаток дека некаква политика се наметнува во економијата. Тогаш сеуште не постоеше изразот *либертаријанец*, но сериозно размислував за тоа како луѓето може да ги согласат своите активности, со цел остварување на своите интереси. Подоцна слушнав за либертаријанизмот и помислив: „Тоа сум јас. Во суштина тоа е она што јас го мислам.“ Не постоеше некаков изненадувачки блесок на инспирација, едноставно мислев дека луѓето треба да живеат во мир, со можност во меѓусебната соработка да пронајдат начин за остварување на сопствените интереси. Дури подоцна дознав дека постои назив за моите убедувања.

Палмер: Значи на колеџот студиравте економија која ја гледавте како работа која се однесува на доброволната соработка. Како од нејзиното изучување стигнавте до работа со неа? Како дојде до тоа?

Руфер: Пораснав во работничко семејство, но дедо ми бил ситен претприемач. Се секавам дека одев на нафтено поле каде тој вложил пари во дупчење и нејзино вадење. Имаше неколку патенти и работилници во куќата, па може да се каже дека беше и претприемач и пронаоѓач. Се секавам на некои моменти со него кога бев мал – почина кога имав 12 години – но се секавам дека, гледајќи го него, мислев дека така изгледа кога ќе пораснеш. Обично мојот татко работеше за дедо ми, на фармата. Кога си мал и гледаш како тато вози трактор, а дедо оди во банка – дедо ја води работата, а тато извршува оперативни задачи – стекнуваш впечаток дека секој животен пат е таков и дека сите работат така. Тоа во

извесна мера влијаеше врз мене. Подоцна дипломирав на економија, завршив магистерски студии во областа на земјоделските науки и успешно го завршив училиштето во Лос Анџелес, на Калифорнскиот универзитет. Никогаш не сум бил на интервју за работа, едноставно се преселив во Дејвис по завршувањето на студиите и започнав да разработувам некои идеи кои ги осмислував уште додека возев камион. На некој начин, се беше дел од мојата природа и моите очекувања. Прилично се заинтересирав за бизнис додека студирав. Татко ми ме издржуваше нешто подолго од првата година, повеќе од тоа не можеше да дозволи, така што релативно рано започнав да се потпирам сам на себе. Немаше некоја голема расправа, јасно ми беше дека морам да се осамостојам и да започнам со работа. Татко ми поголемиот дел од животот возеше камион па помислив дека и јас би можел да го работам тоа. Со неколку другари дојдов на идеја со камиони да превезуваме патлициани од едно до друго место. Во трета или четврта година изнајмив камион, неколку приколки и со дозвола од татко ми, преку лето превезував домати, праски и некои други производи. Тоа траеше пет години, пет лета.

Палмер: Тоа беше додека с00Е9 уште студиравте?

Руфер: Да, така го финансирав своето школување, а во исто време се запознав и со работењето – работењето со домати. Додека возиш камион, посетуваш ниви, плантажи, фабрики. На тој начин ми доаѓаа разни идеи. На пример: „системот би функционирал подобро доколку поинаку би го береле домотот, ако поинаку би го организирале истоварот или би ги преместиле станиците за контрола на квалитетот; би можело да се заштедат и време и пари.“ Тогаш почнав да размислувам: „Ако системот малку би се променил, би можел добро да заработувам од возењето камион.“ Така што се понатаму се развиваше, благодарјќи на моето почетно прашање:

како може нешто да направам подобро? Набљудував работи на другите луѓе и размислував како може да ги подобрам. Дизајнирав сопствен систем и го презентирав пред некои луѓе, барав работи, ја изучував преработувачката индустрија и конечно дојдов до идеја за една поинаква концепција на фабрика за преработка на домати. Бев истраен, околу пет години се обидував да се снајдам, собирав средства и конечно собрав доволно. Тогаш дојде време за изградба на фабриката. Имав три големи партнери – јас бев најмладиот – и ја изградивме нашата прва фабрика за преработка на домати. Имаше иновации, како во фабриката така и во начинот на работење, па следствено напредувавме исклучително добро. Значи, јас бев најмладиот партнер, но не примах плата, туку преговарав за процент од профитот. За седум години, успеавме да профитираме добро, се помина во најдобар ред, и беше вистински момент за нов потфат. На партнерите им понудив да изградиме уште една фабрика, но тие ја одбија таа понуда, така што одлучив тоа да го сторам сам. Оттаму се одеше повеќе-помалку во добар тек.

Палмер: Се залагаш за филозофија која произлегува од твоето работно искуство, а која ја нарекуваш *самоуправување*. Го воспостави *Институтот за самоуправување* да ја промовираш *доброволната соработка* и *принципот на самоуправување*. На кој начин треба да се воспоставуваат односите во кои двете страни профитираат, за, како што кажа во едно од твоите видео записи на веб-страната, личните цели на поединецот да бидат компатибилни со трговските цели или поддржани со нивна помош?

Руфер: Самоуправувањето, за мене лично, е прилично едноставен концепт. Во своите приватни животи луѓето управуваат со себе, никој нема животен шеф, туку водат сопствени животи. А ги водат врз основа на извесни

мисији; јас мислам дека сечија мисија е да биде среќен. Го разбираме тоа или не, сите тежнееме да бидеме среќни, а секој има различно мислење за значењето на среќата и патот до неа. Да ги наведете луѓето доброволно да соработуваат во бизнисот, тоа е клучната работа. Луѓето носат субјективни проценки за тоа што ќе им помогне да се унапредат, па, во текот на размената, имаат обичај да се ценкаат. Користат субјективни проценки и знаења кои ги поседуваат. И така доаѓа до размената: „толку и толку од ова за толку и толку од тоа“. Овие размени и односи се преведуваат во цени во моментот кога луѓето почнуваат да користат пари, а парите се *добро* кој секој го користи, бидејќи знае дека истото го прават и останати. Резултатот се субјективните проценки претворени во цени или во пазарната економија - изразени во бројки. Сите се изразени во исти единици кои можеме да ја споредуваме – зарем тоа не звучи одлично? Сјајна работа во пазарната економија е тоа што не ви е потребен некаков централен планер за да имате ред и координација. Според принципот на самоуправање, во компанијата ги посочуваме предности на пазарната економија, вклучувајќи ги слободата и самонасочувањето. Некои луѓе знаат работи кои другите не ги знаат, но би им биле од корист, а пазарот ни дозволува да комуницираме меѓусебно – паралелно со остварувањето на личните цели. Внесуваме такви принципи на работа во компанијата и тежнееме кон потпирање на самонасочувањето, а не кон хиерархијата: резултатите се извонредни.

Палмер: Што може да ни кажете за конфликтите? Дали се неизбежни, константни или можат да бидат разрешени – какво е Вашето искуство?

Руфер: Конфликтите се неизбежни – крај на приказната. Без конфликти не постои економија. Ресурсите се ограничени, а економијата се занимава со нивната

алокација, така што конфликти секогаш ќе има. Дефинитивно. Прашањето е: **како да се решат?** До конфликт може да дојде поради човековото дејствување или поради употреба на ресурсите. Постојат два начини за негово решавање: може да разговарате со нив и доброволно да се согласите околу нешто или пак една од страните може да посегне по принуда за да го реши, што значи можат да се рашат *мирно* или *насилно*. Ако може да работите со луѓе кои се согласуваат дека конфликтите треба да се решаваат мирно, ќе победите, секој од вас ќе биде победник. Секогаш сум во потрага по решенија, во кои секоја страна победува. Таквите решенија на сите ни носат добивка и создаваат *мир, среќа и просперитет*.

Палмер: Да се префрлиме на некои прашања од политичка природа. Некои луѓе се изјаснуваат „за бизнис“, а некои „за слободен пазар“ – постојат ли разлики помеѓу тие две определувања?

Руфер: Слободниот пазар е доброволна активност. Кога луѓето ќе изјават дека се *за бизнис*, многу често мислат на добивката од една кратковидна перспектива, разбирате, добивка на сметка или штета на други. Доброволна работа е онаа која се врши во услови на слобода, слободен пазар, без специјални услуги за оваа или онаа група или фирма. Ако некое претпријатие ја насочи активноста кон владата и се обиде да ја искористи во цели кои не би можело да ги оствари самостојно и на доброволна основа, тогаш таквото работење е крајно *неморално и непродуктивно*. Работењето треба да биде доброволно и да почива врз етички принципи, а не врз услугите и субвенциите, за сметка на други, по пат на принуда од владеачките структури. За жал, тоа ми претставува голем проблем, постои еден вид на пазар заснован врз услугите кои функционираат по пат на принуда. Тоа е како кога јас би го зел Вашиот пиштол и на некому му се заканувам, за заедно да ја поделиме

наградата. Тој вид на болест се нарекува *кронизам* – она што го добивате кога владата е во можност својата моќ да ја искористи за да ја фаворизира одредена група, на сметка на други. Лек за тоа претставува *слободниот пазар* – слободна конкуренција, почитување на сечии права и еднаквост пред законот. *Ортачката* политика подразбира употреба на принуда од страна на власта; не постои разлика помеѓу кронизмот и мафијата која организира изнуди.

Палмер: Да се вратиме на прашањето за мирот. Каква е врската помеѓу мирот и работењето? Вие соработувате со луѓе од Азија, Латинска Америка и Средниот исток. Дали претприемачите треба да го поддржуваат мирот?

Руфер: Апсолутно, луѓето кои се занимаваат со бизнис треба да се залагаат за мир на повеќе начини. Пред с00E9, треба да го вградат во своите лични вредности, зборувам првенствено за економските субјекти, треба да поддржуваат мирно решавање на проблеми, а не да бараат од владата забрана на конкуренцијата или да пристапат кон политиката на кронизмот. Не земајте субвенции, не искористувајте ги владините програми, држете се подалеку од луѓето кои користат принуда – значи, држете се подалеку од агентите на власта. На второ место, треба да се донесе етичка одлука за воздржување од *принудна размена* – продавање на средства на насилство, принуда и угнетување од страна на државата. Ова е исклучително важно. Третиот начин е промовирање на мирните односи помеѓу земјите преку слободна трговија. Трговијата ги намалува шансите за војна. Колку повеќе луѓето се познаваат и колку повеќе добиваат едни од други преку трговија, толку шансите дека нивните држава ќе влезат во војна се помали. Погolem степен на трговија значи и поголем степен на зависност на А од Б и обратно. Знам дека постојат бројни истражувања на оваа тема, економијата и политичките

науки се занимаваат со мирот, бизнисот и трговијата, но исто така знам многу и од сопствено искуство. **Не сакате да пукате врз клиентите кои ви доаѓаат пред врата.** Сакате да ги примите бидејќи тоа ќе им користи и ним, и вас, и на вашето семејство. Може да *тргувате* или може да *војувате*. Јас преферирам *тргување* бидејќи е цивилизирано и подобро за сите, освен за оние кои уживаат во повредувањето на други, а не сум дел од таа група.

Палмер: Зборувате за етичко одлучување во бизнисот, но ако ги погледнете повеќето емисии на телевизија, бизнисмените се лошо прикажани; не се добри луѓе, не се пријателски настроени и не се морални. Единствено бараат начин да ги измамат луѓето. Како етиката го наоѓа местото во бизнисот?

Руфер: Еден од темелните столбови на соработката е пријателството. Да не постојат пријателствата, како би било возможно да се координираат активностите со другите и да се живее продуктивно? Би биле потполно сами. Постојат различни видови на пријателства: брачни другари, најдобри другари, другари за кошарка и така натаму. Исто така, постојат и бизнис пријатели, луѓе покрај кои се чувствувате пријатно бидејќи ви одговараат и помагаат. Генерално, никој не сака да биде опкружен со безобразни луѓе, а камоли со оние кои физички загрозуваат или крадат. Не може да имате човечки однос ако страните не ги почитуваат вредностите на *неповредувањето* и *некрадењето*. Покрај тоа, секако, сите сакаат да бидат опкружени со пријатни луѓе. Значи, ако сакате да се занимавате со било која работа, воедно да бидете продуктивен, треба да имате силен поттик да соработувате. Знаам за два начини да постигнете, другите да го прават она што вие го сакате. Прво, може да ги принудите на тоа, со камшик или пиштол вперен во слепоочницата, но лично, не познавам никого кој сака да

биде на другата страна од овој однос, па луѓето бегаат од оние кои камшикуваат или пукаат. Вториот начин е да ги почитувате нив и нивните права. На слободниот пазар сами бирате со кого ќе соработувате, а за успешно да водите бизнис, мора да бидете личност со чест и почит, за да сакаат да работат со вас. Би можел да кажам уште повеќе, но секогаш ме зачудува колку луѓето не го воочуваат значењето на *моралот* во работењето, како воопшто да не размислуваат.

Палмер: Како би ги искоментирале воените интервенции кои државата ги превзема преку границата?

Руфер: Мислам дека е корисно да се размислува исто како во одделение за маркетинг. Што би им се допаднало на другите луѓе? Може ли да замислите како кинеските, руските или дури канадските војски маршираат низ градовите на САД? Само да поминуваат, во униформи, низ Лос Анџелес или Денвер, или да поставуваат воени бази и оклопни возила по целиот град? Незамисливо. Тоа е токму она што американската влада го прави ширум светот. Таму каде навистина ја бранат независноста и земјата – тука ќе се изгради добра волја и намерите ќе бидат јасни. Но во земјите каде не постои толку јасно дефинирана цел, тешко е да се разбере како нашето воено раководство би можело да предизвика нешто друго освен *омраза и презир*.

Палмер: Активно ги поддржувате либертаријанските вредности. На кој начин придонесувате кон создавање на послободен и помирен свет?

Руфер: Каде и да се појавам, јавно ги заговарам принципите на *мирот* и *слободата*. Кога ќе отпатувам поради работата, не постои ручек или состанок на кој не започнувам дискусија за можните решенија за воспоставување на помирно општество, преку елиминирање на принудата. Многу сум искрен и отворен по тоа прашање.

Палмер: Постои долга традиција на големи умови кои се залагале за мир. Мислам на Ричард Кобден или Џон Брајт во Англија – двајцата биле иновативни бизнисмени и активисти за мир. Во Антиимперијалистичката лига на САД имало многу претприемачи кои се противеле на Шпанско-американската војна, окупацијата на Филипините и другите шпански колонии. Се гледате ли себеси како дел од таа традиција?

Руфер: Да. Верувам дека претприемачите – не *апологетите на кронизмот*, се чесни бизнисмени – претставници на мирот. Доброволната размена е сценарио во кое сите добиваат; штета што многу не го гледаат тоа. Се секавам на еден цитат: „Ако стоката не ги преминува границите, ќе ги преминат војски.“ Преферирам размена на добра во однос на куршуми и ракети. Во шеесеттите луѓето зборуваа: „Водете љубов, а не војна“. Не е лошо, но би додал: „**Водете љубов и бизнис, а не војна.**“

Палмер: Што би и порачале на една млада личност која размислува како по образованието, да го промени светот кон подобро? Дали би и препорачале *бизнис* или *политика*?

Руфер: Занимавањето со политика е трошење време, за тоа би можел долго да зборувам. Во секој случај, препорачувам бизнис, како и комуникации – новинарство или некој друг вид медиум.

Палмер: Што ако одлучат да бидат конкуренција во бизнисот со преработка на домати?

Руфер: [Низ смеа] Не би претставувало никаков проблем. Водањето бизнис и меѓународна трговија, доколку ве интересира мирот, е сјајна работа, и навистина го прави светот подобро место за живеење. А секој кој сака да ми биде конкуренција е повеќе од добредојден. Би сакал да имам силни конкуренти бидејќи постојано би имал притисок да бидам поефикасен.

Палмер: Благодарам што издвоивте време за ова интервју, Крис, знам дека сте многу зафатени.

Руфер: Ми беше задоволство.

5

Мирот и слободната трговија

Ерик Гарцке

На кој начин трговијата и странските инвестиции ја намалуваат можноста за војување? Како меѓузависноста влијае врз однесувањето? Каква е врската помеѓу мирот, демократски одговорната влада и трговијата? Ерик Гарцке е вонреден професор по политички науки на Калифорнискиот универзитет во Сан Диего, а покрај тоа предава и на Универзитетот во Ексер. Своите истражувања ги фокусира на влијанието кое информациите и институциите го имаат врз војната и мирот. Објавува трудови за трговија, сајбер криминал, дипломатија и други сродни теми.

Низата од брутални и деструктивни европски војни кои траеле со децении, завршени се во 1648 година со *Вестфалскиот мир*, кога е воспоставен систем, во кој европските држави поседуваат внатрешен суверенитет и надворешна автономија. Тоа претставува наследство и во услови кога предизвиците во светот се поголеми и економските врски ги преминуваат меѓународните граници. До *економска меѓузависност* доаѓа кога две или повеќе држави се поврзани преку трговија. Вообичаено економско видување е дека трговијата создава вредност.

Како што студентите по политички науки забележале, *трговијата* се држи како „заложник“ во било кој конфликт помеѓу народите. Ако заложникот е доволно вреден и е загрозен од војната, суверените

држави повеќе не би биле потполно автономни. Таму каде што постои поголема шанса дека добивката од трговијата ќе биде *одземена*, заедничките изгледи за загуби можат да ги одвратат трговските партнери од војна. Едноставно кажано, ако луѓето од една страна на границата имаат вреден имот или *муштерии* од другата страна, помали се шансите дека ќе поддржат нивно меѓусебно уништување, а поголеми дека ќе застанат во *одбрана на мирот*.

Уште еден важен ефект кој трговијата го има врз мирот е тоа дека истата доведува до пад на вредноста на доброта кои би биле стекнати преку војување, а истовремено ги чини окупаторските војски повеќе. Ако трговијата ја намалува реалната цена на доброта, а ја зголемува продуктивноста на работата, тогаш работниците, фирмите и суверените држави, работната сила би требало да ја насочуваат кон продуктивни економски дејности, а да се оддалечуваат од војна. Во натамошниот текст, по освртот на позадината на приказната, детално ќе ги испитам овие процеси.

Трансформација

Не ви е потребна докторска дисертација да разберете дека денешниот свет, критички се разликува од оној кој постоел пред неколку генерации, да не споменуваме некои периоди како седумнаесеттиот век и сл. Конкретно, пазарите за глобалната политика почнале да го прават оно што за внатрешните сеуште не го направиле. Најпрво постепено, но во последните неколку децении забрзано, светските водачи започнаа да ги согледуваат комплексните и обемни економски врски кои постојат помеѓу нивните земји и народи.

Сомнителниот Томас

Економистот нобелоловец, Томас Шелинг⁴⁵ нуди најуверлив опис за тоа како функционира меѓузависноста. Ја претставува низ парабола за два планинари кои за да се искачат на планината, се врзани еден за друг. Со поврзувањето, нивните судбини започнуваат да се испреплетуваат, а движењето на едниот зависи од движењето на другиот, и обратно. Со оглед на тоа дека двајцата или ќе успеат или пак ќе паднат, и едниот и другиот стануваат повнимателни, а резултатот е *мирна соработка*.

Либералните теоретичари се користат со логиката на меѓузависност, со цел да го истакнат миротворниот потенцијал на трговијата. Бидејќи меѓународната трговија е во пораст (нерамномерно но упорно) уште од седумнаесеттиот век, големите научници почнувајќи од Монтескије, Смит, Пејн, Кант, Кобден, Ангело и други, па се до модерните мислители како Расет и Дојл, ја нагласуваат моќта со која профитабилната прекугранична трговија може да доведе до мир.⁴⁶ Помали се шансите дека народите ќе стапат во војна доколку ги поврзува профитабилна трговија, која, во случај на војна, би предизвикала значителни економски загуби.

Треба да се спомене фактот дека интересот на Шелинг за меѓузависност не произлегол од трговијата, туку од нешто малку поинакво. Имено, во неговата парабола, јаже то кое ги врзува планинарите не е трговијата, туку ризик од избивање на нуклеарна војна. Патот на Студената војна бил втемелен во феноменот означен како „ВЗУ“ или *взаемно загарантирано уништување*. Најавата на нуклеарно оружје и реципроцитетниот ризик од уништување во случај на *вистинска војна* осигурале САД и СССР меѓусебно да се одвратат од војна, бидејќи ниту едната од нив не би

можела да се заштити себеси во услови на такво сценарио. Како и во случајот со планинарите, причината за соработка и издржување била егоистичка желба за избегнување на смрт, а не алтруистичко тежнеење за промоција на мирот.

Истовремено, целта на Шелинг не била објаснување на стабилноста, туку осмислување начин, големите сили да продолжат *да се натпреваруваат*, во свет, во кој директно и отворено соочување е незамисливо и ирационално. Како што покажува параболата, врските на меѓусебна зависност – нуклеарна или економска – можат да одвратат од агресија. Сепак, иако нуклеарната меѓузависност создала свет во кој тоталната војна е невозможна, исто така довела до ситуација во која *балансирањето на работ од војна, принудната дипломатија, пропагандата, застапничките конфликти* и други облици на *работи на војна*, се почести и побројни. Стравот од последиците на неуспехот во изнаоѓањето на договор, без оглед за каков извор на страв станува збор, може да ги наведе актерите кон компромис, но инхибициите до кои доаѓаат поради меѓузависноста исто така ги охрабруваат актерите да играат „игра на кукавица“.

Трговијата и нуклеарните оружја немаат многу заедничко, првото го промовираме, а второто има потенцијал да го уништи човештвото. Меѓутоа, улогите кои двата процеси ги имаат во создавањето меѓузависност се суштински исти. И едното и другото предизвикуваат *себично* однесување кое може да има *морални* социјални последици, слични на социјалната динамика која Адам Смит ја открил во пазарниот механизам.

Како што либералните теоретичари одамна зборувале, растот а трговијата создава позначајни „заложници“ и со тоа го големува поттикот за

мирољубивост; повисокото ниво на меѓузависност кое денес постои би можело да ја зголеми цената на војната до таа мера што државите воопшто не би размислувале за таа можност. Сепак, вредноста на трговските врски најчесто е значително пониска од улогата во нуклеарна војна. Ако државите се спремни да ризикуваат исклучително големи загуби во конвенционална или нуклеарна војна, што уште можат да направат за да го спречат текот на војната? Каква е тогаш улогата на економската меѓузависност во унапредувањето на мирот?

Причини за мир

Сведоци сме на едно од најизворедните случувања во историјата. Тоа, всушност, се одвива веќе подолго време. Долгорочното „секуларно“ намалување на бројот на војни се случува помеѓу богатите, развиени земји. Завладеа мир, барем во некои делови на планетата. Овој тренд е толку суптилен што многумина не го ни приметуваат, додека пак други бираат да ги занемарат добрите вести во корист на тврдењето дека народите и државите и понатаму војуваат. Опаѓачкиот тренд на војување опширно го забележале Стивен Пинкер, Џошуа Голдстин и други.⁴⁷

Невидливата рака на мирот

Еден од големите увиди на општествените науки може да се припише и на Адам Смит: акциите може да имаат несакани последици, а социјалната вредност на тие акции не ја следи нужно намерата која актерите ја имале на ум. Влијанието на пазарот врз народите и општествата изобилува со предности, дури и кога учесниците во своето дејствување се водени само од желбата за зголемување на сопственото богатство. Сличен аргумент може да биде применет и при согледувањето на

влијанието на пазарот врз мирот. Во обидот да се збогатат, компаниите, потрошувачите, претприемачите, па и цели држави ја промениле перцепцијата за корисноста и одржливоста на воената сила. Во овој случај, попрво би рекле дека во прашање е цела гарнитура на раце. Пазарите го прават трудот поскап и со тоа ја намалуваат тенденцијата истиот да се искористува заради стекнување капитал. Покрај тоа, пазарите ја олеснуваат размената на добра и услуги со помош на мирни средства. На крајот, самите пазари не реагираат поволно врз конфликтните ситуации и самите со своето постоење го поттикнуваат сузбивањето на конфликтите.

Најмоќното влијание кое трговијата го има врз конфликтите е трансформирањето на државните интереси. Растечката длабочина и интеграција на пазарите, во последните неколку века, значително ја зголемиле вредноста на трудот - *човечкиот капитал*.⁵³ Скапата работна сила и опаѓањето на вредноста на материјалните вложувања во производството наведоа многу држави кон откажување од обидите кои порано биле вообичаение – богатството да го стекнуваат преку *грабеж* на другите земји. Мора да се води сметка, со оглед на фактот дека тесните интереси на владетелите и нивните поддржувачи многу лесно можат да го надгласаат јавниот интерес и го поттикнат *ловот* – грабежот – во самата држава или пак помеѓу државите.

Древните царства се богателе преку собирање данок од поданичките покраини - колонии. Викиншките ограбувачи ги товареле своите бродови со украдениот плен. Шпанските бродови во шеснаесеттиот век, се враќале дома преполни со сребрени полуги кои од рудниците ги ваделе поробените домородечки народи. Од друга страна, подоцнежните европски империи, често ги ограбувале своите поданици за да ги субвенционираат задграничните походи кои биле профитабилни, само во

втората генерација потомци на аристократијата. Историчарите Ленс Е. Дејвис и Роберт А. Хатенбек забележале: „Британија како целина не профитирала од Царството, но поединечни инвеститори да.“⁵⁴ Дури и колонијализмот се намалувал како што најбогатите воено-способни земји почнале да купуваат средства за производство, наместо, како порано, да ги стекнуваат со употреба на оружје. На модерните нации веќе не им се исплаќа да ги ограбуваат соседните земји – како што бил случајот со Викинзите, *конквистадорите* и морнарите од *елизабетскиот* период. Потчинувањето на странски народи поради искористување на нивните ресурси повеќе нема смисла, бидејќи окупаторските походи се скапи, а **купувањето на она што е потребно е значително поефтино од ограбување на соседите.**

Иронично е тоа дека, иако модерните нации повеќе немаат корист од грабеж (поради зголемената ликвидност на глобалниот пазар), трговијата довела до пораст на користа која се добива од регулацијата на светските природни богатства – а со тоа и намалувањето на генералната зачестеност на насилството. Модерните држави повеќе, а не помалку, се интересираат за политиката на другите држави, бидејќи се свесни колкаво влијание, поради меѓузависноста, другите имаат врз самите нив. Наместо да напаѓаат и ограбуваат други, меѓународните сили почесто се ангажирани од страна на Обединетите нации или регионалните организации да „го одржуваат мирот“ и да го сузбиваат насилството. Мирот може да биде наметнат и одвнатре, со цел продолжување на трговијата – ако земјите за кои станува збор се нестабилни и ако локалните политички програми имаат влијание врз светските случувања. Со други зборови, трговијата помеѓу најбогатите земји, создава поттик да ги сузбиваат конфликтите помеѓу останатите. Војувањето е штетно за трговијата и од еколошки аспект, и тоа не само

на земјите кои во него непосредно учествуваат. На учесниците во трговијата, од интерес им е намалувањето и елиминирањето на конфликтите помеѓу трети страни кои предизвикуваат нарушување на тоа поле.

Еден од проблематичните аспекти на меѓузависноста е нејзината *комплексност*. Едноставните односи ја имаат таа предност што се полесни за разбирање и влијание врз нив, преку примена на разни политики. Комплексноста може да биде предност во смисла да ги умножува опциите и нуди поширок дијапазон на одговори и алтернативи за употребата на воени сили. Трговијата може да води кон мир доколку спречува конфликти, но за ефектот да биде таков, неопходно е трговските врски да бидат доволно силни и вреднувани па да можат да одвратат од војна (како што е наведениот примерот со употребата на нуклеарно оружје). Може да се случи и со себе да повлече извесни проблеми и спорови од релативно тесен обем, како што било случај по втората светска војна во западна Европа. Таму каде трговијата е исклучително вредна, а нема премногу несогласувања помеѓу државите, би требало да преовладува мирот. Трговијата исто така може да ги информира учесниците во расправата и со тоа да ги олесни преговорите, како алтернатива на употребата на воената сила. Ова е посебно корисно во несигурните и „конфликтни“ средини. Конечно, можеби и најопштата улога која ја игра трговијата е да ги трансформира државните цели и се грижи *логиката на грабежи и предаторство* да биде перципирана како застарена. **Дури и ограбувачите на банки купуваат намирници наместо да ги крадат од продавница.** Едноставно, не вреди да се украде, невозможно е да се ограби доволно богатство за целиот процес на крајот да биде исплатив. Развојот на трговијата довел до специјализација, поради која ограбувањето губи на ефикасност, а мирот добива на корисност.

Квалифицираните работници треба да се „измамат“ со добри работни услови, што ги чини војната и освојувањата контрапродуктивни. Модерноста значи да не крадеме, туку да купуваме.

Пазарните сили, поврзувајќи ги државите и чинејќи го светот меѓузависен, ги обликувале интересите и желбите на државите, и ја направиле војната помалку посакувано средство за нивно исполнување. Исто така, на лидерите и народите, за опстанок, им е помалку потребна улогата на државата. Истовремено, улогата на државата во олеснувањето на пазарните услови никогаш не била поважна. Државите функционираат на внатрешен, регионален и меѓународен план и создаваат меѓузависен каузален ланец кој ја зајакнува соработката и ги ограничува конфликтите. Во прашање не е само тоа дека луѓето настојуваат да бидат подобри во своето работење, туку трговијата го изменила самиот начин на кој сфаќаме што значи кога „*ти оди добро*“. Ако имаме среќа и продолжиме по патот на поширока и послободна трговија, таа ќе продолжи дополнително да ја обесмислува употребата на воени сили и да покажува дека војувањето е неефикасно.

6

Политичката економија на империјата и војната

Том Г. Палмер

Дали нужно мора да дојде до судир на цивилизациите? Дали империјализмот или колонијализмот е победничка или губитничка идеја? Кој биле најголемите шампиони на мирот и противници на колонијализмот? Мора ли да има *војни за нафта*? Кој одлучува за прашањата на војната, а кој добива?

*„Одвнатре слобода, а однадвор мир. Тоа е целата идеја.“*⁵⁵ -Фредерик Бастијат (1849)

Некои луѓе ја изучуваат војната за да бидат поуспешни во војувањето. Од друга перспектива, со неа можеме да се занимаваме и за да ја избегнеме, намалиме, спречиме – елиминирале. Може да се трудиме да ја разбереме војната, не како што ја поимиме метеорологијата, астрономијата, некои болести, туку како што ги разбираме другите врсти на човечкото однесување. Опремени со такви сфаќања, можеме да се просветлиме самите себе си, своите соседи, семејства, пријатели и граѓани за заблудите кои носат привидни оправдувања на војната. Над тоа, може да се обидеме да ги изградиме и зајакнеме институциите кои ги намалуваат шансите за започнување војна. Ако успееме подробно да ги разбереме сите аспекти на војната, можеме да го намалиме насилството во човечките односи и да ги намалиме приликите за војување.

Дезинформациите и погрешното толкување можат - скоро буквално, да бидат убиствени. Точните информации и исправното разбирање можат да спасат животи.

Либертаријанските мислителци посветиле многу енергија низ последните неколку века во разбирање на причините за војна и пронаоѓање начини за остварување на мир преку институциите и човековиот менталитет.

Мирот веќе не е обична утопистичка фантазија. Напротив, историските записи покажуваат дека светот денес е помирен отколку што некогаш бил. Економијата, социологијата и психологијата објаснуваат зошто е тоа така. Вооружени (така да се изразам) со овие знаења, можеме да го направиме светот далеку помирен. Можеме да го намалиме насилството во човечките односи, а истовремено светот може да стане помирен, поправеден, побогат и послободен.

Добри вести: Насилството се намалува

*„Верувале или не – а знам дека повеќето не – насилството има тенденција на намалување, веќе долг период. Денес живееме во можеби најмирната епоха на севкупната човекова егзистенција.“*⁵⁶

-

Стивен Пинкер

Кога некој ќе каже дека насилството се намалува, повеќето веднаш порекнуваат. Сепак, по цел ден слушаме вести за насилство, често со вознемирувачки слики од жртвите. Силувања, убиства и напади се главна тема на дневниците. „Најдобрата главна вест е онаа која е крвава.“ Но мора да размислиме и да ја погледнеме пошироката слика.

Конфликтите, а особено насилните и смртоносните, привлекуваат многу повеќе внимание отколку мирољубивата соработка. За ситуации кои се мирни и доброволно имаме обичај да кажеме дека „ништо не се случува“, но всушност се случило многу: луѓето заминале на работа, земјоделците ги засадиле полињата, инвеститорите вложиле во нови компании, а работниците создале корисни производи; луѓето заминале на купување; луѓето се заљубиле, се родиле деца; имало роденденски забави, се случил живот. Но тоа е позадината, тоа е вообичаено. Никогаш на насловна страна не сте прочитале: „Милион луѓе мирно продолжија со своите животи.“ На насловните страни пристигнуваат несекојдневни случувања, а тоа се најчесто конфликти и пред се насилство. Звучи како парадокс, но колку насилството е поретко, толку повеќе ќе го има во вестите. Се залажуваме себеси зборувајќи дека светот е полн со насилство, а го има се помалку.

Политикологот Џејмс Пејн и психологот Стивен Пинкер забележале нешто извонредно.⁵⁷Веројатноста дека случајно избрано лице ќе стане жртва на насилство се намалува веќе илјадници години. Дури и доколку ги земеме в предвид хорорите од светските војни, логорите на Третиот рајх, Советскиот Сојуз и НР Кина, етничките чистења и останатите хорори од минатиот век, секојдневната средба на луѓето со насилството, значително е намалена. Не звучи веродостојно - но е така. Значи, постојат многу причини да бидеме охрабрани, дури и кога срцата ни се кршат поради оние кои и понатаму трпат насилство. Добрата вест е дека е с00Е9 поретко и поретко, а неговото опаѓање трае веќе подолго време.

Насилството, вклучувајќи ја и војната, не е непроменлива ставка на човековата историја, туку неговата зачестеност е намалена. Не сме осудени на тага

поради постојаноста на насилство во светот. Насилството наизменично расте и опаѓа, а веќе подолго време само **опаѓа**. Општествените и политичките науки ни помагаат да сфатиме зошто е тоа така. Научниците собирале и истражувале огромни количини на докази во прилог на тврдењето на класичните либерали - клучот за зачувување на мирот е слободата, конкретно слободата на преиспитување и критика на власта, слободната трговија, слободното движење и инвестирање во странство.

Дали нужно постои судир на цивилизациите и земјите?

Постои чуена теза по која светот се соочува со „судир на цивилизации“. По зборовите на политикологот Семјуел Хантингтон, *западот* станува послаб, бидејќи, меѓу другото, западните земји воено контролираат помал дел од површината на Земјата. Според неговото мислење, интересите на *цивилизациите* се судрени, следствено, доколку едните ги исполнуваат, другите се поразени.

Хантингтон нуди многу позначајни увиди во својата книга, но не поседува одговорно сфаќање на политичката економија на човечката интеракција. Економијата не била негова силна страна и тој не успеал да го поими значењето на доброволната трговија, преку која цивилизациите меѓусебно се збогатуваат. Наместо тоа, ја усвоил перспективата на *игра на нулта сума* во општествените односи.⁵⁸

Следи еден од основните начини на кој го мерел „опаѓањето“ на цивилизацијата:

Западните општества во 1490 година контролирале најголем дел од европските полуострови, не сметајќи го Балканот, што изнесува некаде околу 1,5 милиони квадратни

милји (целосната Земјина површина, без Антарктикот, изнесува 52,5 милиони квадратни милји). На врвот на територијалната експанзија, во 1920-тите, Западот контролирал над 25,5 милиони квадратни милји, што е скоро половина од површината на Земјата. До 1993 година територијалната контрола е преполовена и изнесувала 12,7 милиони квадратни милји. Западот се врати на претходната европска основа, со додаток на земјите во Северна Америка, Австралија и Нов Зеланд, кои ги населија доселениците. Во споредба со тоа, територијата на независните исламски општества пораснала од 1,9 милиони квадратни милји во 1920. година на 11 милиони во 1993. Слични промени се одиграле и во поглед на населението. На самиот почеток од дваесеттиот век, западњациите сочинувале околу 30% од светската популација а имале власт над скоро 45% тогаш, а 48% од светското население во 1920. година. Со исклучок на неколку империјални остатоци во Хонг Конг, во 1993 година, каде западњациите владееле само со западњациите.⁵⁹

Дали е тоа *опаѓање*? Ајде да ги погледнеме само еден пример на западните земји и царства. Кралството Холандија владеело со територија која подоцна ќе стане Индонезија помеѓу 1800 година и 1942 година, кога ќе ја завземе Јапонското Царство. Владата на Холандија, по војната, скоро пет години настојувала да ја врати територијата, но во тоа не успеала и Индонезија во 1950 година станала независна држава.

После таквата загуба, следејќи ја тезата на Хантингтон, би очекувале дека богатството на Холанѓаните започнало да се намалува. Дали е така?

Доколку ја земеме вредноста на американскиот долар од 1990 година како реперна вредност, холандскиот БДП по жител, во 1950 година изнесувал 5.996 \$.⁶⁰ Шест децении подоцна, во 2010 година изнесувал 24.303 \$, што претставува раст од 305%.⁶¹ „Загубата“ на колонијалните поседи не означувала катастрофа за Холанѓаните. Далеку од тоа. Тие веќе не морале да ги праќаат своите млади во војна, ниту пак службениците да се занимаваат со администрација. Денес, ако Холанѓаните сакаат нешто од Индонезија, тоа можат да го купат без пролевање крв на туѓа земја. Се покажува дека трговијата е подобра и *поберикетна* опција, како за Холандија, така и за Индонезија, чиј БДП по жител (исто така во однос на американскиот долар од 1990 година) преминал од 817 \$ во 1950 година на 4.722 \$ во 2010 година – пораст од 478%.⁶²

Всушност, воопшто не мора да значи дека богатството на една земја е сиромаштија за друга. Кога вашиот трговски партнер станува побогат, тоа е добро и за вас. Како што Жан Батист Сеј зборувал во 1803 година (за жал, ретко кој го слушал):

„... добрата жетва е пожелна, не само за земјоделците, туку и за трговците со некоја друга стока. Колку е поголем родот, толку и купувањето е поголемо. Исто така, лошата жетва нанесува штета на продажбата на сите други производи. Така е и со секоја друга врста на стоки во трговијата. Успехот на една трговска гранка обезбедува повеќе средства за купување, отворајќи пазари за производи од сите други гранки; од друга страна, стагнацијата на еден канал на производство или трговија ќе се осети во сите останати.“⁶³

Економските националисти во богатите земји се гневни кога ќе слушнат дека жителите на Кина, Индија, Бразил или Гана стануваат побогати. Ако сиромашните стануваат побогати, тоа мора да значи дека богатите ќе станат посиромашни! Таквото размислување не само што е одвратно, туку е засновано врз потполно погрешно резонирање. Канаѓаните (Германците, Данците, Американците, Јапонците или било кој друг) не треба да се лутат кога Кинезите или Индијците стануваат побогати; ако тргуваат со нив, тогаш им е во интерес истите да имаат поголема куповна моќ. Истото важи и за жителите на Кореја, Кенија, Вирџинија и Вермонт, земјоделците и работниците во фабриките.

Кога сите економски односи би биле односи на нулта сума, тоа би значело дека интересите на државите се непомирливо спротивставени. Кога тоа би било точно, судирите би биле неизбежни. Хантингтон би бил во право. Но, Хантингтон погрешил.⁶⁴

Дали меркантилистичкиот империјализам е победничка идеја?

Иако низ вековите можеле да се чујат неколку ретки гласови против војната и империите, појавите како инвазии на други земји, поробување на локалното население и конфискацијата на нивниот имот, за жал, не биле жестоко осудувани. Принципиелните критики кон инвазиите и освојувањата следеле дури по докажувањето на тврдењето дека неправдата и насилството нанесуваат штета врз сторителите, а дека добивка носи само трговијата заснована врз почитувањето на човековите права. Не би требало да зачудува фактот дека филозофот на моралот, авторот на „Теории на моралните чувства“ (1759 година) подоцна ги осудувал неправдите на европската колонизација во својата книга од 1776 година:

„Изгледа дека глупавоста и неправдата биле основни принципи врз кои тие колонии се изградени; глупавоста на потрагата по рудници за злато и сребро, и неправдата на копнежот за поседување на земја. Староседелците ги дочекале првите доселеници љубезно и гостопримливо, далеку од било какви непријатности.“⁶⁵

Адам Смит сфаќал дека империјализмот е *неисплатлив*, барем не за повеќето луѓе, а вкупните трошоци на одржување на империја, се далеку поголеми од било каква корист која би можело да се извлече. Шкотскиот филозоф и економист истакнал, дека, покрај неправдата, таквите воени походи на даночните обврзници им носат трошоци кои надминуваат секаква добивка.

„Големата империја е создадена поради една цел: подигнување на нација на потрошувачи кои ќе бидат обврзани да ги купуваат сите добра кои продавниците на различни произведувачи ги нудат. Поради тоа мало зголемување на цените, кое овој монопол би можел да им го донесе на производителите, на домашните потрошувачи е ставен товарот за издржување и одбраната на империјата. За оваа цел, и само за неа, во последните две војни потрошени се повеќе од двеста милиони, а создаден е и долг од преку сто седумдест милиони повеќе отколку што во минатата војна е потрошено. Каматата за овој долг е поголема, не само од вкупниот вонреден профит (кој, наводно, е остварен благодарейќи на монополот), туку и од вкупната вредност на

трговијата, односно добрата, која во просек годишно се остварува со извоз во колониите.⁶⁶

Колонијализмот, империјализмот, воените освојувања и покорувањата не донеле никаква корист за населението, оние кои плаќале даноци, ја снабдувале војската и го носеле товарот на империјата. Се разбира, имало и добитници: *воените изведувачи и доставувачи, бирократската администрација и кралевите*, примателите на монополските добивки и украдената земја, трговците со ограбените добра и принудна работа. Но, нивните добивки биле минијатурни во споредба со опсегот на трошоци и загуби кои ги сноселе даночните обврзници на колонијалните земји и покорените жители на колониите. Како што истакнал Адам Смит, самата камата на долгот, подигнат со цел финансирање на воените сили, била поголема од вкупната трговија остварувана порано. Свкупно, **империјализмот е губитничка идеја**.⁶⁷

Оваа теза добро ја разбирале класичните либерали. Ричард Кобден, член на британскиот парламент и еден од најпознатите слободни трговци во историјата на Европа, во 1860 година изјавил дека доколку некој сака да субвенционира посебни интереси, постојат далеку поефтини и помалку штетни начини од колонијалните освојувања. Останал познат по улогата во склучувањето на договорот за слободна трговија со Франција, со што е обезбеден долгорочен мир меѓу традиционалните противници. Предложил еден поинаков и помалку деструктивен и скап пристап кон задоволување на интересите на заинтересираните страни. Неговата идеја била на воените профитери да им се исплати количина на богатство која поинаку би ја стекнале за време на војна, а остатокот од општеството да биде поштеден од воените последици.

За жал, постои класа – највлијателна од сите кои ги имаме – која заработува токму на овие оддалечени војни или внатрешната паника. Како аристократијата би преживеала без трошоци за војната и вооружување? Зарем не е возможно да се издржуваат на некој похуман начин? Кога со М. Руер разговарам за намалувањето на обврските, и ќе се приближиме до некоја помала индустрија која вработува неколку раце и малку капитал, а бара висока заштита, имам обичај да го предложам следното: наместо да се мешате во трговијата на земјите за да ги нахраните тие специјални интереси, подобро би било да ги повлечете од непрофитабилните позиции, ги сместите во убави апартаменти во хотелот Лувр и на трошок на државата, ги облеете со шампањ и срнечко месо до крајот на животот. Зар не би можело да се постигне сличен компромис и со помладите синови на аристократијата – наместо да ги одржуваме на најскапиот од сите начини, со војна и припрема за истата?⁶⁸

Џон Брајт, исто така основач на *движењето за слободна трговија* во Британија, како и Кобден, антимперијалистички настроен член на парламентот, во 1858 година ја споредил Британската империја и нејзините војни со систем за *социјална помош за богатите*.

Не постои статистичар кој би успеал да пресмета колку богатство, сила и суперматерија има во водечките англиски фамилии, изведено од нечесното земање на дел од плодовите на индустријата на народот, плодовите кои од нив се ограбувани со сите можни средства за оданочување и кои се прокоцкани во сите можни

злосторства, за кои власта може да биде сметана за виновна. Колку повеќе ќе се занимавате со оваа тема, толку побрзо ќе дојдеде до заклучокот до кој дојдов јас: надворешната политика, грижата за „европските слободи“ и „протестантски интереси“, тежнењето кон „рамнотежа на моќта“ – сето тоа е еден **огромен систем на социјална помош** наменет за аристократијата на Велика Британија.⁶⁹

Некои Британци, на пример, оние кои опслужуваат војски, па дури и „младите синови на аристократијата“ кои отпловиле во колониите и управувале со нив како гувернери или воени офицери, стекнувале богатство врз грбот на населението – како на колонијалното така и на преостанатото британско. Но, британскиот народ како целина не профитирал. По исцрпна студија на трошоците, вложувањата, даноците и останатите финансии на британската империја, Ленс Е. Дејвис и Роберт А. Хатенбек, во својот труд *„Мамон и потрагата по царството: економски аспект на британскиот империјализам“* заклучиле:

„Британците, гледани како целина, секако не профитирале од империјата. Од друга страна пак, одредени инвеститори - да. Во самата империја, нивото на добиена корист зависело од тоа кого прашувате и како ја пресметувате. За белците колонизатори, одговорот е недвосмислен: платиле малку, а добиле исклучително многу. Колонизаторите на вазалните територии, ако имало такви, сигурно исто така добивале. Што се однесува до домородните народи, иако добивале потрошувачки кошници по навистина велепродажни цени, не постои доказ дека, кога би можеле да бираат, би ги купиле токму тие

производи кои им се понудени, дури и по најниски цени.“⁷⁰

Империјализмот не е економски од корист за целата популација која го води; секако дека е за извесни делови, бидејќи во спротивно никогаш не би бил ни спроведен. Тие кои профитираат сочинуваат малцинство од населението, а нивните добивки се мизерни во споредба со загубите на останатите. Наивните претпоставки на многумина, како од лева така и од десна страна на спектарот, гласат: „Ако некој добива, некој друг мора да загубил, а ако некој загубил, тоа значи дека некој победил. Добивките и загубите на крајот секогаш се балансираат“. Нивните претпоставки се погрешни.

Опкружени сме со она што општествените науки го нарекуваат *игри на позитивна сума*, ситуации во кои двата актери во трансакцијата добиваат. Кога потрошувачот купува нешто од трговецот, му вели „благодарам“. Личноста која верува во свет на *нулта сума* би се зачудила доколку и купувачот и продавачот, заедно би рекле „благодарам“. Едниот не трпи загуба, за на другиот да му направи услуга. Не, **и едниот и другиот добиваат**. *Сумата на корист не е нула – позитивна е*. Таквите трансакции се случуваат насекаде околу нас, но ретко кога некој приметувa *двојно фала* во **доброволните размени на позитивна сума**.

Постои уште еден вид на интеракција, а тоа се *игрите на негативна сума*. Во конфликт, можно е, не само една страна да загуби, туку вкупните загуби да надминат секаква добивка или пак обете страни да бидат губитници. Последното сценарио е прилично често. (За волја на вистината, игрите на негативна сума може да вродат и нето добитници: крадецот кој некогаш избодува до смрт со цел да му ги украде парите, може да добие илјада денари, но жртвата не ги губи само парите, туку и

животот. Едниот добива малку, но на другиот му одзема се. Може да се случи и обете страни да загубат доколку двајцата загинат или бидат тешко ранети.)

Ограбувачките походи на Викинзите некогаш им носеле цели бродови со плен. Шпанската Сребрена флота носела благородни метали од кралските колонии во Шпанија, руда која ја ископувале и обработувале робовите, а кои создавале богатство за *дворот* (иако се воспоставило дека се катастрофални по целата земја). Пиратите некогаш биле огромна закана за секој кој плови. Но, времињата се промениле. Странските воени експедиции во последните два века нанеле многу штета на колонијалните народи, но недонеле добивка за земјите (во целина) кои ги спроведувале. Секако дека постоеле нето добитници (на пр. оние кои ја снабдувале војската со залихи), но вкупните добивки биле далеку помали од загубите – не само кај колонизираниите или окупирани народи, туку и кај самите окупатори. Во случајот на светските војни, поразите на сите завојувани страни се зачудувачки големи. По втората светска војна, Европа и голем дел од Азија се претворени во рушевини, а населението било приморано на рационализирање на храната, дури и умирање од глад. Мирот и трговијата, а не војната, овозможиле закрепнување на стопанството по војните.⁷¹

Најистакнатите противници на империјализмот и странските воени експедиции биле најпосветени кон слободната трговија, во Франција, Англија или Германија. Првиот добитник на Нобелова награда, Фредерик Паси, бил водечки економист за слободна трговија, основач на Француското здружение за меѓународна арбитража и пријател и соработник на Ричард Кобден и Џон Брајт. Познатиот активист го објаснил следново:

„... и покрај огромниот број на тажни исклучоци, во светот преовладува склоност кон хармонија и универзална слога— склоност која е опфатена со таа возвишена идеја на братство и единство на човековиот вид. Сржта на ова движење е *размената*. Без размена, човечките битија се изгубени браќа кои стануваат непријатели. Низ размената, тие учат да се разбираат и сакаат, едни со други. Заедничките интереси ги помируваат, а помирувањето просветлува. Кога нема размена, секој останува во својот кош, отуѓен од целиот универзум. Доктрината на прохибиција и рестрикција проповедаат изолација и пустош, а човештвото го осудуваат на непријателство и омраза.“⁷²

Паси го посветил животот во ширење на идејата за слободна трговија и меѓународната арбитража, како средства за мирољубива егзистенција и избегнување на војната.

Како што постоеле во Европа критичари на војната и империите, така и во Америка постоеле противници на империските амбиции и проекти. Водечките претприемачи, писатели и академици, во знак на протест кон воените експедиции на САД, во 1898 година ја основале *Анти-империјалистичката лига*. Вилијам Г. Самнер, член на Лигата и професор на Универзитетот Јел, во својот познат есеј од 1998 – *Шпанското освојување на Соединетите Држави* – изнесува теза дека, иако Американците воено ги поразиле Шпанците и ги завзеле Гватемала, Порторико и Филипините, вистинската освојувачка победа ја однеле принципите на Шпанското царство.

Својата осуда на империјализмот и војната Самнер ја завршува со зборовите:

„Извојувавме воена победа над Шпанија, но с00Е9 уште се потчинуваме на нејзината суперматија на полето на идеите и политиките. Експанзионизмот и империјализмот се само стари филозофии на националното богатство кои од Шпанија направиле она што таа е денес. Тие филозофии ја хранат суетата и алчноста на народот. Заводливи се, особено на прв поглед и со површна проценка, и како на такви не може да им се порекне силата. Тоа се заблуди кои ќе не одведат право во пропаст доколку не бидеме доволно одлучни да им одолееме.“⁷³

Војната за нафта (и други ресурси)

Вистинските колонијални окупации, денес се далеку поретки, но не е невообичаено да се слушне дека соборувањето на странска влада, употребата на воена сила, закана со војна или било која друга задгранична активност на владата, е нужна за заштита на домашните ресурси. Тоа е едноставно враќање кон меркантилистичката логика, која економистите одново и одново ја побиваат. Носителите на политичките одлуки понекогаш изјавуваат дека војната мора да се води од *економски причини*. Во современата епоха, тие тврдат дека треба да се пролева крв и да се трошат средства за да се обезбеди пристап до нафтата. Поранешниот државен секретар, Џејмс Бејкер, во 1990 година пред Врховиот суд на САД сведочел за војната во Персискиот залив против режимот на Садам Хусеин. Зборувал за „*влијанието врз нашата економија*“ и го изјавил следното:

„... овде не станува збор за намалување на цената на горивото на локалната бензинска пумпа. Не

станува збор само за дотурот на нафта од Кувајт или Ирак. Се работи за диктатор кој, своеволно и без препреки, би можел да го задуши светскиот економски поредок и со еден декрет да одреди дали сите ќе паднеме во рецесија или, уште полошо, состојба на депресија.“⁷⁴

Еден од неговите претходници, *Хенри Кисинџер*, претходно изјавил за Лос Анџелес Тајмс дека ирачкиот диктатор, Садам Хусеин, е способен да „предизвика светска економска криза“.⁷⁵ Прашањето за пристап кон нафтата повторно се поставува за време на втората американска инвазија врз Ирак. Покрај другите неуспеси, тие кои ја поддржале војната за нафта не успеаја да ги разберат основните принципи на економијата.

Вилијам Нисканен, тогашниот претседател на *Като-Институтот*, поранешен член на *Советот на економски советници на претседателот Реган* и истакнат академски економист, за време на јавна дебата со поранешниот директор на ЦИА - Џејмс Вулзи, изјавил:

„Како во 1991, така и во 2001 година: **за нафтата не вреди да се војува**. Нафтата ги задоволува интересите на оние кои ја контролираат само доколку ни ја продаваат и нам и на другите. А американскиот национален интерес не зависи од тоа кој ја поседува нафтата, со исклучок на прашањето за богатството на земјата на која се однесува. Видете, исто би било и да зборуваме за соја, а не за нафта, а не зависи ни од тоа дали увезуваме многу или сме извозници. Цената на нафтата е иста и во Јапонија и во Британија, иако Јапонија целокупната своја нафта ја увезува, додека Британија повеќе или помалку се снабдува самата себеси. Имаме светски пазар на нафта, така што за неа не вреди да се војува. Не вредеше ни во 1991 година, а не вреди ни сега“.⁷⁶

Нисканен бил во право. Нафтата е стока и има глобална цена. Дури и на психотичните диктатори им е јасно дека таа не служи за ништо, ако не е на продажба. Имено, дури и јавно признатиот противник на САД, покојниот венецуелски диктатор Хуго Чавез го разбирал тоа па повеќето од производството на државната нафтена компанија им го продавал токму на американските потрошувачи.

Ајде да претпоставиме дека дотурот на нафта или некој друг ресурс се намалил. Што тогаш? Економијата ни кажува две важни работи.

1. Воените сили се исто така скапи. Скоро без грешка се поскапи од било кое намалување предизвикано од рестрикции на странските влади. Оние кои се залагаат за воени интервенции се однесуваат како воените сили да се бесплатни, а тоа секако не е вистина.⁷⁷
2. Луѓето кои работат на пазарите веќе го откриле механизмот на снаоѓање во случај на намалување на залихите, а тоа е механизмот на цените; цените создаваат поттик за алокација на доброта, така што тие се користат на најдобар и најкорисен начин (кога цените растат, стануваме поекономични во употребата на ретките ресурси); растечките цени не поттикнуваат само зачувување на ресурсите, туку и зголемување на залихите и ориентирање кон супститутите на тие производи (во случајот со нафтата, супститути би можеле да бидат природниот плин, хидроелектраните, соларната и другите врсти енергија). Потпирањето на пазарот е далеку поефтино од посегнувањето кон воена сила.⁷⁸

Меркантилистичката логика изизбегнувањетово предвид да се земат трошоците на воените интервенции,

не се својствени само за САД. Сличните политички мерки биле причина за банкрот на Советскиот Сојуз (секоја нова држава-сателит претставувала огромен товар за империјалната сила), а НР Кина веќе со години плаќа високи премии за пристап до нафтата и другите стоки. Слични мерки ги чинеле и кинеските даночни обврзници, бидејќи државата плаќа цена повисока од пазарната, а потоа ги субвенционира загубарските државни деловни субјекти за употреба на таквите ресурси.⁷⁹

Француската влада со години работела на добивање посебни концесии за француските фирми во западна Африка: тие концесии се добиени на сметка на афричките потрошувачи и француски даночни обврзници. Франција настојувала да донесе добивка за своите претпријатија преку одржување на франкот, странска помош, стационарање на француски воени сили и повремени воени интервенции. Нето добитниците не се Французите, туку поединци кои се богатат на сметка на останатото француското население. Поранешниот претседател на Франција, Никола Саркози, за време на една дискусија со ново избраниот претседател на Того, Форо Насингбе, изјавил: „Ако сте пријател на Франција, мора да водите сметка за француските компании.“ Пораката е повеќе од јасна и нуди увид во светот на *модерниот кронизам*“.⁸⁰

Слично на тоа, руската влада, под водство на претседателот Путин, *заработувала услуги* за руските компании, како државни така и приватни, по пат на агресивна надворешна политика, вклучувајќи инвазии во соседните земји и анексија на територии, како и со креирање на *Евроазиската царинска унија*. Резултатите од тоа им нанесоа штета на руските потрошувачи и даночни обврзници, но биле корисни за директорите и менаџерите на фирмите кои се блиски до Кремљ, оние кои го чуваат и зајакнуваат авторитарниот режим.⁸¹

Слободната размена е неспоредливо подобар начин за стекнување ресурси од било кој облик на практикување на државната моќ. Меркантилизмот, империјализмот и милитаризмот задоволуваат само посебни интереси на тесни групи, но се спротивставени на јавниот интерес. Тоа се губитнички идеи.

Економските заблуди и меѓународните односи

Фредерик Бастијат, еден од најголемите *шампиони* на слободата и мирот, и еден од најдобрите претставници на либертаријанските вредности, ја прогласил основната мисија на либертаријанската политичка економија: да објасни зошто **трговијата е взаемно корисна, а војната взаемно деструктивна.**

„Нашата мисија бара да се бориме против овој погрешен и опасен систем на политичка економија, според кој просперитетот на еден народ е неспоив со просперитетот на друг народ, кој ја изедначува трговијата со освојувањата, а продуктивниот труд со експлоататорската доминација. СООЕ9 додека ваквите идеи се прифатени, светот нема да има ниту еден мирен ден. Мирот, дотолку повеќе, ќе биде непознат и апсурден поим.“⁸²

Одржувањето на отфрлените теории како *трговската рамнотежа* – идеи дека „трговијата на една држава е онолку успешна колку што нејзиниот извоз е поголем од увозот“ – на светот му нанесе огромни штети.⁸³ Отфрлањето на лажните доктрини не е работа на *политичка идеологија*, туку на *рационална економија*, независно од нашите општи погледи на светот. Како што Пол Кругман, економист за трговија, изјавил:

„Конфликтот помеѓу земјите кој многумина интелектуалци го предвидуваат е илузија, но таква илузија која може да ја уништи реалноста на взаемните добивки од трговијата.“⁸⁴

Неверојатно е колкаво е незнаењето на економските националисти и нивните меркантилистички предлози, луѓето кои тврдат дека неразвиените земји се закана за развиените, или обратно, затоа што едните или другите истовремено ќе привлечат нето странски инвестиции и ќе остварат трговски суфицит.⁸⁵ Може да се надеваме дека таквото незнаење ќе се повлече пред рационалната економска анализа и дека нема предолго да чекаме иднина каква што предвидувал Жан Батист Сеј:

„Порано или подоцна ќе дојде ден кога луѓето ќе се прашаат себеси дали е неопходно толку да се мачат со разоткривање на глупостите на системот, така детинест и апсурден, а сепак често на врвот од бајонетот.“⁸⁶

**Ако доброта не ги преминуваат границите,
војски ќе ги преминат**

Слободната трговија води кон воспоставување на мир помеѓу народите. Таа не ја прави војната невозможна, но значително ги намалува шансите до неа да дојде, а тоа е исклучително вредно достигнување. Класичните либерали уште одамна ги доведувале во врска мирот и трговијата. Германскиот класичен либерал, Џон Принц Смит во 1860 години напишал:

„Меѓународната поврзаност на интересите која произлегува од слободната трговијата е

најефикасниот начин за спречување на војната. Кога би напредувале доволно во секој странец да гледаме потенцијален купувач, би биле многу помалку склони кон него да пукаме.“⁸⁷

Денес појасно ја разбираме силната позитивна корелација – не само помеѓу мирот и слободната трговија, туку и помеѓу мирот и обемот на трговија. Колку што меѓународната трговија и прекуграничните вложувања се поголеми, толку шансите за избувнување на војна се помали.

Големиот философ и политички мислител, Монтескје, во своето влијателно дело „Духот на законот“ од 1748. година пишува:

„...природна последица од војната е мирот. Двата народи кои тргуваат стануваат меѓусебно зависни; ако еден сака да продава, другиот ќе сака да купува, а секоја заедница е изградена врз база на заедничките потреби.“⁸⁸

По спроведеното истражување за конфликтите, Соломон Полачек и Карлог Сигли заклучиле: „Народите кои тргуваат повеќе соработуваат, а помалку војуваат. Удвојувањето на трговијата води кон дваесет и пет процентно намалување на воинственоста.“⁸⁹

Задграничната трговија, а особено инвестициите, во народот будат желба за одржување на мирот. Помалку е веројатно дека тие кои тргуваат или вложуваат во некоја друга земја, би подржале војнапротив своите купувачи или партнери. Колку повеќе луѓе има чии животи зависат од одржувањето на трговијата, толку поддршката кон мирот ќе биде поголема - ќе се подигнат повеќе гласови против нарушувањето на *вредните односи*. Истото важи и за опсегот и количината на трговија, поради тоа што

никој не сака да гледа како неговите добра или неговиот имот е уништен.⁹⁰

Денес е општо познато дека непромислената политика на *протекционизам* (подигнување бариери во *заштита* на домашните произведувачи) во 1930-тите години и тоа како допринела кон Депресијата и светската војна која следела.⁹¹ Тоа го предвиделе и 1.028 американски економисти кои потпишале петиција против екстремните трговски ограничувања на преку 20.000 увозни добра, кои американскиот Конгрес ги воспоставил во 1930 година. Тој удар насочен кон американските потрошувачи и извозници, предизвикал цел бран на протекционистички мерки ширум светот, ја разбудил и продолжил *Големата депресија* во Европа и САД, а воедно го припремил теренот за војна. Заклучните зборови на петицијата гласеле: „Царинската војна не го припрема патот кон развој на светскиот мир.“⁹² Се докажа дека е точно.

По ужасите од втората светска војна, американскиот претседател Хари Труман во 1947. изјавил:

„Во овој момент, целиот свет ги насочува своите мисли и енергија на постигнување мир и слобода. Двете цели се силно поврзани со третата – повторно воспоставување на светската трговија. Всушност, сите цели – мирот, слободата и трговијата – се неразделни. Тоа ни го докажаа тешките лекции од минатото.“

Во истиот говор, претседателот Труман додава: „Како што секоја битка од економската војна од 1930-тите завршуваше, така неизбежните и трагични исходи, стануваа с00Е9 појасни.“⁹³

Древниот увид

Разбирањето на врската која постои помеѓу мирољубивото однесување и трговијата продира далеку во минатото. Во деветтата книга на Хомеровата „Одисеја“ опишани се *киклопи*, кои како сверови проголтаат што стигнува до нивниот остров. Им недостасуваат *цивилизирани* институции, пред расправи, закони и трговија.

Дебата, дискусија, критика, трговија, патувања, инвестиции и останатите елементи на слободното општество не ја прават војната невозможна, но значително ја намалуваат веројатноста до неа да дојде. Го ограничуваат и смируваат *дивото насилство* – а тоа е недвосмислено важно.

Кој одлучува?

На либертаријанците отсекогаш им било јасно дека е наивна и површна претпоставката која гласи: војните кои ги водат владеачките елити, на било каков начин се корисни за населението на тие земји. Историчарот Паркер Т. Мун на јасен начин ги изнесува работите во својата книга „*Империјализмот и светската политика*“:

„Јазикот често ја сокрива вистината. Почестоотколку што успеваме да ги деконструираме јазичните трикови, истите ни ги замаглуваат очите, дотолку повеќе кога во прашање се фактите за меѓународните односи. Кога некој вели „Франција“, помислуваме на Франција како единица, ентитет. Доколку не го повторуваме зборот, искористиме замена, па кажеме „Франција ги испрати своите – или *нејзините* – трупи да го покорат Тунис“, тогаш во

приказната внесуваме *единство и личност*. Самата употреба на зборот ги сокрива фактите, и од меѓународните односи прави гламурозна драма, во која главните глумци се персонализирани нации, а премногу лесно ги забораваме мажите, жените и децата од крв и месо кои се вистинските актери. Колку би било поинаку кога не би постоел зборот „Франција“ па би морале да кажеме: „триесет и осум милиони мажи, жени и деца со различни интереси и убедувања кои населуваат територија од 218.000 квадратни милји!“ Тогаш би морале попрецизно да ја опишеме експедицијата во Тунис: „Неколку луѓе од овие триесет и осум милиони пратиле триесет илјади други луѓе да го освојат Тунис.“ Ваквото поставување на работите повлекува прашање или подобро кажанониза прашања - Кои се тоа „неколку луѓе“? Зошто испратиле триесет илјади луѓе во Тунис? Зошто тие послушале? Царствата ги градат луѓе, а не народи. Задачата пред нас е да откриеме кои луѓе се тие, активни и заинтересирани малцинства во секој народ, кои директно имаат корист од империјализмот, а потоа да анализираме зошто мнозинството ги плаќа трошоците и оди во војни предизвикани од империјалистичките настроени малцинства.⁹⁵

Во најдобар случај, во прашање е скратеница за комплексни активности на војната кога велиме дека „Земјата А и објави војна или испрати војска на Земјата Б“: всушност, група на луѓе во Земјата А донела одлуки кои имаат сериозни последици по останатите, а задачата на општествените науки е да открие како и зошто тие одлуки се донесени, како и зошто другите им се потчиниле. Војната е работа на избор, барем во случајот

на агресорот. **Обидот за агрегација на сите луѓе, сите интереси и сите мислења во држава и народ, во единствена машина за донесување одлуки, не е само продукт на мистична заблуда, туку уште полошо - од нас ги сокрива сите важни прашања на политичките науки.** Па сепак, по тој пат тргнуваат многу коментатори, аналитичари и идеолози на војната и конфликтот. Не успеваат да ја разберат проблематичноста на тој пристап, бидејќи се *колективисти* – како морално, така и по прашање на методологијата на општествените науки.⁹⁶ Таквиот начин на размислување е неодговорен и има сериозни последици.

Одлуките се донесуваат, тие не се случуваат сами од себе. Одговараеме на поттикнувања, но нас, исто така, не мотивираат идеи. Непромислените идеи даваат поддршка на непромислените политики, кои доведуваат до катастрофални поттикнувања.

Доколку сакате мир, за него мора да се борите. Ако се појави можност за војна, мора да ја доведете во прашање. Невозможно е да се биде *неопределен* по прашањето за војна. Постојат две можности. Ако не сте за, тогаш мора да бидете против, нема неутрална позиција. Уништувањето предизвикано од војна, невините жртви и трошењето на сите можни ресурси, создаваат многу силна позиција против започнување на истата. Понатаму, доколку сакате и другите да целат кон мир, не е доволно за него само да зборувате, туку и да се борите против заблудите за „судирот на цивилизациите“, „економскиот конфликт“, „протекционизмот“ и светот како игра на нулта сума. Покрај тоа, мора и активно да ги поддржувате институциите кои поттикнуваат мир, првенствено слободната трговија, патувањата и инвестирањето, како и слобода на говор и критикување на политиките на власта.

Предизвикот кој го поставил историчарот Паркер Т. Мун – „да анализираме зошто повеќето плаќаат трошоци и заминуваат во војни“ – е и наш предизвик. Ако ги разбираме проблемите, треба да го подигнеме гласот за она што е правилно: за филозофијата, политичката економија, институциите, и за воспоставување на мирољубивиот свет на доброволна соработка.

Сомнежот во војна, за време на американското просветителство

Роберт М. С. Мекдоналд

Зошто луѓето не ја сметаат војната како повод за славење, зошто кон неа не посегнуваат веднаш, туку како последно средство? Од каде потекнуваат принципите на граѓанската контрола над војската? Каква улога игра просветителството во Америка и кои се клучните фигури во тој процес? Роберт М. С. Мекдоналд е вонреден професор по историја на Воената академија во САД и повремено вработен во *Институтот Като*. Објавил поголем број трудови во научни списанија и книги за американскиот основачки периоди и е признат експерт во областа на животот и делото на Томас Џеферсон.

Војната понекогаш се зема здраво за готово. Перцепирана е како нормален, па дури дури и позитивен дел од животот. Некогаш е и прославувана – не само во далечното минато, туку и релативно скоро. Винстон Черчил, славен британски државник кој е познат по отпорот кон национал-социјалистичката тиранија за време на втората светска војна, се фалел како „учествувал во многу мали војни против варварските народи.“ Како што самиот изјавил: „Одевме систематски, село по село, и рушевме куки, полневме бунари, срамнувавме кули со земјата, сечевме дрва и уништувавме вештачки езера во казнените разорувања.“⁹⁷

Избивањето на Првата светска војна на улиците од европските престолнини е пречекано со воодушевување и масовно одобрување. Ја славеле војната поради националната слава. Ја славеле и поради наводната економска корист - се сметало дека војната го стимулира стопанството, бидејќи ги пренасочува производните ресурси кон производство на оружје и други средства за уништување. (Ако некој верува дека заблудите како онаа дека скршените прозорци и човечките жртви ја движат економијата зад нас, сетете се само дека Пол Кругман за *Њујорк Тајмс* изјавил дека посакува инвазија од вонземјани која би го стимулирала стопанството на САД.)⁹⁸

Иако денес е прифатено дека војувањето е средство за одбрана на земјата, или заштита од агресија, вооружените конфликти, секако, не се сметаат за посакувани самите за себе. Постои општ консензус дека војната е последно, а не прво средство кон кое се посегнува, како и тоа дека претставува закана за *животите, слободата и просперитетот*. Ваквиот модерен став влече корени од просветителството, периодот на длабоко промислување на меѓучовечките односи, кој вклучувал и темелно преиспитување на војувањето. Од тогаш, тоа се гледа како негативен аспект на човековите односи, кои ретко имале улога на оплеменување, цивилизирање или донесување било каква корист на луѓето или државите кои го практикувале. Томас Џеферсон во 1797 година запишал: „Ја презирам војната и ја гледам како најголема казна за човештвото.“⁹⁹ Како што може да се сознае од изјавата на Џеферсон, просветителското преиспитување на војната имало посебна тежина помеѓу мислителите кои ја поддржувале Американската револуција, се бореле за независност од британските колонии во северна Америка и ја основале американската република. Изреката на Бенџамин

Френклин дека „не постои, ниту пак некогаш ќе постои, добра војна или лош мир“ преживеала лесни и минливи предизвици.¹⁰⁰ Дури и кога не биле несериозни – а војната изгледала неопходна – на американските основачи им било јасно дека војната може да ја унапреди слободата, но исто така може и да и пресуди. Вооружените судири некогаш може да бидат и неопходни за зачувување на слободата и независноста, но можат да имаат и погубни последици. Џејмс Медисон предупредил: „Од сите непријатели на слободата, најмногу треба да се плашиме од војната, бидејќи во неа се развива искрата на секоја друга.“ Зборувал дека војната може да биде употребена како средство за задоволување на посебни интереси. „Скапите институции“, зборувал, „создаваат долгови и даноци“ кои се користат како средства за потчинување на мнозинството, преку доминација на малцинството.“ Понатаму, за време на судирот: „Дискреционата моќ на извршната власт расте; се зголемуваат доделувањата на *фотељи* и *одликувања*; и сите средства за заведување на умови се додаваат кон постоечките начини за потчинување на моќта, потчинување на луѓето.“¹⁰¹ Како што војната може да ја зајакне власта, исто така, многу лесно ги намалува слободите на поединецот.

Па сепак, Декларацијата за независност јасно кажува дека целта на владата е да ги обезбеди индивидуалните слободи. На сите ни се познати „очигледните вистини“ дека „сите луѓе се создадени еднакви.. со одредени неотуѓиви права“, вклучувајќи „живот, слобода и потрага по среќа.“ Многу поретко се цитирани важни ставки кои следат:

„Со цел обезбедување на овие права, владите воспоставени меѓу луѓето, ја изведуваат својата законска моќ од *согласноста* на оние со кои се владее. Ако некогаш некој облик на влада стане

препрека кон остварување на овие цели, право на народот е да ја промени или укине, да воспостави нова, која ќе почива врз темелите на таквите начела, и ќе ја организира својата моќ така што најдобро ќе влијае врз народната сигурност и среќа.“

Со други зборови, кога луѓето ќе забележат дека владата лошо влијае врз нивните животи, слободи и потрага по среќа, треба да ја укинат и да воспостават нова која ќе ја штити „народната сигурност и среќа.“¹⁰²(Томас Џеферсон и Континенталниот конгрес не споменуваа слава ниту пак економски стимуланс.) Основната дилема на Американската војна за независност била како да создаде војска доволно моќна да ја порази (или барем ја надживее) британската војска и морнарица – во тој момент најголемата светска сила – но истовремено не премногу силна да представува закана за слободата која револуцијата се обидува да ја избори. Тоа била мистеријата која довела до креативна тензија, а потоа и го создала познатиот *систем на контрола и рамнотежа*: контролата на воените сили и рамнотежата помеѓу способноста за одлучна акција и одговорност кон граѓанската контрола.

Членовите на *Континенталниот конгрес* биле свесни за узурпациите на Јулије Цезар и Оливер Кромвел, како и предупредувањата на старите писатели како Тацит, но и модерните – Џон Тренчард и Томас Гордон за човековата вродена желба за моќ. Имајќи го тоа предвид, го повикале Џорџ Вашингтон, претставник од Вирџинија, да ја предводи Континенталната армија. Иако од повеќе причини - тој бил одличен кандидат за оваа позиција, не треба да се занемари фактот дека по стекнувањето на военото искуство во Француската и Индијанска војна, поголем дел од животот не поминал во воена униформа,

туку како член на Долниот дом на колонијалното законодавно тело во Вирџинија. Изборот на Вашингтон силно влијаел за создавање на американската традиција на военото придржување кон граѓанските водачи, со кои стапувал во отворени расправи, но чии авторитети никогаш не ги доведувал во прашање.¹⁰³

Земајќи ги предвид забелешките на Континенталниот конгрес на сметка на водењето на војната од страна на Вашингтон, неговото помирување со граѓанската контрола е за пофалба. Скоро од почеток тој бил свесен дека времето е на страната на новата нација. Колку подолго судирите траеле, толку повеќе и Британија си нанесувала штета, преку отуѓување на американското население, со својот строг, а понекогаш и брутален третман на цивилите. Подолготрајна војна, исто така би ја поткопала желбата на британската влада. Но сепак, поради страв од понатамошно крвопролевање, Џон Адамс во 1777.година восхитено на здравил: „За кратка и жестока војна!“ – останатите се согласиле. Критиките дополнително засилиле кога Вашингтон не успеал да ја спречи британската окупација на Филадельфија – пораз кој бил уште позасрамувачки поради победата во битката кај Саратога над трупите кои ги предводел генералот од втор ранг на Континенталната Армија – Хорацио Гејтс. Но, со текот на времето растело и воодушевувањето кон воздржувањето на Вашингтон, како и консултациите и почитта која им ја придавал на граѓанските водачи на Континенталниот конгрес.¹⁰⁴

Сите чиновници на Континенталниот конгрес не ги следеле неговите чекори. Полковникот Луис Никола во писмо од 1782 година, му го соопштил на Вашингтон мислењето на голем број офицери: дека владата, по Одредбите на Конфедерацијата, не е доволно силна, ефикасно да ја поддржи војската. Вашингтон се согласил, но го одбил предлогот дека проблемот би можел да се

реши преку воспоставување на *трон за американски крал*. Одговорил дека писмото пробудило „болни чувства... затоа што такви идеи постојат помеѓу војниците.“ Помислата дека власта треба се потпира врз воена сила, наместо врз општа согласност и служење кон луѓето, со цел заштита на нивните права - за Вашингтон и другите личности од американското просветителство личела на анатема.¹⁰⁵

Непријателството кон граѓанското водство е обновено и наредната година, кога анонимно писмо се појавило во Њубург, државата Њујорк, каде Континенталната армија имала свој камп. Жалејќи се поради малите изгледи за исплата на провизии, плати и пензии, офицерите се заканиле со обраќање кон Конгресот, доколку нивните барања не бидат исполнети. Кога Вашингтон слушнал за овој настан, повикал итен состанок, кој е започнат со драматичен влез, неколку реченици, го отворил писмото (кое требало да го прочита пред собирот), и ги ставил своите очила за гледање. Овој чин ги шокирал присутните, поради фактот што носењето на очила тогаш било сметано за знак на слабост и старост. „Господо“, рекол Вашингтон, „ќе дозволите да ставам очила, бидејќи не само што седев, туку и ослепев служејќи йна својата татковина.“ Оваа изјава предизвикала такви реакции што Вашингтон – човек кој во Континенталната армија бил од самиот почеток, носел капут преполн со дупки од куршуми и одбивал да прими пари од Континенталниот Конгрес – станал идеал за доблест. Без оглед на тоа колку голема закана „заговорот Њубург“ претставувала за граѓанската контрола над војската, во тој момент *исчезнала* и последната трошка сомнеж.¹⁰⁶

Често споредуван со *Синсинатус*, воинот и државник од V век пред новата ера, кој се одрекол од моќта откако ги поразил римските непријатели, Вашингтон се одрекол

од офицерскиот чин по завршувањето на војната. Се радувал за враќањето во својот приватен живот. Во месеците по победата во Јорктаун во 1781 година, едвај чекал да ја остави војната зад себе. „Мојата прва желба е, пишува, *несреќите на човештвото да исчезнат од лицето на земјата; синовите и ќerkите од овој свет да уживаат во попријатните и невини занимања, отколку припрема и употреба на оружјето поради уништување на човековата раса.*“ Се надевал, иако војната е дел од европската традиција, нема да премине и во американска: „Наместо расправи околу територии, дајте им ги на сиромашните ширум светот; а за оние кои сакаат земја, свртете се кон плодните рамнини на нашиот Запад, втората Ветена земја, тамо престојувајте во мир исполнувајќи ја големата прва Заповед.“¹⁰⁷

Дури и во приватниот живот, поранешните офицери уживале висок углед и влијание. Се истакнувале помеѓу избраните претставници и другите државници кои во 1787 година ја поддржале замената на Одредбите на Конфедерацијата, со Уставот на САД. Помеѓу заговорниците за централизација на власта бил и Вашингтон, чие прифаќање на барањето на Медисон да претседава со уставотворното собрание било и давање легитимитет кон понатамошните постапки и ги уверило сомничавите Американци, дека новиот устав нема да биде непријател на нивните слободи. Уставот доделил нови овластувања за централната власт, најмногу во полето на надворешната политика. Независна од федералните единки, можела да оданочува, подигнува и одржува војска, објавува војни и ратификува договори. Тие видови на моќ се распределени помеѓу различни гранки на федералната власт. На пример, новиот претседател (за кој сите знаеле дека ќе биде Џорџ Вашингтон) бил врховен командант на војската, но

правото на објавување војна припаѓало на Конгресот. Иако претседателот можел да преговара за спогодбите и договорите со другите држави, Сенатот бил тој кој истите ги ратификувал, а Претставничкиот дом собирал средства потребни за нивно извршување.¹⁰⁸

Вашингтон не започнал ниту една војна за време на претседателскиот мандат, но предизвикал многу политички контроверзи. Додека Британија и Франција биле зафатени со, на прв поглед, бескрајниот судир, врховниот командант настојувал да се движи по патот на неутралноста. Федералистите го наведувале кон Британија, а џеферсонската струја на републиканците кон Франција. Во својот проштален говор ги повикал Американците да „развијаат мир и хармонија“ ширум светот и „да се однесуваат кон сите народи во добра вера и правда.“ Истакнал дека „слободна, просветлена и во блиска иднина, голема држава“ како што е САД треба „да му служи на човештвото со својот пример на народ кој е секогаш воден од возвишената правда и добродетелот.“ Нагласил и дека треба „да се искоренат постојаните антипатии кон некои, страствените склоности кон останатите народи, а наместо тоа, да се негува пријателство кон сите.“ Се прашувал, „зошто некогаш будалесто би одлучиле да го вмешае својот мир и просперитет во замките на европските амбиции, ривалства, интереси, волји или хирови?“¹⁰⁹

Администрациите кои доаѓале по Вашингтон со тешкотија настојувале да продолжат по неговите чекори. Џеферсон во 1801, во својот говор по повод инаугурацијата, ветил „еднаква правда за сите луѓе, без оглед на нивната состојба или убедување, верско или политичко“, како и „мир, трговија и исконско пријателство со сите народи, не вpletкувајќи се во сојузи со ниту едни.“¹¹⁰ Меѓутоа, владите не секогаш се држеле кон неутралноста, или пак се потчинувале на Уставот,

особено не во време на внатрешни раздори. Една од ставките кои посебно ги поттикнала гласачитена Џеферсон на изборите во 1800 година е фактот дека претседателот Џон Адамс, две години претходно, го потпишал *Актот за противдржавно делување*, врз чија основа следизатворска казна од две години секому кој „ќе напише, испечати, прозбори или објави... неточни, скандалозни или злонамерни“ критики, упатени кон претседателот, Конгресот или законите на САД. Законот е донесен за време на необјавената *квази-војна* против Франција, а од заговорниците бил претставен како мерка за зајакнување против странските и домашни непријатели. Возможно е Адамс да го искористил за да ги стивне милитантните федералисти кои тежеееле кон вистинска, целосна војна која тој сакал да ја избегне. Џеферсон и другите противници на *Актот за противдржавно делување* го карактеризирале како очигледно кршење на првиот амандман, ратификуван само седум години претходно, кој гарантирал дека „Конгресот нема да донесе закон... кој ја нарушува слободата на говор и слободата на печатот; или правото на мирен собир и барање отштета од владата во случај на неправда.“¹¹¹

Кога ја презел претседателската позиција и Џеферсон се покажал како способен да ги прошири и премине границите на моќта, поставени од Конгресот – за волја на вистината, секогаш на начин кој ја намалувал веројатноста од војна. Ембаргото кое го вовел помеѓу 1807 и 1809 година, на севкупната меѓународна трговија, замислено е како алтернатива на војната и употреба на „*мирољубива принуда*“ над Велика Британија и Франција. Двете држави ги загрозиле неутралните трговски права на САД за време на војните на Наполеон, а ембаргото претставувало многу флексибилна интерпретација на членот 1, став 8 од страна на Конгресот кој наведува:

„право на регулирање на трговијата со странски земји.“ Џеферсон дури и приватно признал дека купувањето на Луизијана од 1803 година е повреда на Уставот кој на федералната влада не и дава никакво право на додавање нови територии кон Соединетите Држави. Меѓутоа, оваа мерка, со која територијата на Америка е двојно зголемена, а можноста западна граница да ги дели од силниот европски ривал дадена, му изгледала неопходна, со цел спречување на војна. Се плашел дека Франција, во случај да ја завземе оваа територија (а особено Њу Орлеанс), би се претворила во природен непријател на САД и би ја компромитирала американската неутралност, во насока да се „венча со британската флота и народ.“¹¹²

И покрај обидите на Џеферсон да го зачува мирот, неговиот наследник, претседателот Медисон, сметал дека е исклучително тешко да се одолее на вооружен судир во дадените околности. Војната против Велика Британија во 1812 година за малку ќе резултирала со кобни последици по Соединетите Држави: не само што ја претрпеле инвазијата, туку довело до толку големи несогласувања во земјата, што се споменувала и сецесија на Нова Англија. Сепак, Медисон се покажал како единствен претседател, кој во воено време - со оглед на тоа дека дури ни во светлото на овие околности, не сторил нешто што трајно би ја проширило моќта на владата или пак привремено би ги загрозило граѓанските слободи.¹¹³ Како што тој ја разбирал, основната одговорност на владата е - доколку е неопходно, да употреби сила за да ги заштити американските граѓани од било каква закана кон нивната слобода. Меѓутоа, давањето на таква моќ на владата би можело да и овозможи да ја поткопа токму таа слобода поради чија заштита е создадена.

Изострената свест за овој проблем кој го покажале Медисон и другите примери на американското просветителство објаснува зошто револуционерната

организација толку многу преферираше мир наместо војна, од која причина толку настојувала на поделба на уставните овластувања и другите ограничувања и зошто ги почитувала водачите кои применувале *самоконтрола*. Иако не може да се каже дека биле совршени или совршено доследни (Александар Хамилтон и Арон Бер, на пример, имале прилично конвенционални ставови по прашањето за употреба на сила), луѓето кои се издигнале за време на американското движење за независност се истакнуваат по многу нешта. Пред се, тежнееле и успеваа да избегнат меѓународни судири; ја отргнаа војната од неправедно доделениот *пиедестал*; конечно, го променило повеќевековното уредување ставајќи ја војската под граѓанска контрола. Ја осмислиле својата нова нација како „царство на слободата“ со капацитет за територијално проширување, до кое може да дојде единствено со согласност и упатување на барање од страна на белите доселеници за вклучување во доброволна заедница на слободни и еднакви држави.¹¹⁴ (Со домородците, чии права политичките лидери често ги прескокнувале, ретко кој се консултирал.) Како Адам Смит, Дејвид Хјум, Монтескје и француските физиократи, се помалку мечтаеле за освојувања, а повеќе за слободната размена за која верувале дека нуди можност за просперитет, како и проширување на знаењето, цивилизациите и братството.¹¹⁵ Томас Пејн, во „Здравиот разум“ пишува: „нашиот план е трговија“ која „доколку правилно се практикува ќе обезбеди мир и пријателство за цела Европа.“ Случувањата кои следеле го ослабнаа идеализмот на Пејн, но, за генерацијата која се исправила со оружје и преживеала страшни трагедии кон обезбедувањето на независност, единствено што би ја намалила аверзијата кон војната е можноста на губење на слободата. „Најсилната војска која некогаш ќе ја имаме“, пишувал Џеферсон, е „здравиот разум на народот.“¹¹⁵

Достигнувањата на личностите на просветителството во Америка се и тоа како значајни. Ја потчиниле војската под граѓанскиот авторитет. Создаде интелектуални, морални, законски и политички препреки за војна. Како што секој студент по американска историја знае, нивните постигнувања биле делумни и несовршени, во оваа, како и во останатите сфери. Но, секако дека воспоставиле стандард на принципи кои го промениле светот: од идејата дека „сите луѓе се создадени еднакви“, преку слободата на говор и печат, па се до поставување цивили на раководни места во војската, со што доаѓа до пресврт во традиционалната пракса во која војската ги контролирала граѓаните. И покрај тоа што и натаму постојат длабоки нееднаквости помеѓу луѓето, а бројни се и случаите на цензура или дури и воени влади, просветителството во Америка му подарила на светот **морални и политички стандарди** кои се одржале до денес. Како што членовите на револуционерната генерација се плашеле, гаранциите против искушението на војната кои тие ги изградиле, постепено исчезнувале во републиката која ја создале. Голем дел од американската историја која следела покажува колкава сила, всушност војната носи со себе: да ја концентрира моќта во рацете на *извршната власт* – на сметка на законодавната, да ја зголеми тајноста и затвореноста на донесувањето одлуки, да ги ограничи граѓанските слободи и да ги зголеми долговите и даноците. Но тие гаранции, колку и да биле слаби, и понатаму постојат и даваат надеж дека ќе ја обновиме, вратиме и продолжиме слободата, ограничената политичка власт и мирот.

8

Значењето на трендот на намалување на воените конфликти, како политичка алатка во современиот свет

Џастин Логан

Дали воените конфликти ги остварија своите зацртани цели? Дали е променет изразот на војната во современиот свет? Која е функцијата на материјалните интереси и идеологии во процесот на поттикнување на војните? Џастин Логан е раководител на катедрата за надворешна политика во Като Институтот. Тој пишува во списанијата за надворешна политика како што е весникот *„Надворешна политика“*, весник на странска служба, *The Foreign Service Journal*, *Orbis* и *Harvard International Review* и редовно е дел од радио - емисиите каде дискутира и дава своивидувања за меѓународните односи.

„Ако погледнеме назад, како на пример Корејската војна, можеме да дојдеме до заклучок дека ние само во неколку случаи сме биле воено ангажирани во големи конфликти во кои сме го добиле она што сме го сметале за победа, а тоа уште подобро може да се забележи за време на втората светска војна или првата заливска војна во 1991 година.“

– Робер Гејмс¹¹⁷

Војната го дава основниот облик на модерниот свет.
Нациите - држави, глобалната економија и

структурата на меѓународниот систем им должат дел од нивното наследство на војната.¹¹⁸

Стивен Пинкер, Џејмс Пазне, Џон Милер и останати експерти, истакнуваат дека значајниот фактор низ вековите – војната, наидува на еден опасен и стрмен терен.

Многу малку се цени фактот дека иницијаторите на конфликтите во модерната ера ретко ги постигнуваат поставените цели. Во овој есеј се води дискусија за војните што се воделе до 1945 година и укажува на причините за нивниот пад. Натаму се опишани војните во периодот после Втората светска војна и дадени генерални појаснувања зошто причинителите на тие војни многу ретко успеале во постигнување на своите цели. Заклучокот се однесува на креаторите на политиките и граѓаните.

Пораст и пад на најголемите војни

Во текот на милениумите, племиња, градови - држави, кралства, царства (империи) и нации-држави се бореле меѓу себе, поради потрага по дополнителни територији и можност да се дојде до ресурси, како и акумулирање на дополнителна моќ.¹¹⁹ Познатиот афоризам на Чарлс Тили е: **„Војната ја создаде државата, па државата ја води војната.“**¹²⁰

Од почетокот на модерната ера, на прагот на XVI век интензитетот и фаталноста на војната растела и опаѓала, бидејќи државите развиле нови институции и технологии за насилство, како и институции и технологии против насилство.¹²¹

Големите сили водеа освојувачки војни со други големи сили со цел окупација на ресурси, вклучувајќи рудници, пасишта, робови, пристаништа, злато и сребро,

присилување на луѓето да преминат од една во друга религија, поддржана од страна на владетелот.

Сепак, војните го доживеаја својот пад во средината на дваесттиот век. Некои експерти сметаат дека овој пад на војната е последица на фактот што човештвото започна да размислува за војната како за гротескна и нецивилизирана активност, до тој степен што истата станала непожелна. Според Џон Милер војната е рационално незамислива.¹²²

Нормите што се развивале со текот на времето биле ретки, но и целосно независни од другите, материјални фактори. Промените во материјалниот развој поттикнуваат, односно ги поддржуваат промените во начинот на размислувањето на луѓето. Војните што големите сили ги воделе во минатото не се повеќе привлечни ниту за најголемите лидери што се склони кон преземање на ризик. Новите воени технологии, како што е нуклеарното оружје, придонесоа кон тоа војната да изгледа премногу самоубиствено, додека пак не-воените откритија како национализмот и другите форми на политики на идентитет, придонесоа процесот за контролирање и асимилација на населението да биде многу потежок.

Економскиот развој, конкретно хоризонталната интеграција на ланецот за снабдување и растот на прекуграничната трговија направиле просперитетните економии да се оддалечуваат од идејата за војна.¹²³ Помеѓу малите сили, обидите за освојување никогаш целосно не престанале. Пример Ирак го нападна Кувајт во 1990 година, се со цел воспоставување контрола на Кувајтските нафтени полиња и порамнување на финансиските долгови што Ирак ги поседувал кон Кувајт. Спокојството со кое силите предводени од САД ги избркаа силите на Садам Хусеин од Кувајт, докажа дека меѓуграничната агресија е ризичен предлог.

Современи војни

Војните што се воделе меѓу големите сили се намалиле драматично, но сепак се уште постојат. Три видови на војни егзистираат, но истите не успеале да ги постигнат поставените цели.

Превентивната војна

Големите сили, особено САД, редовно го искажуваат својот сериозен интерес за стекнување и развој на нуклеарната воена технологија и способности, наспроти другите држави.

Ирачката војна од 2003 година била оправдувана поради фактот што спаѓала во групата на превентивни војни и покрај тоа што никогаш не се обрнувало внимание на тоа дека Ирак немал програма за нуклеарно оружје. Иако доктрината за нуклеарното одвраќање е широко прифатена од страна на големите сили, истите се спротиставуваат на зголемувањето, поради голем број на причини. Тие се исплашени од можноста за неочекувана нуклеарна војна, размножувачката каскада или нуклеарниот домино ефект, нуклеарен тероризам и конечно претпочитаат да го задржат мирот. Како што Кенет Волц ќе рече „основната причина поради која Америка се спротивставува на ширењето на нуклеарното оружје е тоа дека во случај послабите држави да го поседуваат истото би ги ограничило помоќните.”¹²⁴ Борбите против пролиферацијата на нуклеарното оружје се соочуваат со бројни проблеми, а тоа најдобро може да се изрази преку Ирак. Видот на интелигенција што е потребен против пролиферација е тешко да се стекне. Во однос на нуклеарното оружје, Ирак е екстреман случај, а Багдад не поседувал програма за нуклеарно оружје во 2003 година.

Дури и во случаи каде е веродостојно дека нуклеарните програми постојат, знаењето што го поседува светот во однос на нуклеарните програми, а е клуч за разбирање на нуклеарната инфраструктура - е недоволно за постигнување на посакуваната цел.¹²⁵ Поради горенаведените потешкотии, алтернативата би била редовни напади со цел да се вратат назад обидите за повторна изградба на програмата, бомбардирање на државите скоро секоја година додека истите се откажат од потрагата по нуклеарна технологија, или пак, додека не се изгради „режим на промени” што ќе го задоволи напаѓачот.

Не само што е тешко да се размислува за успешна војна против нуклеарната пролиферација, туку и самата војна што се води против истата, односно ширењето на нуклеарното оружје, може да ги убеди непријателските држави во потребата од употреба на нуклеарно оружје за одвраќање на потенцијалниот напаѓач.

Домино-војни што се водат за постигнување влијание и кредибилитет

Една од многубројните цели на војните што се воде во современите децении била онаа за влијание над посиромашните држави од страна на големите сили. Големите сили континуирано иницирале или продолжувале да водат војни, без страв дека конкретната држава може да „падне” под влијание на друга држава и со тоа да се наруши мирот на државата - вмешува. „Домино теоријата” претпоставува дека секоја промена во домашната политика на дадената држава или на државата што ќе биде под влијание на другата држава, може да предизвика домино ефект, со тоа што првото ќе го турне наредното, и на таков начин државата конкурент - ривал ќе испрати порака до поголемиот број останати држави да се вклучат на нејзина страна.

За време на пишувањето на овој есеј, руските сили ја нападнаа Украина. Владата на Руската Федерација тврдеше дека воените единици не се руски, туку украински и дека истите предизвикуваат политичка нестабилност во Украина. Тврдењето дека воените сили не се руски е смешно и не беше прифатено од ниту една држава која не е под контрола на Русија. Тврдењето дека Русите се борат против политичката нестабилност, а не за обезбедување континуиран пристап до Црното Море преку Крим, исто така остана неприфатено. Руската инвазија докажа дека воената сила с00Е9 уште е релевантна во меѓународната политика, па и насоката не есејот не е да се претстави истата како ирелевантна. Руските сили спротивно на меѓународното право ја нападнаа Украина, но не се разгори војна и тоа делумно поради правилниот заклучок на Киев дека има малку надеж, дека власта ќе донесе благонаклонета политичка резолуција и делумно поради про-московските симпатии на жителите на Крим. Војните што се водеа во XVII или XX век припаѓаат на една поинаква група различна од експедицијата на Русија во 2014 година на Крим. Силните држави ги заплашуваат послабите држави кога ќе почувствуваат дека е лесно да се направи тоа, но и ризикот од преземениот потег е доволно голем. Понекогаш војните имаат катастрофални последици за агресорот. Најдобар пример за тоа е Советскиот Сојуз. Со децении бил под лошо управување и прекумерна војска, па интервенцијата во Авганистан играла како катализаторво уништување на Советскиот Сојуз. Логиката за интервенција во Авганистан (држава не многу богата со ресурси) е неразбирлива, но доказите укажуваат на тоа дека советските лидери се плашеле од можноста Авганистан да се оддалечи од Москва и да се приближи кон западните држави и дека сето ова би имало застрашувачки последици за Советскиот Сојуз. Како што

војната преминала во полоша, советските лидери почнале да се плашат дека загубата на Авганистан ќе биде неприфатлива и тежок удар за советскиот углед.¹²⁶

Агресорите секогаш размислуваат како да го зголемат влијанието и угледот. Истражувањата на *Дерил Прес* дошле до заклучок дека кредибилитетот не е пренослив како што лидерите веруваат. Политичарите претендираат да не вршат евалуација на сегашните кризи врз основа на начинот на кој се однесувале непријателите во минатото. Тие вршат евалуација на материјалните интереси и воената сила на непријателот во определени случаи.¹²⁷ Влијанието само по себе претендира да биде зависно и минливо. Државите останале лојални исклучиво на својот интерес.

Хуманитарни интервенции

Хуманитарната интервенција опфаќа држави кои интервенираат со цел да им помогнат на ранлива или загрозуена трета страна. Понекогаш е многу тешко, јасно да се идентификуваат случаи на хуманитарна интервенција, бидејќи владите често повикуваат на фактот дека интервенцијата не е алтруистичка, туку е насочена кон остварување сопствени интереси. Државите што имаат намера да извршат интервенција многу често оправдувањето го наоѓаат во заштитата на националната сигурност. Еден таков пример е интервенцијата на САД во Либија во 2011 година. И покрај тоа што американската влада продолжува да инсистира на фактот дека нивната интервенција во граѓанската војна помогнала да се спречи уништувањето на близу 100.000 либиски жители во Бенгази од страна на либијскиот режим, невозможно е да се докаже тоа, а тврдењата не се веродостојни.

Победата на силите на режимот во Мисрата каде се одржаа борбите пред основна цел да биде Бенгази, не

укажуваше на политика на недискриминирано убивање. Либијскиот диктатор Муамер Гадафи им се обраќал на бунтовниците со заканувачки јазик, а на цивилите со следните зборови:

„Оној што ќе го предаде оружјето и ќе остане дома без истото, без оглед на тоа што направил претходно, ќе му биде простено, ќе биде заштитен. Ќе му простиме секому. Секој што ќе го предаде оружјето и ќе остане дома во мир, ќе биде помилуван, без оглед на тоа што го направил во минатото. Тој е заштитен.“¹²⁸

Неговата основна цел беше да остане на власт, а воедно и да ги казни противниците на неговиот режим. Фактот што Гадафи беше брутален диктатор ги оживеа слободарските чувства на Западот. Секој што го оправдуваше однесувањето на Гадафи т.е. фактот дека ги колеше цивилите, беше негов соучесник и даваше оправдување за тиранијата. Згора на тоа, западните влади инсистираа на фактот дека арапското ослободување, т.н. Арапска пролет, е стожерот во спречувањето Гадафи да ја добие граѓанската војна.¹²⁹ Функционерите од Западот отишле толку далеку, што негирале дека нивниот мотив бил промена на режимот, и покрај нивниот воен поход, што предизвика целта да биде очигледна.¹³⁰ Во секој случај крајот на војната наликува на голем број хуманитарни интервенции, во кои режимот се променува, но сето тоа е проследено со проблеми во економијата и нерешени политички поделби, што најмногу влијаат и го зголемуваат јазот помеѓу западната јавност и креаторите на политики.¹³¹

Заклучок

Ако војните ретко ги постигнуваат целите, поставени од нивните креатори, тогаш зошто истите и понатаму постојат? На ова прашање нема еден единствен одговор, туку постојат бројни фактори што придонесуваат во предизвикување на војни. Државите основаат институции и го поддржуваат развојот на индустрии чија единствена цел е подготовка за војна или производство на воена инфраструктура и останати инструменти за војна. Најпознатиот коментар за ваквиот феномен е даден од страна на претседателот Двајт Ајзенхауер. Истиот предупредува за комплексност на воената индустрија. Ајзенхауер, своєвременно генерал со пет ѕвезди, предупредил на фактот дека во времето кога научниот развој и големата одбранбена индустрија биле есенцијални за воената сила и националната одбрана, постоел ризик дека „јавната политика, сама по себе може да стане заробенник на научно - технолошката елита.” Истото што е наведено, но изразено со други зборови, е дека комплексноста на воената индустрија, може да влијае на американската одбранбена политика и крајно да предизвика една состојба во која најмногу би профитирале производителите на оружје и договарачите за одбрана, но тоа е неповолно за националните интереси.¹³²

Неколку фактори како што се: стабилноста на валутата, географската изолација од опасности, влијаеја на тоа САД да стане помалку стабилна на воено поле. Американските креатори на политика можат да трошат ресурси за истражување на воената индустрија, без очигледни загуби за безбедноста и богатството. Државите, со ЕУ повеќе живеат на маргините на безбедноста и благосостојбата, со тенденцијата да влегуваат во помалку бензачајни војни. Токму поради американската безбедност и богатство, голем број од трошоците за смешните надворешни политики се широко

распространети и извојуваат победа со помалку негативни последици за лидерите што ги креирале таквите политики.¹³³

Крајно, идеологијата игра многу значајна улога во овозможувањето на државите да го милитаризираат општеството и да водат војна.¹³⁴ Така на пример во XX век, основни водилки за крвавите спротиставувања беа национализмот, комунизмот, фашизмот и национал-социјализмот. Поголем број од идеологиите му дават привилегија на нивните политички лидери во процесот на донесување одлука. Од француското „*mission civilisatrice*” (што означува *процес на цивилизирање* на староседелците од страна на Франција) или англиското верување во „границите на белиот човек”, па сè до денешната „американска извонредност, исклучителност”, населението верува дека исклучителноста на нивната држава ќе помогне светот да се модифицира според нивната желба. Многу често при обраќањето, политичарите знаат да употребат религиозна реторика и на таков начин оддаваат впечаток дека ќе ги исполнуваат националните интереси, со помош на божјата волја.¹³⁵

Материјалните интереси и идеологии помагаат во процесот на овековечување на војната. Војните може да бидат искоренети само ако им се споротивставиме на овие фактори - материјалните интереси на комплексната воената индустрија и политичките елити, како и идеологиите на војна и конфликт. Ова би можело да биде голем предизвик за идните генерации - *активисти на мирот*.

9

Милитаризација на полицијата

Редли Балко

Што ја поттикнува тенденцијата на милитаризација на полицијата? Зошто единиците на *СВАТ* (американски полициски сили, скратено од *Special Weapons and Tactics*) се почесто формираат и се опремуваат со воено оружје, вклучувајќи и тенкови? Дали тоа е случај само во САД, или и пошироко во светот? Како милитаризацијата влијае на односот полиција-јавност? Редли Балко е новинар кој пишува блог за кривична правда, војната против дрогата и граѓанските слободи за *Вашингтон Пост*. Работи и за *Хафтингтон Пост*, како истражувачки новинар, а работел како удерник во *Ризн* и како политички аналитичар во *КатоИнститут*. Негово најново дело е „Зголемување на полицајците – војни: милитаризација на американските полициски сили.“

Со полицијата нешто се случува. Повеќе ги нема некогашните „мировни полицајци“. Се повеќе и повеќе наликува на војска, а и се однесува како војска. Ова е приметено во голем број на земји и претставува закана кон внатрешниот мир, законот и редот.

Полициските сили во САД, од 1980-тите до денес, претрпеле суштински промени. Од една страна, постои поголем граѓански надзор и одделенија за внатрешни работи; мнозинството криминолози се согласуваат дека денес има помалку *корумпирани* полицајци отколку во минатото. Од друга страна пак, дали во прашање е

испорака на налог, сузбивање демонстрации или реакција во кризна ситуација, полициските агенции се склони кон поголема употреба на сила, за се помали престапи. Со други зборови: да, точно е дека има помалку полицајци кои користат сила вон дозволените граници. Но, проблемот е *- колку е тоа дозволено*.

Највпечатливата промена е растот на специјалните полициски тимови, работни тела и други агресивни полициски единици, кои практикуваат различни степени на воено влијание. На пример, додека порано биле ограничени на големите градови и резервирани за екстремни ситуации, како земање заложници, престрелки и бегане од затвори, денес специјалните тимови се почесто во движење; дотолку повеќе, денес главно се користат за пресметкасо луѓе, за кои постои сомнение дека се вклучени во *ненасилни престапи* поврзани со дрога.

Бројките се вчудоневидувачки. Во раните 1980-ти, годишно имало околу три илјади повици на специјалните полициски тимови на целата територија на САД. До 2005, се проценува дека ги имало околу педесет илјади. Само во Њујорк, во 1994 година имало 1447 рации поврзани со дрога, а осум години подоцна дури 5117, што е зголемување од 350%. Во 1984 година отприлика една четвртина од градовите со население помеѓу дваесет и пет и педесет илјади имале свои специјални единици, додека до 2005 година сопствени тимови имале дури 80% од градовите.¹³⁶

Во минатото, таквиот облик на сила е употребуван само во екстремни случаи, во ситуации каде животите биле непосредно загрозени – тоа било последната опција. Денес, употребата на сила, во многу јурисдикции е прво средство кон кое се посегнува, кога се извршуваат налозите за претрес. Специјалните единици се задолжени за прекинување на покер, салони за масажа, имигранти,

па дури и регулаторни инспекции, рации во барови по повод алкохолизирање на малолетници.

Додека нивната задача порано била да ја смират веќе постоечката насилна ситуација преку употреба на сила, денес практикуваат насилство и во ситуации каде што претходно не постоело. Колетаралните штети се чести и значителни: тоа може да биде смрт на невини луѓе или ненасилни престапници, па дури и на самите полицајци или илјадници луѓе кои се исплашени и загрозувани од страна на полицијата која настапува со пушки, палки или бомби. Дотолку повеќе, американската федерална влада ги снабдува локалните полициски единици со воена опрема, во вид на оклопни возила, тактички оклоп, фрлачи на гранати, возила отпорни на мини - заштитени од заседи и многу други средства.

Полициските агенции денес се познати по таинственоста. Истрагите во внатрешните работи се скриени од јавноста, а синдикатите кои ги застапуваат се бореле (и најчесто успеале) податоците за вработените да бидат заштитени. Синдикатите, исто така, убедиле голем број на држави да донесат посебни закони врз основа на кои припадниците на полицијата уживаат посебни права и заштита, која е недостапна за обичните граѓани.

САД не се единствени во кои е присутен феноменот на милитаризација на полицијата. Британија и Канада се почесто спроведуваат акции со помош на овие единици. На почетокот на дваесеттиот век, американските претставници, преку дипломатија и поттикнувања се обиделе да ја убедат владата на Мексико да ја вклучи својата војска во *војна против дрогата*. Последните биле десетина илјади убиства, масовна корупција и застрашувачки јавни погубувања.

Образецот за посегнување кон брутална сила се применува и во други делови на светот. Во Бразил

паравоените полициски сили, како озглогласената единица БОПЕ, ги претворија сиромашните населби од градовите, во урбани воени зони. Руските единици ОМОН имаат спроведено разни повреди на човековите права, помеѓу останатото и убивање бегалци и брутално разбивање демонстрации. Беркут (Златен орел) во Украина е некогашен паравоен одред кој правеше голем број на злоупотреби.

По катастрофалните нереди 1999 година во Сиетл, на заседанието на *Светската трговска организација* (истрагата покажала дека акциите на полицијата ги предизвикале исто онолку колку и демонстрантите), брутална сила била универзален одговор на масовните протести во развиените земји. Полицијата ги дочекува демонстрантите потполно опремена за нереди. Значи, тие влегуваат во *очекувачки* судир – тоа е менталитет кој сам се објаснува и исполнува. Колку побитен протест, повлијателниучесници и подалекусежни последици на нивните одлуки, толку е и поголема шансата демонстрантите да бидат отстранети што е можно подалеку – помала е можноста нивните ставови да се слушнат во јавноста. Тоа е антитеза на слободата на изразување која слободните земји наводно ја прифаќаат и практикуваат.

Секако, постојат и извонредни полицајци, одлични началници и многу полициски агенции кои одржуваат здрав однос со јавноста. Постојат национални, локални и општински влади кои успешно го балансираат одржувањето на редот со граѓанските слободи и слободата на говор. Сепак, и покрај тоа, растечката милитаризација на полицијата се повеќе внесува борбени ставови и однесување во цивилниот сектор. Во најголем дел од светот, рациите и претресите на специјалните полициски тимови се почести, на политичките протести се одговара со насилство, а како последица од тоа,

односот помеѓу полицијата и јавноста се повеќе добива облик на *антагонизам*.

Би било навистина премногу да се каже дека САД, Канада или Британија се претвориле во полициски држави. Есеј како овој пред вас, во полициска држава не би можел да биде објавен. **Но, исто така, претставува голема грешка да се чека вашата држава навистина да прерасне во полициска, па дури тогаш да се крене гласот.**

10

Философија на мир или философија на конфликт

Том Г. Палмер

Која е улогата на конфликтите и насилството во политичкиот живот? Дали сè уште постојат луѓе што го слават конфликтот? Кои се најголемите поборници на конфликтот од „левицата” и „десницата” во денешно време и на каков начин истите се влијателни? Каков статус заземаат конфликтите во идеологиите на левицата и десницата и зошто истиот е поразличен од она како либертаријанците го перцепираат?

Војната е мајка на сООЕ9 и кралица на сООЕ9 и некои ги прикажува како богови, а други како луѓе, некои ги прави робови, а други слободни.

-Хераклит од Ефес¹³⁷

Порано војната била правило. Не само определени општества, туку целиот свет бил во состојба на војна. Војната била неизбежна. Ја сметале за добра практика. Иако истата предизвикувала страдање, сепак се сметало дека е неопходно потребна за човековиот напредок и развивање на човековата способност. Французинот Јозеф де Маистр тврдел дека војната е „вообичаена состојба во која се наоѓа човештвото.“ Со ова свое тврдење, сака да појасне дека човековата крв мора да протекува без прекин некаде на планетата Земја, а мирот за било која нација секогаш е одложлив.”¹³⁸ Убивањето било секојдневна работа во животот. За разлика од минатото, денес војната и последиците од истата се перцепирани како

катастрофални. Во очите на луѓето војната е одвратна работа. Постои причина поради која повеќето чувствуваат одвратност спрема оние што ја слават војната. Една различна идеја станала доминантна и повеќето сфатиле дека таа идеја го води човековиот живот во повеќето делови од светот, но не и во сите. Светот е помирен од кога и да е. Можеби звучи како контроверзно тврдење, но истото е поддржано со бројни докази кои харвардскиот професор Стивен Пинкер ги истражува и обелоденува до детал во својата книга *Подобрите ангели на нашата природа: историја на насилство и човечност*.¹³⁹ Во еден подолг временски период воениот конфликт помеѓу државите се намалува, а исто така и семејното и уличното насилство. Од месец во месец, од година во година, континуирано постои еден тренд на намалување на конфликтите во сите сфери од човековото живеење.¹⁴⁰ Причините за долготрајниот тренд на намалување на насилството, што Пинкер ги наведува се:

- воспоставување на влади што ефикасно го монополизираат насилството;
- порастот на трговијата, што ги вреднува луѓето, доколку се живи;
- постепенa замена на културата на честа со културата на достоинство (во истата одмаздата е помалку важна од самоконтролата и достоинството);
- просветна хуманитарна револуција, со посебен акцент на вредноста на човековиот живот, како на сопствениот, така и на останатите и замена на суеверието (празноверие) со причина и последица;
- потребата и развојот на меѓународните организации - како на владините, така и на

невладините, да промовираат дипломатија и медијација, наместо војна;

- популарноста на романите (благодарение на слободниот пазар) придонесе голем број луѓе да замислуваат дека ги живеат животите на другите (тоа помага во нив да се развие чувството на емпатија);
- зголемувањето на меѓународната размена, инвестициите и патувањето по светот;
- прифаќањето на агендата на класичниот либерализам: слободата на индивидуата од племенските и авторитарните сили, и толеранцијата на личните избори се додека истите не задираат во автономијата и благосостојбата на другите;¹⁴¹
- зголемување на значењето на трговијата и технологијата, помогна луѓето да ги прифатат генералните принципи поддржани од страна на класичните либерални - слободарски идеи за универзални права и др.

Оваа приказна е комплицирана поради фактот што човековата историја е сложена, мултикаузална и разнолична, но многу добро е документирана и ги побива тврдењата на оние што веруваат дека „човековата крв мора да се пролее без прекин некаде на планетата Земја.” Долготрајниот мир секако е можен и не смее да биде одложен.

Моралните идеали - толеранцијата и коегзистенцијата, договорот и соработката, сопственоста и размената во голема мера (за жал, не целосно), го заменуваат прогонот и истребувањето, принудата и борбата, кражбата и ропството, војната и конфликтот.

Движењето што го промени светот, ја замени војната со мир, нетолеранцијата со толеранција, грабежот со размена - е познато со различни имиња во различни периоди, но најмногу како либерализам, кое во државите од англиското говорно подрачје е познат како класичен либерализам или либертаријанизам.¹⁴² Либертаријанизмот е философијата што го поддржува мирот. Мирот е во срцето на слободарската мисла и е основна идеја позади слободата. „Слободата значи да се биде слободен од насилство од страна на другите” тврдел Џон Лок.¹⁴³ Војната е насилство - диригирано, воспоставено, рационализирано, славено, бесно, гневно.

Либертаријанците ја поддржуваат мирната и доброволна соработка како идеал во човековото општество. Други филозофии, оние од левица и десницата, социјализмот, национализмот, конзервативизмот, прогресивизмот, фашизмот, комунизмот, теократија и сите можни хибриди и мутации на горенаведените, остануваат на ставот дека човековиот живот е неизбежно царство на судири, конфликти, борба, па дури и војна помеѓу класи или раси, цивилизации или нации, интереси или религии.

Светот стана помирно место за живеење откако слободарските вредности, принципи, институти станаа составен дел од нашите животи. Таквиот помирен свет ќе бара споменатите вредности, принципи, институции да бидат воспоставени, унапредувани и проширувани.

Философија на соработката

И покрај тоа што голем број луѓе и настани придонесоа за порастот на либертаријанските идеи, сепак првата систематска формулација - слободата на пазар, уставна влада, владеење на правото и еднакви права, била прокламирана од страна на англиското политичко

движење од XVII век познато во историјата како *the Levellers*¹⁴⁴ (се работи за политичко движење за време на англиската граѓанска војна 1642-1651). Како што Ричард Овертон изјави од неговата затворска ќелија во 1646 година - целиот имот зависи од сопственоста врз личноста, тоа е еднакво право на секое човечко битие. Ниеден човек нема контрола над моите права и слободи како што немам ни јас врз неговите.¹⁴⁵

Овертон и неговите колеги придвижија една радикална визија за еднакви права и хармонично општество базирано на толеранција, мирољубиви чувства и акции. На идејата за еднакви индивидуални права базирана на морална философија, им се придружија и идеите за *спонтанο поредок*. Имено, истиот подразбира дека општествениот поредок може да биде воспоставен без правила што свесно се креирани и воспоставени од владетелите и дека основните правила се општи, широко познати и еднакво учествуваат во креирањето на една рамка за уживање на индивидуалните права. Концепцијата за општествен поредок без насилство, општество кое ќе ѝ се спротивстави на војната и освојувањата, ги уплаши не само аристократите и војниците, туку и некои од најголемите интелектуалци во Европа, спротивно настроени на либералните идеи и практики. За нив, трговијата е инфериорна во споредба со борбата, слободата претставува синоним со *дозволата*, а толеранцијата - отфрлање на божјите правила.

Слободата, сопственоста и размената имаа свои поддржувачи што со текот на времето стануваат уште посмели. Францускиот мислител Монтескје ја поистоветуваше размената со благородните обичаи, манири и однесување.

„Размената ги лекува деструктивните предрасуди, таа е општо правило дека секаде каде што има

благороднички обичаи, постои и размена и секаде каде што постои размена има благороднички обичаи.“¹⁴⁶

Улогата на размената во создавањето благородни обичаи била имплицитно прифатена во грчкиот јазик. Глаголот *katallasseino* означува размена, но исто така и трансформација на непријателот во пријател.¹⁴⁷

Светот на размена е свет на заедничка добивка, *игра на позитивна сума*, додека пак *славата* налага *освојување*, а *освојувањето*- *пораз*. *Славата* од таков вид подразбира антагонизмот. Губењето на *славата* и на тој начин губењето на *доблеста*, ги мотивираше да реагираат против либералните идеи.

Пред неговата смрт, либертаријанскиот економист и активист на мирот Фредерик Бастиат објавил напис во „До Француската младина“ во кој го објаснува клучот за разбирање на социјализмот.

Тој верувал дека социјалистите

„чувствуваат дека човековите интереси се фундаментално спротивставени, во спротивно нема да постои насилство. Социјалистите го наоѓале фундаменталниот антагонизам насекаде:

- помеѓу сопствениците и работниците,
 - помеѓу средствата и работата,
 - помеѓу „обичните“ луѓе и буржоазијата,
 - помеѓу земјоделството и индустријата,
 - помеѓу фармерите и луѓето што живеат во град,
 - помеѓу староседелците и странците,
 - помеѓу производителите и потрошувачите и
 - помеѓу цивилизацијата и општествениот ред.
- сето горенаведено може да го сумираме во една фраза:

помеѓу *личната слобода* и *општествениот ред*.“

„Сето ова објаснува како тоа се случува, иако тие имаат еден вид на љубов кон човештвото во нивните срца, омразата извира од нините усти. Секој од нив, ја насочува целата своја љубов кон општеството за кое сонува; но човековото општество во кое живееме не може да биде уништено за да им одговара ним, и од неговите руини да се изгради новиот Ерусалим.“¹⁴⁸

Бастиат предвидел дека трудот што го вложиле *колективистите* во XX век, преку воспоставување контрола на државите и населението се обиделе да создадат нови човечки суштества - нови луѓе што ќе ги остварат нивните соништа. Создавањето на *новиот човек* била опсесија на анти- либералните идеологии на левицата и десницата. Левицата и десницата имаат спротивставени ставови за карактеристиките на новиот човек. Според Бастиат „економистите“ го набљудуваат човекот, законите на неговата природа и општествените врски што произлегуваат од тие закони.¹⁴⁹

Очигледно и очекувано е човековите суштества да влегуваат во конфликт. Класичното либерално движење во сите негови манифестации е создадено, со цел да бара начини за справување со проблемот наречен *конфликт*. Религиозната толеранција, ограничената државна моќ (која што ги отстранува предизвиците од делокругот на јавниот избор), медијацијата и компензација наместо санкционирање, слободата на говор, слободната размена, се средства што класичните либерали ги избираат. Основната поента е да се намали конфликтот, и истиот да се замени со соработка.

Философија на конфликтот

„За овие четири години учење за силата и набљудување на војувањето, научив дека животот нема никаква смисла ако не е посветен на идеал, како и дека постојат идеали, за кои споредбено животот на поединецот, а и на народот немаат смисла. Иако целта кон која како поединец се стремев не може да биде постигната, иако нас самата сила не испрати на земјата, еднаш засекогаш научивме да се посветиме на висока цел, и во нејзино име, ако има потреба да умреме како достоини луѓе... не е секоја генерација така привилегирана.“

-Ернст Јунгер¹⁵⁰

Додека класичните либерали учеле дека човековите интереси може да бидат реализирани на мирен начин преку размена, демократско одлучување и толеранција на различностите, институции можат да го намалат конфликтот и насилството, нивните непријатели и критичари, носталгични за стариот поредок, почнаа да формулираат теории засновани на идејата дека конфликтот е *втемелена карактеристика* на човековиот живот, која му дава смисла на истиот. Еден од највлијателните непријатели на новата философија на слободата бил францускиот реакционер Јозеф де Маистре. Тој се борел против идејата за мир и ја славел војната како најдобра идеја на човештвото. „Вистинските плодови на човековата природа - уметностите, науката, корпорациите и другите доблести се должат на состојбата на војна... Со еден збор може да се рече дека крвта е ѓубриво на растението наречено гениј.“¹⁵¹ Хераклит инсистирал на тоа дека „во универзумот нема ништо друго освен насилството.“¹⁵² Тоа било фундаменталното

гедиште на поддржувачите што се бореле против идеите на класичниот либерализам.

Противниците на просветителството го отфрлаа универзалното, а го поддржуваа партикуларното, ги отфрлаа објективните вистини и креативноста - не онаа на слободните индивидуи, а ги поддржаа на колективот, во кој индивидуата се подредена.¹⁵³ Пазарите, трговците, Евреите - кои биле негативно претставени помеѓу европските трговци, беа навредени. Нациите, класите и расите можеле да ја бараат нивната оригинална заедница преку спротиставување со другите нации, класи или раси. Стивен Пинкер забележал дека покрај отфрлање на универзалноста, објективноста и рационалноста, антипросветителите го отфрлаат ставот дека насилството било проблем што бара решение. Битките и крвопролевањето се неразделив дел од природниот поредок и не можат да се елиминираат без буквално да се одземе виталоста на животот и да се промени судбината на човештвото.¹⁵⁴

Социјалистичките мислители, првенствено Карл Маркс и Фридрих Енгелс, ја преземаат таа концепција за вечниот конфликт, кој постои во самата срж на човековиот живот, заедно со носталгијата за измислените односи во старите времиња. Тие ги отфрлаат либералните идеи за мир и трговија, толеранција и слобода, сметајќи ги за ефтини трикови кои го замаглуваат погледот кон длабоките и скриени конфликти, насилство и експлоатација. Признале дека слободарските вредности тежнеат да ја заменат војната со мир, кражбата со размената, националниот антагонизам со космополитската толеранција, но сето тоа е отфрлено со цел да засени нашиот поглед за подлабоките форми на насилство. Во 1844 година, Енгелс се заканува во својот памфлет:

„Вие зборувавте за концептот за збратимување на луѓето, но збратимувањето е збратимување на крадците. Го намаливте бројот на војни, за да остварите поголеми профити искористувајќи го мирот, за да го интензивирате степенот на непријателство помеѓу поединците - нечесниот натпревар помеѓу луѓето. Кога сте направиле нешто надвор од *чиста хуманост*, дали сте свесни колку е залудно да се спротивстават општите со поединечните интереси? Кога сте биле морални без да сте водени од личниот интерес, без да се водите од вашите егоистички, неморални мотиви. Преку разградувањето на националностите, либералниот економски систем го има направено најдоброто во процесот на проширување на непријателството, во трансформирање на човештвото во орда на грабливи зверки (зарем натпреварувачите не се орда?) кои се уништуваат еден со друг, само заради остварување на идентични интереси.¹⁵⁵

„Либерализмот и слободниот пазар можеби го намалиле бројот на војни, но само за да остварат поголеми профити во време на мир.“

Влијателниот викторијански уметнички критичар и анти - просветител, социјалистот Џон Раскин, со воодушевување пишува за вредностите на војната - „на Земјата, сеуште не се има појавено толку голема уметност, како онаа на воинствените народи. Нема уметност помеѓу пастирите, во мир. Нема уметност помеѓу сточарите, во мир. Трговијата е конзистентна со уметноста, но не може да ја креира. Производството не е во можност да го создаде, но го уништува секое можно семе. Не постои уметност, како онаа што произлегува од борбата.“¹⁵⁶

За просветителите како Волтер, *мирот и општествената хармонија се основни вредности*, а не само начин за прикривање на длабокиот општествен антагонизам, како што истакнуваат Енгелс и Маркс. Волтер ги посочил вредностите и перспективите на просветителството, кога ги славел размената и толеранцијата – кои втемелуваат мир.¹⁵⁷ Поддржувачите на антипросветителството, како Маркс, де Маистре и Раскин ги определиле размената и толеранцијата како деградација на човековите вредности.

Карл Маркс и неговиот соработник и финансиер Фридрих Енгелс го поистоветиле либерализмот со новата класа што тие ја нарекуваат „буржоазија“ и истата ја обвинуваат за подведување на целокупниот поредок на светот и замена на *ладните калкулации за топла општествена вклученост*. Како што пазарните односи се прошируваа и интензивираа, истите беа посредувани со *пари*. Тоа значи општо зголемување во рационалноста, односно процес, преку кои на луѓето му било достапно да прават споредба на алтернативната употреба на дефицитарниот ресурс - парите. Тоа за возврат, го олеснува рационалното сметководство, вклучувајќи ја и прецизната пресметка на профитот и загубата, со што економската координација е можна; повеќе богатство може да биде создадено; благодетите на просперитетот можат да бидат проширени во поголем круг на луѓе, па дури и интересите како и желбите на поголем број луѓе можат да бидат земени предвид. Маркс и Енгелс ја отфрлаат пазарната рационалност како немилосрдна и како *ладна вода на егоистичката калкулација*. Во *Комунистичкиот манифест* тие тврдат дека либералните вредности, институции и практики се појавуваат со цел да заменат една форма на насилство со друга - потешка.

Буржоазијата стави крај на сите феудални, патријархални и идилични односи. Таа немилосрдно ги

растргна на парчиња феудалните остатоци што го врзуваа човекот за неговата природна состојба и ја раскина врската што постоеше меѓу човекот и неговиот гол интерес. Таа најмногу го потопа небесниот религиозен занес, сентиментализмот во водата на егоистичната калкулација. Таа ја претвори личната вредност во вредност на размена и во место на небројни, неуништливи, привилегирани слободи и ја воспоставила единствената прекумерна слобода - слободниот пазар. Со еден збор, експлоатацијата прикриена со религиозни и политички илузии е супституирана со гола, бесрамна, директна, брутална експлоатација.¹⁵⁸

Идеолошките водичи на анти - просветителството изјавија гневна навреда кон либерализмот и реализираа бројни фантазии за колективизмот во новите ограничени братства на нации, држави, класи и раси. Во секој случај, основната порака што треба да биде пренесена е дека таков колектив се соочува со суштествено спротивставени интереси. Солидарноста во која тие веруваат може да се постигне само како дополнување на непријателството и омразата. Како што класичниот либерален писател Роберт Мусли истакнал: „**Не можеме да избегаеме од фактот дека човековиот најдлабок општествен инстинкт е неговиот најголем анти - општествен инстинкт.**”¹⁵⁹ Тоа гледиште опстојува помеѓу интелектуалците што ги отфрлиле вредностите како разумно размислување, рационална пресметка на пазарната размена, толеранција и мир. Некои од нив можеби размислуваат за себеси како за поборници на мирот (тие отворено дискутираат за бенефитите од воениот конфликт), но сите потенцираат на непомирливите спротивставени интереси, антагонизам и конфликт. Во нивната позната брошура од 1848 година, јасно ја изразија визијата која инспирира движење што го потопа светот во крв.

„Историјата на досегашното општество е *историја на класни борби*. Општеството како целина се повеќе и повеќе се расцепува во два големи непријателски логори, во две големи класи што директно се соочуваат една со друга, а тоа се *буржоазијата и пролетаријатот*.“¹⁶⁰

Марксистите целат на класна борба и веруваат во конфликт помеѓу економски дефинираните класи.¹⁶¹ Фашистите повикуваат на војна и насилство како *очистувачка сила* со која се гради нацијата.¹⁶² Национал – социјалистите ја воспоставуваат идејата за постоење на *нечиста, инфериорна* раса, наспроти *ариевската* и поставиле предизвик: „Тие што сакаат да живеат, нека се борат, а тие што не сакаат да се борат во светот на вечна борба, не заслужуваат да живеат.“¹⁶³ Аналитичките марксисти (секако под влијание на идеите на Маркс, а со голема помош од Ниче, Фројд и сите останати критичари на либералната толеранција) веруваат дека „буржоаскиот либерализам и толеранцијата се мит, што ја прикрива желбата за владеење.“¹⁶⁴ Антипросветителите ја напаѓаат слободата на говор како форма на „репресивна толеранција.“¹⁶⁵ Армија на *не-либерални* академици ја посочуваат низата „општествени сили“ на доминација – меѓу нив класата, полот, расата и други категории – кои се активни и реални за разлика од поединеците „од крв и месо“ кои не опкружуваат (иако нивното адекватно согледување бара напорен труд на стручни лица и професори).¹⁶⁶

Милитаристите ја поддржуваат војната поради *економски и морални придобивки*.¹⁶⁷ Нео – конзервативците ги поддржуваат воените вредности како благородни идеали и можности за обновување на хероизмот во националниот живот.¹⁶⁸ (Нео-

конзервативците ги поддржуваат националните интереси како далеку подобри, поблагородни и повредни цели, од нешто вулгарно, понижувачко и неамериканско, како што е *потрагата по среќа*). *Реалистите* го претпоставуваат вечното непријателство (во најмала рака студените односи) помеѓу државите или пошироко - цивилизациите.¹⁶⁹

Теократите му препишуваат се на бог и се залагаат за воспоставување на една вера, една религија, една форма на живот, или ако е тоа возможно - религиозна држава, која ќе ги субординира и понижува луѓето од другите религии и ќе ги убива оние што не припаѓаат на ниедна. Голем број современи критичари на класичниот либерализам, вклучувајќи ги и аналитичките марксистички тврдат дека во социјализмот има најмалку насилство во споредба со било кој друг систем и употребата на сила е оправдана само ако се користи за да се одговори на друга сила.¹⁷⁰ Постои една стара критика на либерализмот што датира од седумнаесетиот век, кога Сер Роберт Филмер ја напишал, и истата се однесува на божествените права на апсолутната монархија:

„Постои голема дебата во тој свет на слободата кој наводно постои во народните републики. Треба да се испита во која мера овие тврдења се течно: „вистинска слобода е кога секој човек го прави она што го сака, живеј како што сака, а не е обврзан со закони.“ Но таквата слобода не може да се пронајде во ниедна република, бидејќи таму постојат повеќе закони, а со самото тоа и помалку слобода; покрај тоа, велат дека власта е создадена за да се ограничи слободата, а не да му се додели на секој човек. Таква слобода не може да постои; кога би била реална, не би постоела никаква влада.“¹⁷¹

Според начинот на размислување, режимот што го забранува силувањето не е помалку *принудувачки* од истиот што го дозволува, затоа што гонењето на силувачот е еднакво насилно како и силувањето. Од таа перспектива, во светот постои определена количина на насилство, која не се ни намалува, ниту пак зголемува.¹⁷² Либертаријанците цврсто го порекнуваат, и одбиваат да го изедначат казнувањето за силување, со самиот чин на силување.

Разграничување на пријателството и непријателството

Од сите поддржувачи на антипросветителството и противници на класичните либерални погледи за мирот, највлијателен во минатиот век е Карл Шмит, теоретичар, чија книга „*Политичка теологија*“, имала големо влијание на *антилибералната десница*, како и на левицата. Тој бил *најбрилијантниот непријател* на либерализмот.¹⁷³ Шмит истакнал дека „сите политички разлики... можат да се сведат на дистинкцијата помеѓу *пријател* и *непријател*“.¹⁷⁴

Шмит инсистира на фактот дека либералите грешат за неколку клучни работи и тоа за општествената хармонија, за размената како морална алтернатива на освојувањето, за дебатата како алтернатива на борбата, дека толеранцијата може да го замени непријателството и дека е можно да постои свет без непријатели. Споредного, конфликтот е политички дефиниран, како што политиката е есенцијална за човековото битие. Неговото влијание на политичката мисла на минатиот век е суптилно и поради неговиот скандалозен живот, многу често е игнориран. Неговата основна идеја ја инспирира и левицата и десницата – конкретно нападот на пазарната

економија, ограничената власт, слободниот пазар и мирот. Идеите на Шмит поттикнаа оживувањето на фашистичките мисли во Европа, конкретно во работата на предавачот Александар Дугин на Државниот универзитет во Москва, кој се залагал за *ресетирање* на национал - социјалистичката идеологија (национал-болшевизам) - со тоа што Русија ќе го замени местото на Германија, а Евроазија на Третиот Рајх.¹⁷⁵

За Шмит „непријателот не е само натпреварувач, конкурент или учесник во конфликтот. Исто така тој не е обичен противник што е омразен. Непријателот постои, потенцијално, кога еден колектив се конфронтира со сличен.“¹⁷⁶ Всушност „само во вистинска борба се откриваат последиците од политичкото групирање на пријател и непријател. Специфичните политички тензии настануваат од оваа најекстремна можност.“¹⁷⁷

Марксистичкиот философ Славој Жижек воочува дека и левата и десната струја на антилибералните политички размилувања ја прифатиле Шмитовата дистинкција на релацијата пријател – непријател. Со оглед на тоа дека Жижек е *левичар*, прави јасна разлика помеѓу фокусот на десницата на надворешните непријателства и левницата која го воочува „безусловниот приоритет на непријателството, како втемелен дел во политиката:

„Симптоматично е тоа што наместо за класна борба, радикалната десница зборува за национална војна. Најјасен показател е тоа што Шмит во центарот на своето учење ја поставил надворешната политика (односите помеѓу суверените држави), а ја потиснал внатрешната политика (внатрешниот општествен антагонизам) на кој тој инсистирал. Дали односот спрема непријателот е еден вид негирање на внатрешната

борба која се води во општеството? Спротивно на ставовите на Шмит, левицата треба да инсистира на безусловниот приоритет на внатрешниот антагонизам како инхерентен дел од политичкото.¹⁷⁸

За некои теоретичари, без оглед на тоа дали доаѓаат од левицата или од десницата, конфликтот - „инхерентниот - неразделивиот антагонизам“ е составен дел од човековиот живот. (Дури и Џон Ролс, современикот на левиот центар го вклучува конфликтот во својата теорија за социјална правда, како неразделив дел. Исто така, прави разлика помеѓу правичното делување на поединците од севкупната правда во општествениот поредок, дури и кога „секој поединец во општеството со причина верува дека се однесува согласно нормите и договорите.... постои тенденција социјалната правда да еродира и во случаи кога индивидуите се однесуваат чесно, па крајниот резултат на одделното и независното делување е далеку од праведен.“¹⁷⁹ Според тоа може да се дојде до заклучок дека *спротивставеноста на интересите* помеѓу различните општествени групи се наоѓа во самата *структура на правдата*. И покрај тоа што услов е секој во општеството да се однесува согласно своите права и секако правилата за правдата, сепак крајниот резултат е *неправдата* и *конфликтот*, па државата мора да интервенира со цел да воспостави *нов поредок* во општеството, целосно независен од пропишаните правила за праведно однесување помеѓу поединците.

Во годините по Втората светска војна, *издаваштвото на Карл Шмит* преминува во рамките на левицата, аналогно, левичарското списанието *Телос*¹⁸⁰ имало влијание настаната ситуација, а неговите идеи играле клучна улога во влијателниот, огорчениот и насилниот

напад на либерализмот и мирот промовиран како „Новиот Комунистички манифест” од италијанскиот левоориентиран автор Антонио Негри (човекот што издржувал затворска казна заради неговата инволвираност во насилство, вклучувајќи и убиство во Италија) и американскиот теоретичар Мајкл Хард.¹⁸¹ Нивното дело „*Имperiја (Царство)*”, нечитливо четиво објавено од *Харвард Универзитетот*, пред нападот на кулите близначки во Њујорк, го предвидува нападот, па оди екстремно - до повик за уништување на глобалниот капитал. Неговата дефиниција за непријател, како „специфичен режим на меѓународни односи што ние ги нарекуваме Имperiја“¹⁸², со своите морничавите коментари за радикалниот исламски фундаментализам како нова форма на постмодернизам и повикот на „мнозинството со своите сопствени производни сили да го саботира паразитскиот поредок / *уредувањето* на постмодерното управување.“¹⁸³ (Ретко која реченица во книгата е јасна и разбирлива и истата настанала како резултат на екстремното насилство и омразата во философијата на авторите. Како што Џорџ Орвел објаснува: „Кога постои јаз помеѓу реалните и наметнатите цели, луѓето настапуваат инстинктивно со долги реченици и идиоми, како испуштен млаз од мастило.“)¹⁸⁴

Негри и Харт ја црпеле својата инспирација од Шмитовата одбранана *Grossraum* - концепт на геополитички односи кој наиде на примена во Третиот Рајх. Шмит објаснувал дека „целта на германската јуриспруденција е да побегне од двете алтернативи: најпрво од конзервативното, меѓудржавно размислување, што досега преовладува, а и од не-етатистичкото, не-националното гледиште за меѓународното право, што го застапува западната демократија. Помеѓу овие два концепта, Германија мора да пронајде конкретен поредок

што ќе им одговара на просторните димензии на планетата Земја и на новите поими за држава и нација.”¹⁸⁵ Таквата не-државна, ненационална нагласка на универзалното глобално право е спроведено на дело од страна на Западните демократии што Негри и Харт ги именуваат како „Империја” и се залагаат за негово уништување.

Политичките идеи на Шмит се преплетени со крајната десница и нео-конзерватизмот - во философијата на Лео Штраус, кој и самиот прилично влијаел на Шмит.¹⁸⁶ Покрај Штраус, тука е и поранешниот советник во Белата кука и уредникот на *The Weekly Standard*, Вилијам Кристол, како и Дејвид Брукс, *архитект* на војната во Ирак¹⁸⁷ и колумнистот во *Њујорк Тајмс*, кој повикува на *национален конзервативизам*.¹⁸⁸ Во својата *помилитантна* форма, отворено повикува на војна. Неоконзервативците беа основна движечка сила на војната во Ирак, а и понатаму се залагаат за воена конфронтација. Одењето во војна според Вилијам Кристол и Роберт Каган го врати „вистинскиот конзервативизам” кој би „ја нагласил личната, но и општествената одговорност, уживајќи во можноста за национално обединување, вклучувајќи ја можноста за национална слава и враќање на чувството на хероизам, кое отсуствува од американската надворешна политика и од конзервативизам во последните години.”¹⁸⁹

Шмит бил под големо влијание на коментарите на Штраус за неговата работа и неговите предлози за преформулирање на неговите идеи во уште повеќе анти – либерална насока. Во 1932 година, во изданието на *Општо сфаќање за политиката*, Штраус коментирал и заклучил дека Шмит не го отфрлил доволно либерализмот и соопштил уште ги поддржува постулатите воспоставени од истиот. Штраус дошол до следниот заклучок: „Рековме дека Шмит го критикува либерализмот во либералниот свет, но неговата критика

доаѓа од либерален хоризонт, односно неговите нелиберални тенденции се заробени од сè уште присутните либерални чувства.” Критиката против либерализмот претставена од страна на Шмит може да биде комплетна преку пронаоѓање на хоризонт кој се протега вон либерализмот.¹⁹⁰ По критиките, Шмит во изданието од 1933 година, објавено после победата на Хитлер, но забрането за време на војната, јавно го прифатил *национал - социјализмот*, го истакнал *анти-семитизмот*, а конфликтот помеѓу *пријателот* и *непријателот* го преформулирал користејќи *расни одредници*.¹⁹¹ (Постои вознемирувачка иронија во критиките на еврејските интелектуалци што ги убедува и охрабрува германските интелектуалци да станат страствени и водечки нацисти на Третиот Рајх.¹⁹² За Шмит, како и за Маркс и Енгелс, слободниот пазар не е мирна алтернатива на војна, туку крие побрутална форма на експлоатација. „Концептот на хуманост е особено корисен идеолошки инструмент на империјалистичката експанзија и неговата етичко - хуманитарна форма е специфичен двигател на економскиот империјализам.”¹⁹³ Либералните концепции за универзалните човекови права биле отфрлени како некомпатибилни со самото разграничувањето на пријател и непријател:

„Хуманоста не е политички концепт и ниту на еден политички ентитет, општество или статус не му одговара. Во XVIII век, концептот на хуманост бил отфрлен од тогаш постоечкиот аристократско - феудален систем и привилегиите што доаѓаат со него. Хуманоста во согласност со природното право и либерално-индивидуалистичките доктрини е универзален, општествен идеал и систем на односи помеѓу поединците. Сето горенаведено може да се материјализира само ако

вистинската можност за војна е оневозможена и секое групирање помеѓу пријатели и непријатели е невозможно. Во ова универзално општество нема да постои нација во форма на политички ентитет, нема да постојат класни борби, ниту групирања на непријатели.“¹⁹⁴

Ниеден повик на либералните идеи, како што се универзални човекови права, или толеранција, или слобода на говор, трговија:

„Целиот либерален *патос* е насочен против репресија и недостатокот на слобода. Секое загрозување. Секоја закана на индивидуалната слобода, приватната сопственост и слободната конкуренција претставува репресија и *eo ipso* зло. Основната цел на либерализмот е да ги обезбеди условите за слобода и да ги елиминира заканите на слободата. Вака доаѓаме до поимите на *демилитаризација* и *деполитизација*.“¹⁹⁵

Демилитаризиран и деполитизиран свет за Шмит (како и за Штраус, Јунгер) означува свет на *несериозност*. Вистинскиот свет е *политизиран свет* и „политичкото е најинтензивен и екстреман антагонизам, а секоја конкретна спротивставеност преминува во политичка, па доаѓа до крајна точка - момент на групирање на пријатели и непријатели.“¹⁹⁶ Без оглед на тоа дали непријателството е надворешно или внатрешно, истото е точка на врзување и за левицата и за десницата. Гигантските и херојските сили мораат да се свртат едни против други, во борба која е вредна за водење, возвишена и племенита, многу поразлична од бизнисот, трговијата, семејството, љубовта, односно се што е несериозно во споредба со политичкото. Да се живее

сериозен политички живот, сите вредности на либерализмот - мирна соработка, толеранција и плуралитет во начинот на живот - мора да бидат потиснати, а сите општествените сили мора да бидат фокусирани на совладување на непријателот.

Идеите од 1914 година

„Им се поклонуваме на споменот на мртвите кои ни се свети и веруваме дека ни е подарена вистинска духовна благосостојба нам и на нашиот народ. Застануваме зад она што било и што ќе биде. И покрај тоа што во мрачните облаци се борат надворешната сила и внатрешното варварство, се додека острицата на мечот пали искра во ноќта нека се слушне и нека се знае дека Германија живее и Германија никогаш нема да падне.“

-Ернст Јунгер¹⁹⁷

Во 1914 година, Европа беше зафатена од интелектуалното движење во кое Шмит играше значајна улога, па и многу други биле под влијание на „Идеите од 1914 година“ - година кога Европа е зафатена од масовна хистерија во која милиони биле убиени.¹⁹⁸ Военото искуство имало големо светско влијание, не само во политичките сфери (како на пример централизација на моќта на власта во САД), туку и во изградба на култ на конфликт, дисциплина и војна. Најдобар пример за тоа е брилијантното дело на Јунгер „Челична бура“. (Исто така, Јунгер бил и близок дописник на Шмит, двајцата интензивно се допишувале околу 50 години.)¹⁹⁹

Јунгер, како и неговиот пријател и дописник, е моќна и влијателна интелектуална фигура – ги насочува

левицата и десницата против либертаријанските вредности и идеи.²⁰⁰ Неговиот осврт на искуствата од првата светска војна (војник во јуришните трупи) е познатиот напис „*Идеите од 1914 година*“, кој пред се, го издигнува милитаристичкиот колективизам. Во „*Челична бура*“, Јунгер ги слави борбата и конфликтот. Имплицитната спротивност била досадата, безидејноста, недостатокот на сериозност во услови на мир. Купувањето и продавањето на стоки, одењето по концерти и театар, уметнички галерии, потрагата по научно знаење, уживањето во добро пиво со добри пријатели - буржоаскиот живот бил здодевен, па единствен начин да се премине преку тоа било да почне вистински да се живее, со борба и насилна смрт.

Ако некој се спротивстави на тоа дека живееме во време на груба сила, нашиот одговор е: „Ние сме исправени пред фактот дека нашите стапала газат во кал и крв, но нашите лица гледаат кон возвишени вредности. И од безброј луѓе што ги загубија животите во нападите, ниту еден не загинал залудно. Секој од нив ја исполнал сопствената цел“.

.....
„Кога некогаш нема да биде сфатливо како човекот може да го даде животот за својата земја - такво време ќе дојде, со тоа и крај на верата, а идејата за татковината ќе биде мртва; тогаш можеби ќе почнат да ни завидуваат како што ние им завидуваме на светците за нивната неуништлива внатрешна сила.“²⁰¹

Ова е начинот на кој Јунгер и останатите ја перцепирале војната, но тоа гледиште не го делеле милионин војници што се давеле во блато, чии бели дробови изгореле, кои умреле кашлајќи крв, кои никогаш повеќе не си ги виделе своите сопруги, деца, сакани,

пријатели. Ерих Марија Ремарк, авторот на делото „*На запад ништо ново*“ ја опишува војната многу поинаку. Национал - социјалистите го славеле Јунгер, но ги запалиле делата на Ремарк, а неговата сестра била изведена под гилотина по наредба на Народниот суд и се претпоставува дека ѝ е речено: „Твојот брат ни побегна, но ти не.“²

Јунгер не бил вистински уметник, но преку естетското воодушевување на насилството, конфликтот и дисциплината активно ја промовирал тоталитаристичката диктатура. Воодушевувајќи му се на диктатурата, Јунгер напишал:

„Вистинската револуција сè уште не се случила. Таа незапирливо доаѓа. Истата не е реакција, туку вистинска револуција со сите свои карактеристики и манифестации. Нејзината идеја е идејата на народот, избрусена до невидена јасност; нејзиниот бајрак е свастиката; нејзината надворешна појава е концентрацијата на волја во една точка – диктатура! Диктатурата ќе го замени зборот со дело, мастилото со крв, фразите со жртви, перото со меч.“²⁰³

Во 1930 година, Јунгер во својот есеј го вовеле поимот *тотална мобилизација* – концепт кој ги возбудил германските антилиберални колективисти (меѓу кои и Мартин Хајдегер) со својата визија за технолошки овозможен колективизам. Го фалел се „поголемото намалување на индивидуалната слобода, привилегија ставена под знак прашалник“, му се восхитувал на петгодишниот план на Советскиот Сојуз со кој „првпат на светот му е претставен обидот колективните сили да се канализираат во една струја,” а „тоталната мобилизација“

ја нарекувал „предвесник на уште една мобилизација што времето ни ја подготвува.“²⁰⁴

Избирањето на диктатурата, односно на се што не е либерализам, нагвестува длабока склоност кон конкурентските форми на колективизам. Во поодминатите години, Јунгер се сеќавал на неговите први просоветски ставови (пред да почне да работи за Третиот Рајх) и за Советскиот Сојуз ќе рече:

„Јас бев многу заинтересиран за планот односно за идејата. Си реков самиот себеси: навистина немаат устав, но тие имаат план. Тоа може да биде одлична работа.“²⁰⁵

Ако направиме споредба на воодушевувањето на колективизмот од страна на Јунгер и неговите приврзаници со различните гледишта на рускиот писател Василии Гросман, кој израснал под режимот на советскиот колективизам и за истиот покасно да го отфрлил; јасно ја забележал идентичноста на фашизмот, национал - социјализмот и комунизмот. Гросман бил новинар за *Црвена ѕвезда*, списанието на *Црвената армија* и првиот што пишувал за чинот на ослободување на еден од логорите на смртта на Третиот Рајх, Треблинка. Гросман, човекот што никогаш не живеел во слободно општество започнал да го разбира значењето за слобода и копнеел по истата. Неговиот роман „*Живот и слобода*“ не бил објавен додека тој бил жив, туку КГБ го конфискувал, заедно со машината со која бил пишувал, веднаш штом истиот бил завршен. Во „*Живот и слобода*“, во екот на војната помеѓу Третиот Рајх и Советскиот Сојуз, полковникот на Црвената Армија, Петар Павлович Новиков го истражува однесувањето на војниците што биле под негова команда и доаѓа до заклучок дека:

„Човековото групирање има една основна цел, а тоа е остварување на сопственото право да се биде поинаков, да се мисли, чувствува и живее на негов/нејзин начин. Луѓето се здружуваат за да го добијат или одбранат тоа право. Благодарение на ова се родила една фатална грешка, а тоа е верувањето дека таквите групации во името на расата, бог, партијата или државата се смислата на животот, а не само средство за остварување на некоја цел. Не! Единственото вистинско и трајно значење на борбата за живот лежи во поединецот, неговите скромни особености и правата врз тие особености.“²⁰⁶

Таквите скромни особености не ги инспирирале колективистичките идеолози на левицата и десницата кои имале намера да ги регрутираат и дисциплинираат сите останати, за свои цели и борби.

Влијанието на Јунгер продолжува. Неговиот глас јасно се препознава во текстовите на Дејвид Брукс, неоконзервативен писател во *Њујорк Тајмс*. Во колумната од 23 август 2010 година под наслов „*Случајот на ментална храброст*“, Брукс ја цитира авторката Фени Берни која го опишува своето ужасно искуство на *мастектомија без анестезија* (Тогаш почувствував како ножот ја проби и искрши градната коска и почна да стружи. Ова се случуваше додека јас се наоѓав во една тортура што не може да се опише.) и ја фали нејзината храброст поради тоа што го изнела секој детал (напорно, но неопходно тешко искушение ако посакувала да го одржи својот карактер и храброст). Во зборовите и делата на Брукс одекнува влијанието на Јунгеровиот есеј од 1934 година „*За болката*“ во кој тој ги отфрла основите на просветителството и изјавува: „со извесна сигурност дека светот на самозадоволните и самокритичните поединци е

затворен и нивниот систем на вредности, иако прилично раширен, е отфрлен во сите пресудни точки, или поразен од сопствените последици.”²⁰⁷

По мислењето на Брукс, „хероизмот не постои само на борбено поле или во јавноста, туку и во нашите глави, почива и во можноста да се соочиме со непријатни мисли.” Додека го оплакува либералниот капитализам, во неговите зборови се препознава влијанието на Шмит, Јунгер и Штраус: „Денес се помалку се зборува за гревот и слабоста. Капитализмот ги поткопува наведените карактеристики. Во услови на конкуренција на медиумите, се наградуваат оние што креираат забавни содржини.” Животот е сведен на „забавна и позитивна” содржина, а постои недостаток на херојски теми, што се совпаѓа со тврдењата на Штраус и Шмит дека на слободните општества им недостасува *сериозност*. Брукс, човекот што жестоко ја поддржуваше војната во Ирак, во неговите есеи нуди естетска експресија на неговите неоконзервативни колеги Роберт Каган и Вилијам Кристол на патот кон „оживување на херојското чувство” на Соединетите Американски држави преку користење на нивната воена моќ за да „ги запре или уништи светските чудовишта.”²⁰⁸

За наследниците на колективистичката традиција, незамислива е идејата нацијата да ги штити индивидуалните права, без војна, насилство и антагонизам. За нив, животот без херојска борба е живот без сериозност, без значење. Таквото естетско вреднување на војната придонесе да бидат однесени животи на милиони луѓе.

Војните не се неизбежни

„Наскоро нема да има „сиромашни луѓе“ доволно будали за да одат во војна, и не затоа што истата

е непрофитна, таа и никогаш не била профитна, туку затоа што општествените последици од војната биле откриени преку учењето на големите слободари кои секогаш се залагале за мир. Слободата носи мир, а авторитетот војна. Поддржувачите на слободата се спремни да го споредат животот на оние кои ја ценат слободата, со животот на љубителите на авторитетот, оние што се обиделе да спасуваат, со оние што сакале да уништат.” -

Чарлс Т. Спрединг²⁰⁹

Во 1913 година, пред започнувањето на најсмртоносна и деструктивна војна во Европа, американскиот либертаријанец ја спречи реториката на Вудро Вилсон, американски претседател што ги однесе САД во „војна која ќе ги заврши сите војни.” Чарлс Спрадинг прашал,

„Како да му ставиме крај на војната? Со одење во војна? Дали крвопролевањето треба да го завршиме со пролевање на крв? Не, начинот да му ставиме крај на војната е да престанеме да одиме во војна.“²¹⁰

Никој не ги послуша говорите на слободарите, па милиони платија со своите животи. Плимата се сврти против слободата, како што слободарскиот новинар Е.Л. Годкин предупредил на почетокот на столетието:

„Ретки се, (главно старите луѓе) што уште веруваат во слободарската доктрина, а кога и тие ќе си одат, нема да има повеќе кој да застане зад истата. Старата заблуда за божествените права

уште еднаш ја потврди својата уништувачка сила и пред повторно да ја отфрлиме истата, ќе дојди до меѓународни борби од неверојатни размери.“²¹¹

Краткорочно, Годкин беше во право, но Спрадинг погрешил, но и двата забележаа долгорочни услови што ќе доведат до посакуваниот мир. *Плимата* уште еднаш се насочи во корист на слободата. Слободарите од сите континенти придонесуваат за живот во свет на мир и слобода на мислење, говор, религија, љубов, здружување, патување, работење и слободен пазар. Растот на светската економија ја ослаби иницијативата за војна и ги зголеми шансите за мир. Оставено ни е еднаш засекогаш да ја отфрлиме модерната теорија за божествените права на владетелите, државниците и водачите на војните да располагаат со животите на другите. Како што кажал полковникот Петар Павлович Новиков: „време е да го одбраниме правото на секој да биде посебен, да мисли, чувствува и живее онака како што сака“и да создадеме еден свет на слобода и мир.

11

Уметноста на војувањето

Сара Шквир

Како, со помош на книжевноста и поезијата, да го видиме во војната, она што е сокриено од погледот? Каква предност има поетот во споредба со статистичарот, историчарот и новинарот во објаснувањето на војната? Сара Шквир е автор на книгата „Пишување дисертација“ чие единаесетто издание е во продажба, а освоила бројни награди за својата поезија која е објавувана во *The New Criterion*, *Oxford Magazine*, *Vocabula Review* и многу други списанија. Таа е наша колешка во *Liberty Fund*.

Изгубено, меѓу големите историски случувања и епски личности, во Шекспировата драма „Хенри V“, се појавува безимено дете, кое во листата на ликови е означено само како „дете“. Детето се дружи со Халовите поранешни пријатели, додека се подготвуваат за војната против Франција, што ја започнал нивниот стар другар, кој сега е крал. Во драмата *детето* одвај се забележува, додека во четвртиот чин не му помогне на Пистол во преведување од француски, а потоа се врти кон публиката ѝ вели: „Морам да останам со слугите, со товарот во кампот: Французите ќе ограбат ако дознаат каде се криеме; нема кој да остане и да чува, освен децата.“

И тоа е последното што го слушнавме од *детето*, затоа што Французите знаеја каде се крие. Ги заклаа децата што го чуваа товарот, а ваквиот пример на подлост е само еден во низата на крвави сцени во претставата која

се состои од балансирање на *славата* и *ужасите* на војната.

Но, зошто Шекспир би одвоил време за таа сцена? Зошто, за име божјо, застанал среде битката кај Азенкур да напише говор на безимено дете кое веднаш потоа ќе умре?

Мислам дека одговорот е – неопходно е да ја слушнеме приказната за *детето*, да бидеме ужаснати и на вистински начин да го разбереме Фалстафовото бесчувствителното постапување со војниците во „*Хенри V*“. На Шекспир му било јасно дека една од најмоќните работи што може да ги направи книжевноста – освен чувствата на анонимност и тоталитет кои ги предизвикува војната – е да го долови и приближи гласот на поединецот. Всушност таквата карактеристика ја потенцира книжевноста како многу значајна за *класичните либерали*, кои сакаат да ја изучуваат и разберат војната, за истата да не се случува.

Не е новост ако се каже дека војната н00Е9 прави анонимни. Орвел тоа добро го знаел, во неговиот роман „1984“, каде светот е во „постојана војна“ и гледаме еден нов општествен поредок подготвен да придонесе во анонимноста. Мажите и жените се обесхрабрани да стапуваат во интимни врски. Сите активности се групни. Надгледувањето е константно, а забранети се сите видови приватни простори и поседи – сето тоа со цел претворање на луѓето во меѓусебно *заменливи единици*.

Кога Вацлав Хавел пишува за *посттоталитарната држава* - во која насилството се базира набезнадежно и поразително прифаќање на угнетувачката влада, изгледа како да опишува држава во воена состојба: „Помеѓу целите на посттоталитарниот систем и животните цели се наоѓа еден огромен амбис: животот суштински се состои од плуралитет, разноликост и самоизградување, накратко – исполнување на своите слободи, додека пак пост-

тоталитарниот систем бара конформизам, униформност и дисциплина... Тој им служи на луѓето доволно само за да обезбеди тие да му служат нему. СООЕ9 што е над таа граница, соООЕ9 она што би значело отскокнување на луѓето од предодредената улога се смета за напад на самиот систем.“

Наспроти деструктивната моќ на војната која води кон анонимност, се слуша моќниот глас на писателите. Марк Твен се користи со ваква моќ, во својата „Воена молитва“, додека пророкот ги потсетил насобраните дека нивната молитва за победа значи молитва за нечија смрт:

„О Господе, Боже наш, помогни нѝ да ги разнесеме нивните војници со нашите гранати; помогни нѝ да ги прекриеме нивните насмеани полиња со бледите образи на паднатите патриоти; нека нивните скромни домови паднат под нашиот оган; нека срцата на избекумените вдовици се исполнат со залудна тага; нека останат без покрив над главата, а нивните деца нека талкаат без пријатели ... Нека Те молат за уточиште на гробниците, а Ти не им ги услишувај молитвите.“

Многу е тешко да пукаш на непријателот кога тој повеќе не е анонимна маса на луѓе. А исто така, многу е тешко и да пукаш кога повеќе не си дел од анонимната маса. Затоа и дисциплинираноста е толку важна. Во песната „Олеснување на пролетта“ која ја напишал Хенри Рид за време на Втората светска војна, се запознаваме со група на млади луѓе кои се подготвуваат за војска и учат да ракуваат со оружје. Се забележува контрастот помеѓу гласот на водникот и неговите лекции за послушност и од друга страна, преубавиот пролетен ден и убавата природа веднаш зад училиницата.

*„Денес учиме како се викаат деловите.
Вчера беше ден за чистење.
Утре наутро
Ќе учиме што се прави после пукање.
Но денес,
Денес ги учиме имињата на деловите.
Секое
Светликаво како коралот во градината
околу нас
А денес ги учиме имињата на деловите на
оружјето.“*

Секако, анонимноста на војната не е злокобна само затоа што поединците ги претвора во меѓусебно заменливи и неразделни делови. Она што е навистина страшно е тоа што се случува со тие делови кога одат во војна.

Всушност тука гласот на писателот е од суштинско значење, а најдрагоцен е гласот на авторот кој и самиот бил во војна.

Еден од најсјајните гласови припаѓа на Вилфред Овен во чии песни, напишани на фронтот во првата светска војна, нагласена е анонимноста на војната за да се бориме против неа. Неговата „Химна за проклетата младост“ започнува со остро прашање: „Какви се посмртните свона за оние кои умираат како добиток?“ додека во целата песна се грижи и тагува за трагедијата на поединците кои се испратени на масовно погубување. Неговата најпозната песна „*El Dulce Decorum Est*“ (Слатко и убаво е – реченицата во целост гласи: *Dulce et decorum est pro patria mori* – Слатко и убаво е да се умре за татковината). Во неа најпрво ја прикажува перспективата на војничките трупи кои маршираат „Свиени на пола како питачи под вреќи / Кривоноги, кашлајќи крв како вештерки, се

влечат низ тиња“, а потоа се префрлува на еден војник кој во нападот го отровни гасови се затекнал без маска.

*„Но некој и понатаму викаше и се
сонуваше
Се потеше како во пожар или грч
Матна слика низ замагленото окно и
густо зелено светло
Како под зелено море, гледав како се дави.
Во секој мој сон на моите беспомошни очи
Се втурна во мене плачејќи, гушејќи се и
давејќи.“*

Тука Овен се обраќа на читателите со зборовите: **„Да можеш да го видиш тоа што јас го видов и слушнав, не би верувал толку во сјајот и славата на војната“.** Со ова, благодарение на уметноста, анонимниот војник станува поединец, а неговата смрт болно лична и блиска. Јејтс пишува нешто слично во песната *„Велигден 1916“*, каде на крајот набројува имиња на оние кои погинале во *Велигденското востание* во Ирска:

*„Ќе напишам с00Е9 во стихот
Мекдонах и Мекбрајд
Коноли и Пирс
Сега и засекогаш
Каде и да се носи зелено,
Изменети се, целосно различни
Ужасна убавина е родена.“*

Едноставно набројување на имињата на загинатите оддава признание дека изгубените животи се всушност тоа – изгубени *животи*, а не само безлични тела. Книжевноста наложува да се посветиме на тие животи и

тие гласови. Се прашуваме ли: како се вика *детето* од *Хенри V*?

Додека Јејтс во смртта на поединците пронаоѓа убавина, иако ужасна, израелскиот поет Јехуда Амихај наоѓа само очај:

*„Дијаметарот на бомбите – триесет
сантиметри.*

*Радиусот на дејствување беше седум
метри*

И во тој радиус останала да лежат

Единаесет ранени и четири убиени.

Постои и друг круг, многу поширок,

Тоа е кругот на времето и болката,

Во нивните гробишта и двете болници.

А млада жена е погребана

Во градот каде што се родила,

Сто километри од таму.

И тоа е чудовишен круг.

Некаде во далечна земја, покрај морето,

Осамен маж ја оплакува нејзината смрт

—

И кругот се шири, го опфаќа целиот свет.

*Не сакам да го споменам плачот на
сирациите, кој се крева*

Кон Божјиот престол и над него,

Таму каде што го нема кругот и го нема

Бог. “

Како што Р. Овен во „*Dulce et decorum est*“ се фокусира на: со нападот со отровни гасови, а со тоа бара од читателот да размисли што нему лично тоа му значи, и затоа Амихај поставува прашање: што претставува мала бомба кога ќе почнеме да ги разбираме концентричните кругови на нејзиното влијание? Можеби бомбата однела

само четири животи, но нејзините последици достигнуваат до „Божјиот престол и над него“.

Вреди да се истражува војната и во смисла на големите бројки. Мораме да знаеме колку пари се трошат за војна, колку војници и цивили се убиени. Но исто така, не смеаме да заборавиме, дека и покрај тоа што бројките ни го посочуваат, не можат да ни откријат с00Е9. Ако погледнеме само во она што Ејми Лоуел го нарекува „образец наречен војна“, ќе н00Е9 збунат деталите кои го сочинуваат таквиот образец и лесно ќе ги заборавиме животите на поединците од кои таквите детали настануваат.

Многу писатели го опишувале чувството на залудност која се раѓа за време на војната, кога луѓето не сакаат уметност туку новини во врска со војната. Пабло Неруда нуди познато огорчено објаснување за тоа зошто не се пишува, додека трае војната:

„Ќе се запрашате: зошто неговата поезија

*Не зборува за соновите, за лисјата,
За големите вулкани во родната му земја?
Дојдете да ја видите крвта по улиците,
дојдете да видите
крв по улиците,
дојдете да видите,
крв по улиците!“*

За време на војна, порачува П. Неруда, нема за што да се зборува освен „Дојдете да видите крв по улиците“. А кога само тоа може да се каже, тогаш за што ти е поезија?

Но, зборовите на В. Х. Овна н00Е9 потсетуваат дека поетот може и мора да го користи својот глас за да му даде име и лице на крвта по улиците, истата да стане

важна. Тоа не е само крв, тоа е *нечија* крв. Гласот на поединецот мора да се брани со *вредноста на поединечноста*, наспроти прикриените лаги на војната.

*„СООЕ9 што имам е глас
Да откријам скриена лага
Романтична лага во глава
На емотивниот човек на улица
И лагата за Авторитетот и Власта
Чиш што кули го допираат небото
Не постои Држава
Никој не постои сам;
Гладот не остава избор
Ни на граѓаните, ни на полицијата;
Мораме да се сакаме едни со други или да
умреме.“*

12

Воена молитва

Марк Твен

Семјуел Лангхорн Клеменс, познат по својот псевдоним како Марк Твен, е еден од најголемите писатели во американската историја. Неговите најпознати книги се „Том Соер“ и „Патувањата на Хаклбери Фин“.

Беше тоа време на голема возбуда. Земјата беше наоружана, бевме во војна, во градите гореше светиот оган на патриотизмот; тапаните тропаа, оркестрите свиреа, пиштоли - играчки пукаа, петарди прскаа и светкаа; во секоја рака и на секој кров и балкон, се виореа знамиња на сонцето; секојдневно младите доброволци маршираа по улиците, убави и насмеани во новите униформи, додека татковците, мајките и нивните драги, со солзи радосници ги испраќаа и поздравуваа; навечер плоштадите беа полни со луѓе, со воздишки слушаа патриотски говори зачувувајќи ги длабоко во срцата, а беа повремено прекинувани од гласниот аплауз, додека солзите се тркалаа по образите; во црквата пасторите проповедаа за посветеноста кон знамето и државата, се молеа на богот *Битак* за помош во војната, со изливи на страствена речивост која ги брануваше емоциите на сите присутни.

Навистина беше драгоцено и блажено, а една рака луѓе кои се спротиставиле на војната и ја порекнуваа нејзината праведност, беа толку строго и нападно критикувани, па поради своја лична безбедност, исчезнаа од погледот на луѓето и никогаш повеќе не упатија слични навреди.

Осамна недела – наредниот ден баталјоните тргнуваат на пат кон фронтот; црквата беше преполна; имаше доброволци, лица маѓепсани со војничките соништа – визија за силен напад, моментот за собирање, јуришен напад, острење сабји, бегство на непријателот, метеж, чад, потеря, предавање!

А по враќањето од војна, војници беа полевани со бронзена кожа и закопани во златното море на славата! Со доброволците седат нивните сакани, горди, среќни, а им завидуваат комшиите и пријателите кои немале свои синови и браќа да испратат на полето на честа и да освојат знаме или поразени да загинат во најплеменитата смрт. Службата започна; се чита дел од војната во Стариот завет; кажана е првата молитва; следеше звук на оргуља кој ја распара целата просторија, одеднаш сите станаа заедно, со сјајни очи и возбудени срца ја запеаа таа сјајна молитва:

Боже семоќен! Ти што наредуваш, труби ти се громовите, а меч ти е молњата!

Тогаш започна „долга“ молитва. Никој до тогаш не слушнал нешто слично на тоа, толку страствена, емотивна и преубаво составена. Го повикуваше срдечно добродушниот Отец, да н00Е9 чува благородно нас, младите војници, да им помогне, да ги утеша и охрабри во патриотското дејствување; да ги благослови и штити во борбените денови и во моментот на опасност, да ги помилува Неговата моќна рака, дарувај им снага и самодоверба, ги направи непобедливи во борбениот јуриш; да им помогне да го поразат непријателот, знаме и туѓина, на нивното знаме и туѓина додели им вечна чест и слава.

Одеднаш, постар туѓинец влезе во црквата, бавно и тивко се движеше од главниот влез, со очите вперени во свештеникот. На себе имаше бела *одора* долга до стапалата, гола глава, бела коса која паѓаше на рамената

како пајажинеста мрена, лицето му светеше необично бело како на дух. Очите полни со прашања беа вперени во него, а тој тивко се движеше; не застанувајќи, стигна до свештеникот, застана и чекаше. Со затворени очи, несвесен за присуството на туѓинецот, свештеникот продолжи со емотивната молитва и конечно ја заврши со зборовите упатувајќи страствена молба: „Благослови го нашето оружје, донеси ни ја победата, Госпoде бoже, Татко и Заштитнику на нашата земја и нашето знаме!“

Туѓинецот го допре и му покажа да се тргне на страна – изненадено, свештеникот, тоа и го стори – и овој го зазеде неговото место. Неколку моменти ја набљудуваше запрепастената публика со очи од кои сјаеше чудотворна светлина, а потоа со длабок глас проговори:

„Доаѓам од Престолот – носам порака од Севишниот Бог!“ Овие зборови ја возбудија и шокираа целата просторија, туѓинецот на тоа не обрнуваше внимание, ако воопшто и го забележал тоа. „Ја слушнал молитвата на своите слуги, вашиот пастир, но ќе ја исполни ако тоа с00E9 уште го сакате откако јас, Неговиот пратеник, ви ја објаснам смислата на молитвата – т.е. нејзината вистинска смисла. Затоа што, како и во останатите молитви, луѓето несвесно посакуваат повеќе работи од што се свесни, освен ако не застанат и размислат“.

„Божјиот и ваш слуга ја испеа молитвата. Дали барем еднаш застана и размисли? Дали е тоа една молитва? Не, има две – едната е испеана, а другата не. А и двете стигнале до Неговите уши кои што ги слушаат сите молитви, испеани и неиспeани. Размислете за тоа – имајте на ум. Ако барате благослов за себе, бидете внимателни случајно да не посакаете и клетва за вашите соседи. Ако се молите за благословен дожд за своите поседи, можеби барате и клетва за своите соседи чии поседи може да бидат уништени од дождот.“

„Ја слушнавте молитвата – она што беше испеано. Бог ме испрати да ви го кажам оној другиот дел – делот за кој и вие и самиот пастир заедно се молевате, но тивко и потајно. Не знаејќи и не размислувајќи? Дај Боже да е така! Ги слушнавте зборовите ‘Донеси ни ја победата, Госпoде Боже’! Тоа е доволно. Целата испeана молитва запре на тие неколку зборови. Нема потреба од детално објаснување. Кога се молите за победа, молете се и за многуте други неспоменати резултати кои ја пратат победата – мораат да ја пратат и не можат да не ја пратат. До духот Божји кој што с00Е9 слуша, дошол и премолчениот дел од молитвата. Ми нареди да ви го преточам тоа во зборови. Слушајте!“

„Оче наш, чувај ги нашите патриоти, идолу на нашите срца, оди во борба – биди со нив! Со нив – со душите наши – одиме и ние со нив, со слаткиот мир на нашето огниште за да ги поразиме злосторниците. О Госпoде, Боже наш, помогни нѝ да ги разнесеме нивните војници со нашите гранати; помогни нѝ да ги прекриеме нивните насмеани полиња со бледите образи на паднатите патриоти; нека нивните скромни домови паднат под нашиот оган; нека срцата на избезумените вдовици се исполнат со залудна тага; нека останат без покрив над главата а нивните деца нека талкаат без пријатели по опустошената земја, парталави, гладни и жедни; нека патат под пламеното летно сонце и во ледените ветрови во зима, со скршен дух, изморени од патење, Нека Те молат за уточиште на гробниците, а Ти, не им ги услишувај молитвите.“

„Поради нас кои Те славиме и Ти се молиме, скрши им ја надежта, уништи им ги животите, продолжи го нивното горко пешачење, отежни им ги чекорите, потопи го патот со солзи, обои го снегот со крвта од нивните ранети стапала!“

„Бараме, во духот на љубовта, од Него кој е и самиот Извор на љубовта и кој е вечно и верно засолниште и пријател на сите кои се ранети, бараме помош од Неговото скромно срце и се покајуваме. Амин.“

(После кратка пауза.) „Вие се помоливте, ако и понатаму тоа го посакувате, прозборете! Пратеникот на Севишниот чека да ве слушне.“

Подоцна се веруваше дека тој човек е лудак, бидејќи тоа што го кажуваше нема никаква смисла.

13

Dulce et decorum Est

Вилфред Овен

Вилфред Овен е англиски поет и војник. Убиен е во воена акција на 4-ти ноември 1918 година, само недела дена пред потпишување на примирјето со кое заврши Првата светска војна.

(Dulce et decorum est pro patria mori – Слатко и убаво е да се умре за татковината)

*Свиени на пола како питачи под вреќи,
Кривоноги, кашлајќи крв како веитерка,
се влечат низ тиња,
Потоа заедно со блесокот кој ги
прогонува соновите, го завртивме грбот
И со мака тргнавме на кон далечното
одмориште.
Луѓето маршираат. Многу останаа без
чизми.
Но би продолжиле понатаму, облеани во
локви крв.
Сите хроми; сите слепи;
Пијани од замор; толку оглувени што
повеќе
не ги слушаат звуците
Од уморните, пригушени гранати кои ги
пратеа.
Гас! Гас! Брзо, момци! – Поттикнувачко
бладање,
Одвај на време ставени шлемовите,
Но некој и понатаму викаше и се
соннуваше,*

*Се потеше како во пожар или грч...
Матна слика низ замагленото окно и
густо зелено светло
Како под зелено море, гледав како се дави.
Во секој нареден сон пред моите
беспомошни очи
Се втурна во мене плачејќи, гушејќи се и
давејќи.
А во некое сонливо бладање можеш и ти
да поминеш
Покрај вагонот во кој го сместивме,
И гледавме како на лицето му се грчат
белите очи,
И неговото лице, болно како од гаволски
грев,
Да можеш да чујеш како, на секоја
нерамнина, крв
Извира од пењавите гради,
Грозно како рак, горко како злобни
Неизлечиви рани на невините јазици,
Пријателу мој, не би раскажувал толку
восхитено
На своите деца, за очајнички
посакуваната слава,
Таа стара Лага; Dulce et Decorum est
Pro patria mori!*

14

Парабола за старецот и младиот

Вилфред Овен

Вилфред Овен е англиски поет и војник. Убиен е во воена акција на 4-ти ноември 1918 година, само недела дена пред потпишување на примирјето со кое заврши првата светска војна.

*Стана Аврам, исцепи дрва и тргна,
со себе понесе оган и нож.
Додека заедно патуваа,
Исак првороден проговори и рече, Оче,
Се е спремно, и оганот и челикот,
Каде е јагнето, жртва?
Тогаш Аврам ги врза децата со каиши,
Ископа Ров и подигна сид,
Ја истегна раката со нож да го заколи
синот.
Одненадеш Ангелт од небото се појави,
Говорејќи, не ја кревај раката на
младиот,
Не му прави нито. Гледај,
Овенот се појави со роговите,
понуди го овенот за жртва наместо
синот.*

*Старецот не послуша, го уби својот син
И пола семе Европа, едно по едно.*

15

Мирот започнува со тебе

Кејти Рајзенвиц

Што можеш ти -читателот, да направиш за светот да биде помирно место за живеење? Како можеш да направиш промена? Кои се чекорите кои можеш да ги преземеш и кои ресурси ти се на дофат? Кејти Рајзенвиц е уредник на Young Voices и работи со Студенти за слобода. Нејзините дела за политика и култура се појавиле во публикации како Форбс, Chicago Tribune, Reason, Vice Motherboard и Washington Examiner.

Војната е околу нас, но сепак се крие. За разлика од минатото, во кое војните имаа *дискретни* почетоци и краеви, денес живееме во состојба на *постојан конфликт*. Бидејќи во тек се водат војни, не против странски земји, туку против абстракции како *дрога* или *тероризам* – не е можно да се знае дали победата е извојувана. Тероризмот е тактика, а дрогата производ: тие не можат да бидат *победени* како традиционални непријатели. Затоа, војните против нив се *постојани*.

Војните уништуваат животи, но исто така го поткопуваат владеењето на правото, нашите граѓански слободи и самите институции кои го прават граѓанското општество возможно. Тајни програми за беспилотни летала се користат за извршување одредени цели, без судска постапка. Масивни програми за шпионажа се иницирани и оправдани како потребни за водење на војните со непријателите, реални или замислени. Вооружени сили се распоредени во „пропаднати држави“, често дестабилизирајќи ја локалната рамнотежа уште повеќе. Вооружени сили користат c00E9, за да се дестабилизираат политички системи и да се креира хаос,

со цел да се оправда вооружена интервенција. Локалните „мировни офицери“ се повеќе се трансформираат во воени ударни единици, кои с00Е9 повеќе им се закануваат на локалните граѓани како на непријатели од бојното поле.

Додадете и голем број случаи на насилството, извршено од страна на државите, инвазиите на Ирак и Афганистан, Чеченија, Грузија и Крим, воените конфликти во Либија и Сирија, Сомалија и Дарфур, и бројни други конфликти - се сфаќа дека во повеќе милениуми, никогаш не знаеле за мир. Ние сме растеле во свет на војна, било тоа да е објавена или не, унилатерална или мултилатерална. Како би можеле да се залагаме за тој непознат идеал: мир?

Сепак, генералниот тренд со векови е оддалечување од војна. Секојдневниот живот на с00Е9 повеќе луѓе е с00Е9 помирнен во однос на претходните генерации. Глобалната трговија и комуникација, инструментите на слобода, ја донесоа *најглобално свесната генерација* досега – **вистински граѓани на светот**.

Веројатноста од смрт од насилство опадна за повеќе луѓе во повеќе места, но кампањите на државно-организираното насилство станаа постојани за граѓаните од многу држави. Жртвите на овие постојани војни се често скриено од јавноста: невините случајни минувачи убиени од напади на беспилотни летала; жртви на насилство од страна на банди и полиција, причинети од *војната против дрогата и незаконските црни пазари*; борци и цивили убиени во воени конфликти; и секако, *невидливите жртви - слободата, ограничувањето на власта и владеењето на правото*.

Што може нашата генерација да направи за да го заштити мирот. Три чекори: *Учи. Засили. Организирај*

У ч и!

Оние кои пропагираат војна, се потпираат на својот неинформиран, самодоволен и недоверлив став. Економските заблуди, како измамата дека војните ја *стимулираат економијата* (кога се искombинирани со дезинформации, целосна измама и повикувањата на лажен патриотизам кој ги демонизира оние кои се осмелуваат да постават прашања), можат да ги испратат луѓето во војна или ги натераат да молчат во однос на делувањето на нивните власти. Само изјавите за нивните намери се понудени како субститути, за разумните разгледувања за можните последици од користење на вооружени сили. Самата идеја дека постојат несакани последици или дополнителни ризици е отфрлена. Да се биде информиран, да се разбираат поттиците, ризиците и размената, да се бараат факти, сомнежот во намерите на политичарите, се сите претпоставки за одржувањето на мирот. Оваа книга е добар почеток, но постои многу повеќе што може да се направи за мирот да функционира.

Мораме да се образуваме за надворешна политика и да ја научиме историјата на *воениот интервенционизам*, посебно перспективата на жртвите. Војната е сериозна работа и бара од нас внимание за фактите, за можностите на несакани последици, за целосниот трошок и за веројатните ефекти врз животот, слободата и потрагата по среќа.

Добро место за почеток, по завршувањето со есеите од оваа книга, би било „Предлози за дополнително читање” на крајот од изданието. За подетални - *ориентирано кон политиките* - информации и анализи, одличен извор е www.cato.org/foreign-policy-national-security. Во земји со слободен пристап до интернет,

пребарувачите (комбинирани со здрав скептицизам за изворите) се непроценливи извори на информации.

З а с и л и!

Понекогаш, с00Е9 што е потребно за да се предизвикаат луѓето да говорат за слобода е да слушнат некој друг да започне прв. Ти можеш да бидеш тој човек. Кога ќе чуеш како некој изразува поддршка за насилство, поддржи ја слободата и ненасилството. Тоа може да биде во *разговор* (со употреба на разум, а не гнев, со цел да им се помогне на тие околу тебе да размислуваат надвор од слоганите и да го видат хоророт, штетата и страдањето причинето од насилството), или на *фејсбук* или други социјални медиуми, или на јавни собири, или преку писма до уредници, јавувања на радио, дебати или статии во вашите студентски весици. Обично ќе видиш дека не си сам и твојот глас ќе биде зајакнет од гласовите на другите кои поинаку би молчеле.

Клучен увид на еден голем поборник за мир, *Фредерик Бастиат* е тоа дека политиките на владите немаат само *видливи* ефекти, туку и *невидливи*. Што не се случило, поради некоја политичка наредба? Ципови и тенкови се градат за војна, што значи дека автомобили и трактори - не. Работни места се создаваат во воените индустрии, што значи дека се уништени во мирните индустрии. Секој избор претставува трошок, нешто од што сме се откажале, нешто кое не се случило, нешто што не е видено. Војната не е различна. Таа исто така е избор, а **секој избор вклучува трошок**. Да им се помогне на луѓето да ги ценат трошоците, да се види *невидливото*, е голем чекор кон рушење на будалестите и невнимателни гласини за војната.

Можеш да ги изразиш своите погледи пред избраните претставници, ако живееш во држава со минимално одговорна влада. Тие обично им обрнуваат

внимание на таквите комуникации, многу повеќе отколку што повеќето луѓе мислат. (Гневни обвинувања имаат тенденција да бидат игнорирани.)

Ако видиш онлајн статии или студии кои сметаат дека се добри аргументи за слобода, треба да ги споделиш преку *твитер*, *фејсбук*, твојот блог или други медиуми. Кога останатите коментираат на нив, ти треба да одговориш рационално и да им помогнеш да се вклучат со својот разум и срце, за слобода. Во секој однос, најдобро е да бидеш убедлив, а не гневен. *Најдобро е да убедуваеш, а не да обвинуваеш*. Целта не е да го истуреме нашиот гнев, туку да ги убедиме останатите - **да ни се приклучат на патот кон мирот**.

Накратко, ти можеш да го споделиш својот ентузијазам за мир, љубов и слобода. (Всушност, можеш да земеш повеќе копии од оваа книга и да ги споделиш со фамилијата, пријателите или соучениците – дури, ако се чувствувааш малку храбар - со професорите).

О р г а н и з и р а ј !

Ако си на факултет, најди огранок на *Студенти за слобода* и биди активен. Лесно и стимулативно е - ќе запознаеш пријатели кои ја делат истата посветеност за мир, љубов и слобода. Можеш да откриеш како да се приклучиш на огранокот или да почнеш нов огранок на *studentsforliberty.org* или провери ги <http://AtlasNetwork.org/> за да најдеш организациите кои се залагаат за реформи - за создавање на мирни општества.

Потоа, почни да *организираш за мир*. Други го прават тоа, а можеш и ти. Еве само неколку неодамнешни примери, извлечени од САД (каде што јас живеам) и од други места:

Во октомври 2012 година, либертаријанците од *Универзитетот во Мичиген* креираа *гробницата на*

граѓанските права. Тие создадоа лажни надгробни плочи, секоја претставувајќи право (“*приватност*”, “*слобода на говор*” , “*habeas corpus*,” и “*религиска слобода*”) која паднала како жртва на војната. Тие ги поставија надгробните плочи на крстосницата кај главниот кампус, каде што беа сигурни дека ќе привлечат внимание. Таму делеа образовни материјали и регрутираа нови членови во нивната група.

Во март 2012 година, *Young Americans for Liberty* од *Универзитетот од Слипери Рок*, им помогнаа на студентите да ја разберат бројноста на жртвите на војните во Ирак и Авганистан, за време на нивниот настан на кампусот “*Деценија на војна*”. Го исполнија плоштадот со знамињата на САД, секое претставувајќи две американски жртви во последната деценија на војната. Исто така, изградија *Сид на слобода на говор*, лоциран помеѓу знамињата, за да можат студентите да ги споделат своите мисли за војна. Илјадници студенти поминуваа покрај приказот секој ден, една седмица. Настанот ѝ овозможи на групата да разговара со колегите студенти, за последиците од војните, како и запознавање со нивниот клуб, делејќи литература за слобода.

Во април 2013 год., на *Универзитетот во Флорида*, либертаријанците организираа *недела на борба против дроновите (Anti-Drone Week of Action)*. Настанот собра групи од целиот политички спектрум да протестираат против користењето на *дроновите* (безпилотните летала) од страна на власта, како и одлуката на универзитетот со која се промовираше *милитаризација* во користењето на дроновите. Тие исто така креираа и *сид на слобода на говор* со слика од дрон кој носи ракета.

Во Март 2014 година, присутните на конференцијата на Европски студенти за слобода во Берлин маршираа до Руската амбасада за да протестираат за инвазијата врз Украина и анексијата

на Крим која беше во тек. Групата вклучи студенти од Русија и од Украина кои беа сплотени, противејќи се на вооружената инвазија на една држава од друга.

Во земји, каде што слободата на говор е потемелно контролирана или потисната од владите, овие активности тешко можат да се изведат, но студентите за *мир*, сепак успеваат нивниот глас да се слушне. Активисти на *Студенти за слобода* маршираа во Москва, Санкт Петербург и други градови, против воената интервенција во Украина (и беа уапсени за нивната храброст). Во Индија и Пакистан, *Студенти за слобода* промовираа слобода на трговија, мир и пријателство наместо војна, судири и непријателства - кои ја карактеризираат нивната историја. Членови на *Студенти за слобода* во Африка работаат на промовирање на мир во повеќе држави кои страдаа од насилни конфликти. Истото се случува и во Латинска Америка, каде активисти на *Студенти за слобода* во Венецуела, Гватемала, Ел Салвадор и на други места работат за мир.

Факт е дека ти – човекот кој го чита есејов – **можеш да направиш промена.** Можеш да им се приклучиш на останатите и активно да промовираш мир. Ако моментално не постои група или движење на кое можеш да се приклучиш, можеш да отпочнеш едно. Секоја група и секое движење беше отпочнато од некој. **Нека тој некој биде ти.**

Направи ја промената: Избери мир!

Ти се образуваше со читањето на книгава. Постои уште многу што можеш да научиш, се разбира, но веќе си превзел огромен чекор кон мир. Ти имаш образован глас, што можеш да го искористиш за мир. Нека твојот глас биде чуен и ќе видиш дека не си сам, дека другите ќе ти се приклучат и ќе ја засилат пораката за мир. Организирај

се со другите, за да ја демонстрираш твојата поддршка за мир. Кога ќе остариш, дали ќе кажеш: „Јас застанав за мир?“

Предлози за натамошно читање

Бидејќи војната играла централна улога во човековата историја, постои огромна литература на оваа тема, славејќи, опишувајќи и осудувајќи ја. Фуснотите на ова издание нудат водич за дополнително читање и проучување. Она што следи се неколку од поинтересните наслови кои разгледуваат прашања за војна и мир од перспектива на оние кои ја ценат слободата, соработката и заедничкиот просперитет, наместо покор, контрола и насилство.

The Law, The State and Other Political Writings, 1843–1850, наФредерик Бастиат, вклучува моќни дела за природата на војната, грабежот и етатизмот, од еден од најголемите економски писатели на деветнаесетиот век. Бастиат објаснува како владата може да стане предаторска и деструктивна, наместо заштитничка. (други дела на Бастиат, вклучувајќи дека од *Liberty Fund* серијата, исто така се вредни за читање.)

The Libertarian Reader: Classic and Contemporary Writings from Lao Tzu to Milton Friedman, одДејвид Боаз, нуди не само преглед на либертаријанската мисла од античко до модерни време, туку и добро организиран дел за мирот и меѓународната хармонија кои вклучуваат класични есеи за мир.

Depression, War, and Cold War: Studies in Political Economy, наРоберт Хигс, нуди темелно побивање на митот дека втората светска војна „ја извади економијата од депресија” и обезбедува внимателни истражувања на политичкиот и економскиот ефект на војната и улогата на договорите за одбрана во формулирањето на јавната политика, помеѓу другите теми.

On War and Morality, наРоберт Холмс, нуди корисен поглед на моралните прашања за војната и не поттикнува

да размислуваме за целосните последици од водењето војна.

Terror, Security, and Money: Balancing the Risks, Benefits, and Costs of Homeland Security, на Џон Милери Марк Г. Стјуарт, нуди различен (и порационален) пристап во разгледувањето на ризиците и одговорите. Оваа книга е особено корисна како водич во анализата трошок-добивка и кризниот менаџмент.

A History of Force: Exploring the worldwide movement against habits of coercion, bloodshed, and mayhem на Џејмс Л. Пејн, нуди пионерски поглед на начините на кои насилството и бруталноста беа заменети со текот на времето, со соработката и граѓанското општество.

The Better Angels of Our Nature: A History of Violence and Humanity на Стивен Пинкер, обезбедува податоци и анализа задолгорочен мир и ги споредува можните објаснувања во падот на насилството. Пинкер ги комбинира статистиката и насилството, општествената историја, политичката теорија и психологијата.

The Conquest of the United States by Spain на Вилијам Грахам Сандер, нуди класична изјава за контрастот помеѓу концептите на република и империја. Постои голема и растечка онлајн библиотека на класични дела во традицијата на класичниот либерализам/либертаријанизам во *Online Library of Liberty*, на <http://oll.libertyfund.org>.

За уредникот

Том Г. Палмер

Д-р Том Г. Палмер е потпретседател, во одделот за меѓународни програми на *Атлас Нетворк*. Тој ја надгледува работата на тимовите ширум светот, со цел да ги подобри принципите на класичниот либерализам, преку соработка со глобална мрежа на тинк тенкови и истражувачки институти. Д-р Палмер е виш научен соработник на *Като институтот*, каде што претходно бил потпретседател за меѓународни програми и директор на *Центарот за промоција на човековите права*.

Исто така, бил и соработник на *Х.Б.Ерхарт* во *Хертфорд Колеџот* на *Оксфорд Универзитетот*, како и потпретседател на *Institute for Humane Studies* на *Џорџ Мејсон Универзитетот*. Тој е член на одборот на советници на *Студенти за слобода*. Досега има објавено рецензии и трудови за *политиките и моралот* во школски списанија како што е *Harvard Journal of Law and Public Policy*, *Ethics*, *Critical Review* и *Constitutional Political Economy* како и публикации како што се *Slate*, *the Wall Street Journal*, *the New York Times*, *Die Welt*, *Al Hayat*, *Caixing*, *the Washinton Post* и *The Spectator* од Лондон.

Се стекнал со диплома (BA) за либерални уметности од *St. Johns College* во *Анаполис*, *Мериленд*; магистрира на филозофија на *The Catholic University of America*, *Вашингтон*; и докторира на политички науки на *Оксфорд Универзитетот*. Неговите академски истражувања се објавувани во повеќе книги од *Принстон Универзитетот*, *Кембриџ Универзитетот* и други академски издавачи. Тој се појавува како автор на книгата *Realizing Freedom: Libertarian Theory, History, and Practice*, издадена во 2009 година; уредник на *Моралноста на капитализмот*, издадена во 2011 година, *По државата на благосостојба* издадена во 2012 година и *Зошто слобода?*, издадена во 2013 година.

*Преведуваа членови на Студенти за слобода -
Македонија и координатори на Европски студенти за
слобода:*

М-р. Никола Г. Петровски, Национален координатор на
Европски студенти за слобода

М-р. Никола Љ. Илиевски, Сениор локален координатор
на Европски студенти за слобода

Борис Николевски, Сениор локален координатор на
Европски студенти за слобода

Симон Саревски, Локален координатор на Европски
студенти за слобода

М-р. Нермин Абдула, член на Студенти за слобода -
Македонија

ЛИБЕРТАНИЯ - Центар за современа политика

Либертания – ЦСП (*Libertania – Center for Contemporary Politics*) од Битола е младинска организација насочена кон развивање на слободарски ориентирана мрежа за промоција на вредностите на слободното општество преку можности за неформално образование поврзани со либералната мисла и зајакнување на врските помеѓу младите лидери.

Студенти за слобода Македонија

CCM (*Students for Liberty – Macedonia*), претставува студентско движење чија прва група беше формирана во Битола во 2013 година е дел од мрежата на студентски организации низ Европа, позната под името European Students For Liberty (ESFL). Оваа мрежа функционира преку формирање на студентски групи на универзитетите и организирање на настани како трибини, читачки групи, дискусии, семинари и слични активности.

Институтот за Истражување и Европски студии

ИИЕС (*Institute for Research and European Studies*) претставува тинк-тенк кој овозможува разни модели на неформално образование и поттикнува дискусии за современи правни, политички, безбедносни и економски прашања на Балканот, Европа, но и на меѓународната сцена. Помеѓу останатото, Институтот е издавач на меѓународното научно списание *Journal of Liberty and International Affairs* со отворен пристап – во кое може да се прочитаат рецензирани научни трудови и есеи.

Белешки

1. Nelson Mandela, *Long Walk to Freedom* (New York: Little, Brown and Company, 1995) p. 622.
2. Повеќе информации за либертаријански идеи можат да се најдат во друга книга од оваа серија, *Why Liberty*, Tom G. Palmer, ed. (Ottawa, Ill.: Jameson Books, 2013).
3. Cicero, *On Duties* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), Book III, pp. 109–10.
4. James Madison, *The Writings of James Madison*, се состои од неговите јавни трудови и неговата приватна кореспонденција, вклучувајќи бројни писма и документи кои сега се за првпат отпечатени, ed. Gaillard Hunt (New York: G.P. Putnam's Sons, 1900). Vol. 6. Chapter: Universal Peace, првично објавени во *The National Gazette*, February 2, 1792. пристапени од <http://oll.libertyfund.org/title/1941/124396-on-2014-02-16>.
5. Colin Powell, *My American Journey* (1996; revised ed., New York: Ballantine Books, 2003), p. 576. 6 “US Policy on Iraq draws fire in Ohio,” CNN Special Report, “The Standoff with Iraq,” February 18, 1998, достапни на <http://edition.cnn.com/WORLD/9802/18/town.meeting.folo/>. Кога Хилари Клинтон, жената на претседателот кој му претходеше на Буш и член на сенатот на САД за време на гласањето, кога требаше да го одбрани својот глас за авторизација на воена сила како кандидат за Демократската партија номиирана за претседател во 2006-та година, изјави, „Очигледно, кога тогаш би го знаеле она што го знаеме сега, не би постоело гласање и сигурно не би гласала на тој начин.”
6. Toby Harnden, “Clinton shifts over Iraq as Obama threatens,” *The Telegraph*, 20-ти Декември, 2006, достапно на <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1537474/Clintonshifts-over-Iraq-as-Obama-threatens.html> (Можеби требала да размисли за тоа дали нештата можат да се влошат пред да гласа, па дури и да послушала од многуте гласови во тоа време предупредувајќи за катастрофата од предложената војна).
7. Iraq Body Count Project, <http://www.iraqbodycount.org/database/>
8. Linda J. Birmes, “The Financial Legacy of Iraq and Afghanistan: How Wartime Spending Decisions Will Constrain Future National Security Budgets,” Harvard Kennedy School Faculty Research Working Paper Series, March 2013, RWP-13-006.
9. Философските аргументи се добро дискутирано во Richard Tuck, *The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order from Grotius to Kant* (Oxford: Oxford University Press, 1999). Релевантните договори и останатите правни документи се собрани во Adam Roberts and Richard Guelff, eds., *Documents on the Laws of War* (Oxford: Oxford University Press, 2001).
10. Robert Holmes, *On War and Morality* (Princeton: Princeton University Press, 1989), pp 178–79.
11. Robert Holmes, *ibid.*, p. 179.
12. Robert Holmes, *ibid.*, p. 180. Холмс додава, „Значи, со оглед на тоа што човек може да знае со огромна сигурност дека се обврзува да ги прави овие работи кога оди во војна, целосно да се оправда започнувањето војна бара целосно оправдување на овие работи. Неопходен услов за оправдано извршување на било кои цели во војна, без оглед на средствата (оттука и неопходен услов за

задоволување на двата критериуми *jus ad bellum* and *jus in bello*), на прво место е тоа што човек може да биде оправдан во вклучувањето во такви убиства и насилство.“

13. Цитирано, со целосен видео линк, во Glenn Greenwald, “Joe Klein’s sociopathic defense of drone killings of children,” *The Guardian*, October 23, 2012, достапно на <http://www.theguardian.com/commentisfree/2012/oct/23/klein-drones-morning-joe?newsfeed=true>.
14. Randolph Bourne, “The State,” во Randolph Bourne, *The Radical Will: Selected Writings 1911–1918* (Berkeley: University of California Press, 1992), pp. 355–95, p. 360.
15. Robert Higgs, *Crisis and Leviathan: Critical Episodes in the Growth of American Government* (Oxford: Oxford University Press, 1987), p. 73.
16. Thomas Paine, *The Rights of Man*, Part I, во Paine, *Political Writings*, ed. by Bruce Kuklick (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), p. 86.
17. Margaret Levi, *Of Rule and Revenue* (Berkeley: University of California Press, 1988), p. 105.
18. William Shakespeare, *Henry IV, Part II, Act IV, Scene 5*.
19. Plutarch, *Plutarch’s Lives. The Translation called Dryden’s*. Исправено од грчки и ревидирано од A. H. Clough, во 5 тома (Boston: Little Brown and Co., 1906). Vol. 4, Chapter, “Cato the Younger.” пристапени од <http://oll.libertyfund.org/title/1774/93963> on 2014-02-22.
20. Julius Caesar (2004-01-01). “De Bello Gallico” and Other Commentaries, Book IV, 14–15 (Kindle Locations 1374–80). Public Domain Books. Kindle Edition.
21. Читањето извештаи за оргиите на насилство во тој период е исцрпувачко искуство. Силите на оската (и Советскиот сојузник на Германија) ја започнаа војната и некои од политичките и воените лидери на силите на оската беа оправдано казнети, но тие не беа единствениот извор на крвопролевање. Повеќето од злосторствата беа целосно неказнети, како што е секогаш случај со војните.
22. Непознат автор, “Of the Origin of Homer and Hesiod, and of their Contest,” во Hesiod, the Homeric Hymns, and Homerica, trans. by Hugh E.G. Evelyn-White (Cambridge, Ma.: Harvard University Press, 1914), pp. 585–87.
23. Benjamin Constant, “The Spirit of Conquest and Usurpation and their Relation to European Civilization,” in Constant, *Political Writings*, Biancamaria Fontana, ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), p. 82.
24. Jean-Baptiste Say, *A Treatise on Political Economy*, (Philadelphia: Lippincot, Grambo & Co.), Book III, chapter 6, §. 51. достапно онлајн на: <http://www.econlib.org/library/Say/sayT39.html#Bk.III.Ch.VI>.
25. Say, *Treatise*, Book III, chapter 6, §. 54. <http://www.econlib.org/library/Say/sayT39.html#Bk.III.Ch.VI>.
26. Jean-Baptiste Say, *Cat00E9schisme d’00E9conomie politique* (Paris: Guillaumin et Cie, libraries, Sixième edition, 1881), p. 9. “Produire, c’est donner de la valeur aux choses en leur donnant de l’utilit00E9.” Оваа реченица не се појавува во англиската едисија.
27. Сеј исто така ја објаснува важноста на мирната конкуренција помеѓу ривалските произведувачи и потрошувачи. Пазарната конкуренција е процес кој е придвижен од претприемничка иновативност; цените служат како сигнали кои ги водат економските играчи кон можности за добивка. Исто така претприемништвото е процес на учење, кој се одвива преку обиди и грешки,

- што носи нови и подобрени производи и други бенефити за потрошувачите. Суштинскиот услов за конкуренција е слободата за влез, поради што Сеј беше толку критички настроен кон привилегираните гилди, државно-контролираните концесии, кралски-овластените корпорации, и ним сличните, кои ги ограничуваа пазарите и креираа монополи.
28. Say, Treatise, Book I, chap. 15, §. 3. <http://www.econlib.org/library/Say/sayT15.html#Bk.I.Ch.XV>.
 29. Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Indianapolis: Liberty Fund, 1979), Book I, Chap. 3, p. 31.
 30. Say, Treatise, Book I, chap. 15, §. 15.
 31. Ibid., §. 9.
 32. Ibid., §. 4.
 33. Ibid., §. 16.
 34. Ibid., §. 17.
 35. Ibid., §. 18.
 36. Jean-Baptiste Say, *Letters to Mr. Malthus, on Several Subjects of Political Economy, and on the Cause of the Stagnation of Commerce*. Кон кои е додадено, *A Catechism of Political Economy, or Familiar Conversations on the Manner in which Wealth is Produced, Distributed, and Consumed in Society*, преведено од John Richter (London: Sherwood, Neely, and Jones, 1821). Letter 1: http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1795&layout=html#chapter_99253.
 37. Say, *Letters to Mr. Malthus*, Letter 1.
 38. Say, Treatise, Book I, Chapter XVII, §. 55. <http://www.econlib.org/library/Say/sayT17.html#Bk.I.Ch.XVII>
 39. Say, Treatise, Book I, Chap 11, Note 7. <http://www.econlib.org/library/Say/sayT11.html#Bk.I.Ch.XI>. 40 Say, Treatise, Book I, chap. 14, §. 9. Катастрофата од ваквите насилни влади е што луѓето „повлекуваат дел од нивната сопственост од алчните очи на моќта: вредноста никогаш не може да биде невидлива, без да биде неактивна.” (Say, Treatise, Book I, chap. 14, §. 9). <http://www.econlib.org/library/Say/sayT14.html>.
 - 40.
 41. Say, Treatise, Book III, chapter 6, §. 54. <http://www.econlib.org/library/Say/sayT39.html#Bk.III.Ch.VI>. 42 Види, на пример, Samuel P. Huntington. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (Norman, OK: University of Oklahoma Press, 1991).
 - 42.
 43. *Polity data* се екстремно широки користени мерки за демократија. Види Keith Jagers and Ted Robert Gurr, “Transitions to Democracy: Tracking Democracy’s ‘Third Wave’ со Polity III Data,” *Journal of Peace Research* 32(4) 1995:469–82.
 44. Слика 1 користи трговски податоци обезбедени од Светската Банка. Слика 2 е од Erik Gartzke and Alex Weisiger, “Under Construction: Development, Democracy, and Difference as Determinants of the Systemic Liberal Peace,” *International Studies Quarterly* 58(1) 2014: 130–45.
 45. Thomas C. Schelling, *Arms and Influence* (New Haven: Yale University Press, 1966), p. 99.
 46. Baron de Montesquieu *Spirit of the Laws* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989[1748]); Adam Smith *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of*

- Nations (Chicago: University of Chicago Press, 1976[1776]); Thomas Paine Common Sense (New York: Penguin, 1986[1776]); Immanuel Kant Perpetual Peace: A Philosophical Essay (New York: Garland, 1972[1795]); Richard Cobden Political Writings (London: T. Fisher Unwin, 1903[1867]); Norman Angell The Great Illusion (New York: Putnam, 1933). Richard Rosecrance The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World (New York: Basic Books, 1985); Bruce Russett Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World (Princeton: Princeton University Press, 1993); Michael Doyle Ways of War and Peace: Realism, Liberalism and Socialism (New York: Norton, 1997).
47. Steven Pinker The Better Angels of our Nature: Why Violence has Declined (New York: Viking Press, 2011); Joshua S. Goldstein, Winning the War on War: The Decline of Armed Conflict Worldwide (New York: Dutton, 2011); Светското движење кон падот на војните е се послабо. Односот (помеѓу модерноста и мирот) и силен помеѓу развиените нации.
 48. Peter Brecke “Violent Conflicts 1400 AD to the Present in Different Regions of the World.” Трудот е презентиран на Годишното собрание на Peace Science Society (International). Резултатите од другите региони (Африка, Азија и Америките) се во исто време пократки и помалку деструктивни.
 49. Cioffi-Revilla, Claudio. 2004. “The Next Record-Setting War in the Global Setting: A Long-Term Analysis.” Journal of the Washington Academy of Sciences 90(2): 61–93. Постои дебата помеѓу истражувачите за тоа дали да се мери интензитетот на војните во однос на популација. Генерално, ризикот на една индивидуа од умирање од војување (внатершно или надворешно) се намалил.
 50. See Bruce Russett, Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993) и Michael Doyle, Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism (New York: Norton, 1997).
 51. Douglas North and Robert Thomas The Rise of the Western World (Cambridge: Cambridge University Press, 1973). Mancur Olson “Dictatorship, Democracy, and Development,” 1993. American Political Science Review 87(3):567–76.
 52. Види, на пример, Bruce Russett and John R. Oneal, Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations (New York: Norton, 2001).
 53. Трговијата води кон зголемена специјализација што води кон повисока продуктивност и зголемени реални плати. Hal Varian Microeconomic Analysis, 3rd ed. (New York: W.W. Norton 1992).
 54. Lance E. Davis and Robert A. Huttenback, with the assistance of Susan Gray Davis, Mammon and the Pursuit of Empire: The Economics of British Imperialism, скратена едиција (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), p. 267.
 55. Fr00E9d00E9ric Bastiat, “Peace and Freedom or the Republican Budget” (1849), во Fr00E9d00E9ric Bastiat, The Collected Works of Fr00E9d00E9ric Bastiat. Vol. 2: The Law, The State, and Other Political Writings, 1843– 1850, Jacques de Guenin, General Editor, (Indianapolis: Liberty Fund, 2012), pp. 282–327, p. 191. Available online at [http:// oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=2450&Itemid=28](http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=2450&Itemid=28).
 56. Steven Pinker, The Better Angels of Our Nature: A History of Violence and Humanity (London: Penguin Books, 2011), p. xix.
 57. James L. Payne, A History of Force: Exploring the worldwide movement against habits of coercion, bloodshed, and mayhem (Sandpoint, Idaho: Lytton Publishing Co., 2004), Steven Pinker, op. cit.

58. Хантингтон исто така открива вознемирувачки неадекватни сфаќања на такви термини како „конкуренија“ и „конфликт“: „Интересно, ако не и збунувачко, американците поддржуваат конкуренција во амерканското општество помеѓу целини групи, партии, гранки на власта, бизниси. Зошто амеркаците веруваат дека конфликтот е добар во нивното општество, а сепак лош помеѓу општества е фасцинирачко прашање кое никој сериозно не го изучува.” Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster, 1997), p. 221. По се изгледа не му паднало на памет дека можеби постојат причини зошто никој сериозно не изучува ваква интелектуална конфузија.
Кочниците и рамнотежата помеѓу гранките на власта и конкуренцијата помеѓу фирмите при привлекувањето потрошувачи се различни од конфликтите „помеѓу општествата.”
59. Samuel Huntington, *ibid.*, p. 84.
60. Angus Maddison, *Contours of the World Economy, 1–2030 AD, Essays in Macro-Economic History* (Oxford: Oxford University Press, 2007), податоци од Table A7, p. 382.
61. Jutta Bolt and Jan Luiten van Zanden, “The First Update of the Maddison Project: Re-Estimating Growth Before 1820,” MaddisonProject Working Paper WP-4 (January 2013), достапно онлајн на <http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/publications/wp4.pdf>; http://www.ggdc.net/maddison/maddisonproject/data/mpd_2013-01.xlsx на датабаза на Во долари од 2010 година бројката е многу поголема, се разбира, благодареејќи на инфлациските политики на системот на федерални резерви на САД. Според Светската банка (<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD/countries/NL-XS?display=graph>), во долари од 2010 година, Холандскиот БДП по глава на жител изнесувал US\$48,530.
62. Bolt and van Zanden датабаза http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/data/mpd_2013-01.xlsx.
63. Jean-Baptiste Say, A Treatise on Political Economy, trans. by C.R. Prinsep and Clement C. Biddle (Philadelphia: Lippincott, Grambo & Co., 1855), Book I, Chapter XV, “Of the Demand or Market for Products,” достапно на <http://www.econlib.org/library/Say/sayT15.html>
64. Таков поглед на нулта сума на светот може исто така да значи дека никогаш воопшто не би постоела трговија, бидејќи луѓето тргуваат само ако очекуваат добивка од истата. Економскиот национализам е неповрзан од врвот до дното.
65. Adam Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, ed. R.H. Campbell and A. S. Skinner, vol. II of the Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund: 1981), IV: vii, “Of Colonies,” p. 588.
66. Adam Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, ed. R.H. Campbell and A. S. Skinner, vol. II of the Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund: 1981). IV: viii, “Conclusion of the Mercantile System,” p. 661.
67. Смитовиот современник Џереми Бентам беше поекстремен во неговата карактеризација на надворешните освојувања. Тој изјави „Целиот профит, преку освојувања од било кој вид, признавам дека не се ништо повеќе од кражба: кражба, имајќи го убивањето како свој инструмент: двата работејќи на

- најголемиот можен обем: кражба, извршена од страна на владеечките неколкумина во освојувачката нација, на грбот на многуте во двете нации: кражба, поради сметката на вооружувањето, луѓето од освојувачката нација се првите жртви.” Бентам смета „секоја таква власт, која не е подобра од инструмент, уред за акумулација на патронажа и угнетувачка моќ, е во рацете на владеечките неколкумина во доминиращката држава, на сметка и жртва на интересите и среќата, на многуте, во двете држави.” Jeremy Bentham, “In International Dealings, Justice and Beneficence,” во E.K. Bramsted and K.J. Melhuish, eds., *Western Liberalism: A History in Documents from Locke to Croce* (London: Longman, 1978), doc. 36, p. 353.
68. John Morley, *The Life of Richard Cobden* (London: T. Fisher Unwin, 1903). Chapter XXXIII.: miscellaneous correspondence, 1859–60—paris—return to England. Превземено од [http:// oll.libertyfund.org/title/1742/90559/2050419](http://oll.libertyfund.org/title/1742/90559/2050419) on 2014-01-02.
 69. *Selected Speeches of the Rt. Hon. John Bright M.P. On Public Questions*, introduction by Joseph Sturge (London: J. M. Dent and Co., 1907), chapter XVI, Foreign Policy, Speech of October 29, 1858, Birmingham.
 70. Lance E. Davis and Robert A. Huttenback, со помош од Susan Gray Davis, *Mammon and the Pursuit of Empire: The Economics of British Imperialism*, скратена едиција (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), p. 267.
 71. Погледот „војната ги извади САД од Големата депресија” е побен мошне темелно од страна на економскиот историчар Роберт Хигз во “Wartime Prosperity? A Reassessment of the U.S. Economy in the 1940s,” *The Journal of Economic History*, Vol. 52, No. 1 (March 1992), и “From Central Planning to the Market: The American Transition, 1945–47,” *The Journal of Economic History*, Vol. 59, No. 3 (September 1999), двата препечатени во ревидирана форма во Robert Higgs, *Depression, War, and Cold War: Studies in Political Economy* (Oxford: Oxford University Press, 2006), Chap. 3, pp. 61–80 and pp. 101–23.
 72. “Et ainsi pr00E9vaut, malgr00E9 trop de douloureuses exceptions, cette loi d’harmonie et d’entente universelle qu’exprime si bien l’id00E9e sublime de l’unit00E9, de la fraternit00E9 de la race humaine. Le ressort de ce mouvement, c’est l’00E9change. Sans l’00E9change, les hommes et les peuples sont des freres 00E9gar00E9s et devenus ennemis. Par l’00E9change, ils apprennent à se connaître et à s’aimer. Les int00E9rêts les rapprochent, et le rapprochement les 00E9claire. Sans l’00E9change, chacun reste dans son coin, d00E9sh00E9rit00E9 de l’univers entier, d00E9chu un quelque sorte de la majeure partie de la cr00E9ation. Par l’00E9change, chacun retrouve ses titres en retrouvant ses biens, et rentre en partage de l’h00E9ritage in00E9puisable du père de famille. . . . Non-seulement elle [la doctrine de la prohibition et de la restriction] leur prêche l’isolement et le d00E9nûment, mais elle les condamne à l’hostilit00E9, à la haine.” Fr00E9d00E9ric Passy, *Leçons d’00E9conomie politique faites à- Montpellier, 1860–1861* (Montpellier: Gras, 1861), p. 548.
 73. William Graham Sumner, “The Conquest of the United States by Spain” (1898) (Indianapolis: Liberty Fund, 2013). Превземено од <http://oll.libertyfund.org/title/2485> on 2014-02-03. Види исто David T. Beito and Linda Royster Beito, “Gold Democrats and the Decline of Classical Liberalism, 1896–1900,” *The Independent Review*, vol. IV, no. 4 (Spring 2000), pp. 555–75, достапно онлајн на [http:// www.independent.org/pdf/tir/tir_04_4_beito.pdf](http://www.independent.org/pdf/tir/tir_04_4_beito.pdf).

74. James Baker, "Confrontation in the Gulf: Excerpts from Baker Testimony on U.S. and Gulf," New York Times, September 5, 1990, достапно онлајн на <http://www.nytimes.com/1990/09/05/world/confrontation-in-the-gulf-excerpts-from-baker-testimony-on-us-and-gulf.html>.
75. Henry Kissinger, "U.S. Has Crossed Its Mideast Rubicon—and Cannot Afford to Lose," Los Angeles Times, August 19, 1990
76. William Niskanen and James Woolsey, "Should the United States Go to War against Iraq?" јавна дебата во Институтот Като, 13 декември, 2001 достапно на <http://www.c-span.org/video/?167840-1/WarAgainst>.
77. За случајот на Првата заливска војна, види David R. Henderson, "Do We Need to Go to War for Oil?," Cato Institute Foreign Policy Briefing, October 24, 1990, достапно на <http://object.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/fpb004.pdf>. Хендерсон е поранешен виш енергетски економист во на Советот на економски советници. Тој е вонреден професор по економија на Naval Postgraduate School. Тој ги пресметал трошоците од раст на цената на нафтата поради (многу неверојатен) значителен пад на понудата која би можела да биде конструирана од страна на Садам Хусеин кој ја контролирал нафтата на Ирак, Кувајт, Саудиска Арабија и ОАЕ и открил дека ударот кој би го претрпела економијата на САД би бил мал дел од цената која САД би ја платиле доколку би се обврзале воено да ја спречат. Едноставно не постоел економски случај за САД да проектираат воена моќ на персискиот залив.
78. Види Eugene Gholz and Daryl G. Press, "Protecting 'The Prize': Oil and U.S. National Interest," Security Studies, Vol. 19, No. 3 (Fall 2010), pp. 453–85.
79. За еден од многуте примери, „Дерек Сизорс, домашен научник на *American Enterprise Institute* кој студира Кинески странски директни инвестиции, вели дека кинеските компании имаат тенденција да трошат слободно на средства. 'Тие преплаќаат за да можат инволвираните компании да го продадат договорот политички,' тој вели, исто така бидејќи тие имаат огромни инвестициони средства кои сакаат да ги потрошат. Некои индустриски аналитичари се сложуваат дека кинеските купувачи можеби преплатиле во скорешните договори. Претходно годинава, *Sinochem* склучи договори со *Pioneer Natural Resources Co* за *Permian Basin oil* во Тексас за цена 40% повеќе од онаа која аналитичарите ја очекуваа. *Cnooc* платија 61% премија за *Nexen*, а *Sinopec* плати 44% премија за *oil-sands* оператор *Daylight Energy*." ("Chinese Energy Deals Focus on North America: State-Owned Firms Seek Secure Supplies, Advanced Technology," by Russell Gold and Chester Dawson, Wall Street Journal, October 25, 2013). Не само што цената е повисока кога државата купува стоки од странство, туку истите понатаму се обезбедени по субвенционирани цени за фаворизираниите државни претпријатија во Кина, што претставува двојно цедење на кинеската економија во целина. Како што *Hong Sheng and Nong Zhao* од *Unirule Institute of Beijing* наведува, "Од 2001 to 2009, *SOEs* плати 243.7 милијарди рамбини помалку во даноци на ресурси. Вклучувајќи ги и јагленот, природниот гас и останатите ресурси, *SOEs* платија вкупно 497.7 милијарди рамбини помалку." *Hong Sheng and Nong Zhao*, China's State-Owned Enterprises: Nature, Performance and Reform (Singapore: World Scientific Publishing Company, 2012) (Kindle Edition Locations 242–43).
80. "Quand on est ami de la France, il faut penser aux entreprises françaises," aurait gliss00E9 M. Sarkozy, fin 2007, au pr00E9sident togolais Faure Gnassingb00E9 (00E9lu avec le soutien de la France) qui h00E9sitaît à conc00E9der le port de

- Lom00E9 au groupe Bollor00E9, selon Le Canard enchaîné00E9.” “La politique africaine de Nicolas Sarkozy tarde à rompre avec une certaine opacité00E9,” Le Monde, March 25, 2009, достапно на [http://www.lemonde.fr/afrique/article/2009/03/25/ la-politique-africaine-de-nicolas-sarkozy-tarde-a-rompre-avec-une-certaine-opacite_1172354_3212.html](http://www.lemonde.fr/afrique/article/2009/03/25/la-politique-africaine-de-nicolas-sarkozy-tarde-a-rompre-avec-une-certaine-opacite_1172354_3212.html).
81. „Русија, со Белорусија и Казахстан, своите партнери од трговската унија, отпаѓаат една третина од сите протекционистички мерки во светот во 2031 година, вели една студија на Global Trade Alert, или GTA, водечки независен сервис за трговски мониторинг.” “Russia Leads the World in Protectionist Trade Measures, Study Says,” Moscow Times, January 12, 2014.
 82. “Notre mission est de combattre cette fausse et dangereuse 00E9conomie politique qui fait considerer la prosp00E9rit00E9 d’un peuple comme incompatible avec la prosperité00E9 d’un autre peuple, qui assimile le commerce à la conquête, le travail à la domination. Tant que ces id00E9es subsisteront, jamais le monde ne pourra compter sur vingt-quatre heures de paix. Nous dirons plus, la paix serait une absurdité00E9 et une incons00E9quence.” Fr00E9d00E9ric Bastiat – M. de Noailles à la Chambre des Pairs, 24 Janvier 1847, in Oeuvres Complètes de Fr00E9d00E9ric Bastiat, Tome Deuxieme, Le 159 Libre-00E9change (Paris: Guillaumin et Cie., 1855), available at http://files.libertyfund.org/files/2343/Bastiat_Oeuvres_1561.02.pdf.
 83. Jean-Baptiste Say, A Treatise on Political Economy, trans. by C.R. Prinsep and Clement C. Biddle (Philadelphia: Lippincott, Grambo & Co., 1855), Book I, Chapter XVII, “Of the Effect of Government Regulations Intended to Influence Production,” достапно на [http:// oll.libertyfund.org/title/274/38004](http://oll.libertyfund.org/title/274/38004). Идејата за трговски баланс е убиствена заблуда која е призната како таква веќе стотици години од страна на економистите, но која продолжува да ужива попларност помеѓу луѓето кои не се потрудиле да размислат убаво. Големiot француски економист Тирго, во 1759 “00E9loge de Gournay” за својот учител Винсент де Гурне, ќе напише дека да се бранат меркантилистичките политики “е да се заборави дека ниту една трговска операција не може да биде ништо освен реципрочна, бидејќи да се посакува да им се продаде се на странците, а да не се купи ништо од нив е апсурдно.” “Portrait of a Minister of Commerce, 00E9loge de Gournay,” во W. Walker Stephens, ed., The Life & Writings of Turgot (1895; New York: Burt Franklin, 1971), p. 238.
 84. Paul Krugman, “The Illusion of Conflict in International Trade,” во Paul Krugman, Pop Internationalism (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1998), p. Други есеи во книгата се вредни за читање, вклучувајќи ги неговите многу пристапи “What Do Undergraduates Need to Know About Trade,” с. 116–25.
 85. Тоа едноставно не е возможно, бидејќи фундаменталниот сметководствен идентитет „штедење – инвестиции = извоз – увоз“ покажува; ако твојот увоз е поголем од твојот извоз, твоите инвестиции ќе бидат поголеми од твоето штедење, што значи дека увезуваш капитал, а ако твојот извоз е поголем од твојот увоз, тогаш твоето штедење е поголемо од твоите инвестиции, што значи дека ќе извезуваш капитал. За целосена обработка на меѓународната трговија, вклучувајќи го и односот со мирот, види Donald J. Boudreaux, Globalization (Westport, CT: Greenwood Press, 2008).
 86. Jean-Baptiste Say, A Treatise on Political Economy, Book I, Chapter XVII, “Of the Effect of Government Regulations Intended to Influence Production,” достапно на <http://oll.libertyfund.org/ title/274/38004>.

87. John Prince-Smith, "On the Significance of Freedom of Trade in World Politics," Address to the Third Congress of German Economists, Köln, 1860, во E.K. Bramsted and K.J. Melhuish, eds., *Western Liberalism: A History in Documents from Locke to Croce*, op. cit., pp. 357–59, p. 357.
88. Montesquieu, *The Spirit of the Laws*, trans. Anne M. Cohler, Basia Carolyn Miller, and Harold Samuel Stone (1748; Cambridge: Cambridge University Press, 1989), Book 20, "On the laws in their relation to commerce, considered in its nature and its distinctions," Chapter 2, "On the spirit of commerce," p. 338.
89. Carlos W. Polachek and Carlos Seiglie, "Trade, Peace and Democracy: An Analysis of Dyadic Dispute," Institute for the Study of Labor (IZA) Discussion Paper 2170 (June 2006), достапно на http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=915360##.
90. See Erik Gartzke, Quan Li, and Charles Boehmer, "Investing in Peace: Economic Interdependence and International Conflict," *International Organization*, Vol. 55, No. 2 (Spring 2001), pp. 391–438.
91. Види Douglas A. Irwin, *Peddling Protectionism: Smoot-Hawley and the Great Depression* (Princeton: Princeton University Press, 2011).
92. Достапно на <http://econjwatch.org/articles/economists-againstsmoot-hawley>.
93. Harry S. Truman, "Address on Foreign Economic Policy, Delivered at Baylor University, March 6, 1947," *Public Papers of the Presidents, Harry S. Truman 1947–53*, достапно на <http://trumanlibrary.org/publicpapers/index.php?pid=2193&st=&st1=>.
94. Homer, *The Odyssey*, trans. by Robert Fagles (New York: Penguin, 1997), p. 215.
95. Parker T. Moon, *Imperialism and World Politics* (New York: The MacMillan Company, 1926), p. 58. Важно е да се прочита Муновиот опис за суровата експлоатација на Белгиско Конго, така наречената „Слободна држава“ од кралот Леополд, која причинила незамисливи страдања врз домородното население, го збогатила кралот, на трошок на белгијските даночни обврзници. Делото на Сер Роџер Касемонт на доносувањето на хоророт од Конго на внимание на луѓето во Бегеја во Касемонтовиот извештај од 1904 треба да биде засекогаш запаметено. За жал, откако беше херој за јавноста поради изложувањето на такви злосторства во Конго и Бразил, тој беше погубен од страна на британската влада за неговата активна поддршка за ирска независност.
96. Види Tom G. Palmer, "Myths of Individualism," *Cato Policy Report* (September/October 1996), достапно на <http://www.libertarianism.org/publications/essays/myths-individualism>.
97. Цитирано во Johan Hari, "The Two Churchills," review of *Churchill's Empire: The World That Made Him and the World He Made*, на/од Richard Toye, *New York Times*, 12 August 2010.
98. Josh Sanburn, "Paul Krugman: An Alien Invasion Could Fix the Economy," *Time*, 16 August 2011.
99. Thomas Jefferson to Elbridge Gerry, 13 May 1797, во Julian P. Boyd, et al., eds., *The Papers of Thomas Jefferson*, 36 vols. to date (Princeton, N.J., 1950–), Vol. 29, p. 364.
100. Benjamin Franklin to Jonathan Shipley, 10 June 1782, во Leonard W. Labaree, et al., eds., *The Papers of Benjamin Franklin*, 40 vols. to date (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1959–2011), Vol. 37, p. 457.

101. James Madison, *Political Observations*, 20 April 1795, вo William T. Hutchinson, et al., eds., *The Papers of James Madison: Congressional Series*, 17 vols. (Charlottesville, Va.: University Press of Virginia, 1962–91), Vol. 15, p. 518.
102. The Declaration of Independence as Adopted by Congress, 4 July 1776, вo Boyd, et al., eds., *The Papers of Thomas Jefferson*, Vol. 1, p. 429–30.
103. Bernard Bailyn, *The Ideological Origins of the American Revolution* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967), pp. 36, 48, 61–65, 84, 112–19; Richard H. Kohn, *Eagle and Sword: The Federalists and the Creation of the Military Establishment in America, 1783–1802* (New York: The Free Press), 1–13; Joseph J. Ellis, *His Excellency: George Washington* (New York: Alfred A. Knopf, 2004), pp. 68–72.
104. John Adams to Abigail Adams, 2 September 1777, in L.H. Butterfield, et al., eds., *The Adams Family Correspondence*, 9 vols. to date (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1963–), Vol. 2, p. 336; Charles Royster, *A Revolutionary People at War: The Continental Army and American Character, 1775–1783* (Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press, 1979), pp. 116–19, 179–89.
105. George Washington to Lewis Nicola, 22 May 1782, in John C. Fitzpatrick, ed., *The Writings of George Washington*, 39 vols. (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1931–39), Vol. 24, pp. 272–73; Ellis, *His Excellency*, pp. 138–39.
106. Kohn, *Eagle and Sword*, pp. 17–39; Ellis, *His Excellency*, pp. 141–46.
107. Garry Wills, *Cincinnatus: George Washington and the Enlightenment* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1984); George Washington to David Humphreys, 25 July 1785, вo W.W. Abbot, et al., eds., *The Papers of George Washington: Confederation Series*, 6 vols. (Charlottesville, Va.: University of Virginia Press, 1992–95), Vol. 3, pp. 148–49.
108. Stuart Leibiger, *Founding Friendship: George Washington, James Madison, and the Creation of the American Republic* (Charlottesville, Va.: University Press of Virginia, 1999), pp. 58–95.
109. Joseph J. Ellis, *Founding Brothers: The Revolutionary Generation* (New York: Alfred A. Knopf, 2001), pp. 120–22, 134–48; George Washington, Farewell Address, 19 September 1796, Founders Online, National Archives (<http://founders.archives.gov/documents/Washington/99-01-02-00963>, ver. 2013-12-27).
110. Thomas Jefferson, First Inaugural Address, 4 March 1801, вo Julian P. Boyd, et al., eds., *The Papers of Thomas Jefferson*, 36 vols. to date (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1950–), Vol. 33, pp. 150.
111. Ellis, *Founding Brothers*, pp. 190–93; U.S. Const. amend. I. Види исто James Morton Smith, *Freedom’s Fetters: The Alien and Sedition Laws and American Civil Liberties* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1956).
112. David N. Mayer, *The Constitutional Thought of Thomas Jefferson* (Charlottesville, Va.: University Press of Virginia, 1994), pp. 215–18, 244–51; Drew R. McCoy, *The Elusive Republic: Political Economy in Jeffersonian America* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1980), pp. 195–210; Jefferson to Robert R. Livingston, 18 April 1802, in Merrill D. Peterson, ed., *Thomas Jefferson: Writings* (New York: Library of America, 1984), pp. 1105.
113. Ralph Ketcham, *James Madison: A Biography* (New York: Macmillan, 1971), pp. 585–86; Benjamin Wittes and Ritika Singh, “James Madison, Presidential Power, and Civil Liberties in the War of 1812,” вo Pietro S. Nivola and Peter J. Kastor, eds.,

- What So Proudly We Hailed: Essays on the Contemporary Meaning of the War of 1812 (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2012), pp. 97–121.
114. Jefferson to Madison, 27 April 1809, во J. Jefferson Looney, ed., *The Papers of Thomas Jefferson: Retirement Series*, 7 vols. to date (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2004–), Vol. 1, p. 169; Peter S. Onuf, *Jefferson's Empire: The Language of American Nationhood* (Charlottesville, Va.: University of Virginia Press, 2000), pp. 53–79.
 115. Терминот „физиократ“ е изведен од грчки јазик и значи „владеење на природата.“ Мислителите од оваа школа верувале дека општеството е саморегулирачко во согласност со спознаените принципи, а не водено од мудри принцови
 116. McCoy, *The Elusive Republic*, 86–100; Thomas Paine, *Common Sense*, 1776, во Philip S. Foner, ed., *The Complete Writings of Thomas Paine*, 2 vols. (New York: Citadel Press, 1945), 1:20; Jefferson to William Carmichael, 26 December 1786, во Boyd, et al., eds., *The Papers of Thomas Jefferson*, 10:634.
 117. Robert Gates, discussion on Meet the Press, January 19, 2014.
 118. Препис на <http://www.nbcnews.com/id/54117257/ns/transcripts/t/january-dianne-feinstein-mike-rogersalexis-ohanian-john-wisniewski-rudy-giuliani-robert-gates-newtgingrich-andrea-mitchell-harold-ford-jr-nia-malika-henderson/#.UxdBE1OGfKc> . 118 Charles Tilly, *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1992* (Cambridge, MA: Blackwell, 1990).
 119. За сеопфатна но концизна дискусија, види Jack S. Levy and William R. Thompson, *The Arc of War: Origins, Escalation, and Transformation* (Chicago: University of Chicago Press, 2011).
 120. Charles Tilly, “Reflections on the History of European State-Making,” во Charles Tilly, ed., *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton: Princeton University Press, 1975), p. 42.
 121. Jack S. Levy, “Historical Trends in Great Power War, 1495–1975,” *International Studies Quarterly* 26, no. 2 (June 1982): 278–300.
 122. John Mueller, *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War* (New York: Basic Books, 1989), pp. 240–44.
 123. Види дискусија во Benjamin H. Friedman, Brendan Rittenhouse Green, and Justin Logan, “Debating American Engagement: The Future of U.S. Grand Strategy,” *International Security* 38, no. 2 (Fall 2013): 183–92.
 124. Kenneth N. Waltz, “Waltz Responds to Sagan,” во Scott D. Sagan and Kenneth N. Waltz, *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate* (New York: W.W. Norton, 1995), p. 111.
 125. Човек може да сугерира дека израелскиот напад врз реактор во Сирија е контра аргумент, но сиријската програма беше децении далеку од реализација и израелскиот напад соодветно донесе сомителни придобивки за израелската безбедност.
 126. Artemy Kalinovsky, “Decision-Making and the Soviet War in Afghanistan: From Intervention to Withdrawal,” *Journal of Cold War Studies* 11, no. 4 (Fall 2009): 50.
 127. Daryl G. Press, *Calculating Credibility: How Leaders Assess Military Threats* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2007).
 128. Види дискусија во Alan J. Kuperman, “A Model Humanitarian Intervention? Reassessing NATO's Libya Campaign,” *International Security* 38, no. 1 (Summer 2013): 105–36.

129. Helene Cooper and Steven Lee Myers, "Obama Takes Hard Line with Libya After Shift by Clinton," *New York Times*, March 18, 2011.
130. Види дискусија во Alan J. Kuperman, "A Model Humanitarian Intervention? Reassessing NATO's Libya Campaign."
131. За прониклив третман на западната тенденција да игнорира политика и проблемите кои може да ги причини, види Richard K. Betts, "The Delusion of Impartial Intervention," *Foreign Affairs* 73, no. 6 (Nov/ Dec 1994): 20–33.
132. President Dwight D. Eisenhower, "Farewell Address to the Nation," January 17, 1961. Поопшто, види Peter Trubowitz, *Defining the National Interest: Conflict and Change in American Foreign Policy* (Chicago: University of Chicago Press, 1998).
133. Benjamin H. Friedman and Justin Logan, "Why the U.S. Military Budget Is Foolish and Sustainable," *Orbis* 56, issue 2 (Fall 2012): 177–91.
134. За политичките елити и претерано (територијално) проширување, види Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991).
135. За време на војната во Ирак во Обраќањето за состојбата на унијата во 2003 година, на пример, претседателот на САД Џорџ Буш распореди зборови од евангелието, заменувајќи го (Исус) Христос со американскиот народ. Види Alan Cooperman, "Openly Religious, to a Point," *Washington Post*, September 16, 2004. Поопшто, види Conor Cruise O'Brien, *God Land: Reflections on Religion and Nationalism* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999).
136. Голем дел на податоците за користењето на SWAT тимовите беа собрани од професор Петер Краска. Најсистематичната колекција на податоци до 2005 година. Понов преглед на ова прашање може да се најде на "Paramilitary Police: Cops or Soldiers?" *The Economist*, March 22, 2014, <http://www.economist.com/news/united-states/21599349-americas-policehave-become-too-militarised-cops-or-soldiers>.
137. *Presocratic Philosophers: A Critical History with a Selection of Texts*, by G.S. Kirk, J.E. Raven, and M. Schofield (second edition: Cambridge: Cambridge University Press, 1957), p. 193. Хераклит е исто така цитиран веќејќи, "Εἰδέναι δὲ χρὴ τὸν πόλεμον ἔντα ἑνὸν καὶ δίκην ἔρῃ, καὶ γινόμενα πάντα κατ' ἔρῃ καὶ χρεῶν." "Потребно е да се знае дека војната е честа појава, правата се *раздор* и сите работи се случуваат од *раздор* и *потреба*." (p. 193)
138. Joseph de Maistre, *Considerations on France*, trans. by Richard A. Lebrun (1797; Cambridge: Cambridge University Press, 2000), p. 23.
139. Steven Pinker, *The Better Angels of Our Nature: A History of Violence and Humanity* (London: Penguin Books, 2011). Книгата на Пинкер е одличен пример за сериозна општествена наука, каде што бара и приложува 165 докази, предлагајќи и тестирајќи објаснувачки хипотези, и признава несигурности кога фалат докази.
140. Пинкер се занимава со очигледниот приговор дека дваесетиот век донесе ужасни, запрепастувачки, болни нивоа на државно организирано насилство; дури кога би се земале тие во предвид, веројатноста човек да искуси насилство опадна за време на дваесетиот век. Види *The Better Angels of Our Nature: A History of Violence and Humanity*, pp. 233–78.
141. *Ibid.*, p. 769.
142. Изразите во овој есеј се користат наизменично. Либертаријанизмот е познат во многу земји како „либерализам“ или „класичен либерализам“ за да се избегне забуната со тоа како изразот либерализам се користи во САД. Економистот

- Јозеф Шумпетер истакна дека во САД, „како врховен, ако ненамерен, комплимент, непријателите на системот на приватно претпријатие.“ Joseph Schumpeter, *History of Economic Analysis* (New York: Oxford University Press, 1974), p. 394. Види исто George H. Smith, *The System of Liberty: Themes in the History of Classical Liberalism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), esp. chap 1, “Liberalism, Old and New.”
- Историјата на зборот либерализам е опишана во Guillaume de Bertier de Sauvigny, “Le lib00E9ralism. Aux origines d’un mot,” *Commentaire*, no. 7 (Autumn), pp. 420–24, p. 420, достапно онлајн на <http://www.commentaire.fr/pdf/articles/1979-3-007/1979-3-007.pdf>.
143. John Locke, *Two Treatises of Government*, Peter Laslett, ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), II, Chap. VI, § 57, p. 507
 144. За корисен преглед, види *The English Levellers*, Andrew Sharp, ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).
 145. „Природно, секој поединец поседува приватна сопственост која не може да биде нападната или узурпирана од никого.. Ниту еден човек нема власт над моите права и слободи, ниту пак јас над нечии. Можеби сум поединец, уживам во себеси и својата сопственост и се посегнувам повеќе од себе(?), или да претпоставам понатаму; ако го сторам тоа, јас сум престапник или ги нарушувам правата на другите – на што немам право. Бидејќи сите луѓе се родени еднакви и со вродена љубов кон сопственоста, правата и слободата; и како што од Бога преку раката на природата сме донесени на овој свет, секој со природно вродена слобода и сопственост – како да е врежано во сечие срце за никогаш да не биде избришано - секој подеднакво има право на живот и уживање на неговите природни неотуѓиви права; секој кого Бог го ослободил.“ Richard Overton, “An Arrow against All Tyrants and Tyranny,” во *The English Levellers*, Andrew Sharp, ed., p. 55.
 146. Montesquieu, *The Spirit of the Laws*, Anne M. Cohler, Basia Carolyn Miller, and Harold Samuel Stone, trans. (1748; Cambridge: Cambridge University Press, 1989), Book 20, Chapter 1, p. 338. On property and liberty, види Book 25, Chapter 15, pp. 510–11, покрај други места.
 147. Види за дискусија за „каталаксијата“ како „пазарен ред,” F.A. Hayek, *Law, Legislation, and Liberty*, Vol. 2, *The Mirage of Social Justice* (Chicago: University of Chicago Press, 1978) p. 108, цитирајќи ги Liddell and Scott, *A Greek-English Dictionary*.
 148. Fr00E9d00E9ric Bastiat, “To the Youth of France,” во Fr00E9d00E9ric Bastiat, *Economic Harmonies*, W. Hayden Boyers, trans. (Irvington-onHudson: Foundation for Economic Education, 1964), p. xxiv.
 149. Fr00E9d00E9ric Bastiat, *ibid.*, p. xxv.
 150. Ernst Jünger, *The Storm of Steel*, from the *Diary of a German StormTroop Officer on the Western Front* (New York: Howard Fertig, 1996), pp. 316–17.
 151. Joseph de Maistre, *Considerations on France*, op. cit, p. 29.
 152. *Ibid.*, p. 31.
 153. Види Isaiah Berlin, “The Counter-Enlightenment,” во Isaiah Berlin, *The Proper Study of Mankind: An Anthology of Essays* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1998), pp. 243–68.
 154. Steven Pinker, *The Better Angels of Our Nature*, p. 226.

155. Friedrich Engels, "Outlines of a Critique of Political Economy," во Lawrence S. Stepelevich, ed., *The Young Hegelians: An Anthology* (Amherst, N.Y.: Humanity Books, 1999), pp. 278–302, p. 283.
156. John Ruskin, "War," Lecture delivered at the Royal Military Academy, Woolwich, in *The Crown of Wild Olive, Munera Pulveris, Sesame and Lilies*, by John Ruskin (New York: Thomas Y. Crowell & Co., n.d.), pp. 66–67. Раскин додава „Општата идеја дека мирот и граѓанскиот живот цветаа заедно, открив дека е целосно неодржлива. Мирот и пороците на граѓанскиот живот само цутат заедно. Ние зборуваме за мир и учење, за мир и изобилие, за мир и цивилизација; но открив и дека тие не се зборовите кои музата на историјата ги искомбинирала: на нејзините усни, зборовите беа – мир и сензуалност, мир и себичност, мир и корупција, мир и смрт. Пронајдов, накратко, дека сите големите нации ги научија нивните вистини на збор и сила на мисла, во војна; дека тие се нахранија во војна и потрошија во мир; научени од војна и измамени од мир; тренирани од војна и предадени од мир; - со еден збор, дека тие беа родени во војна и израснати во мир.“ (p. 70)
157. Во неговите писма во врска со англиската нација, Волтер го опишува своето искуство со полибералната и трговска Англија (во однос на Франција) и забележува дека иако Епископските и Презвитеријанските секти се двете преовладувачки во Велика Британија, сепак сите останати се многу добредојдени за доаѓање и населување, и живеат заедно, иако повеќето од нивните проповедници се мразат едни со други безмалку исто срдечно како Јенсенист проколкува Језуит.
Фрлете поглед кон *Royal-Exchange* во Лондон, место преподобно од многу судови на правда, каде што претставници на сите нации се собираат во корист на човештвото. Таму Евреинот, Мохаметанот и Христијанинот вршат меѓусебни трансакции како да исповедаат иста религија и му го даваат името неверник само на никој друг освен на банкротираниот. Таму Презвитаријанецот му се доверува на Анабаптистот и Христијанинот се потпира на зборот на Квакерот. При разделувањето од овој пацифистички и слободен собир, некои се повлекуваат во синагога, а некои посегнуваат по чашка. Овој човек оди и се крштева во голема када, во името на Отецот, Синот и Светиот Дух: Оној човек му го сече препициумот на својот син, додека одредени еврејски зборови (сосема неразбирливи за него) се промрморуваат над неговото дете. Другите се повлекуваат кон нивните цркви и таму чекаат инсипрација од небото со своите капи на главите, и сите се задоволни. Voltaire, *Letters Concerning the English Nation* (1733; Oxford: Oxford University Press, 1994), Letter VI, "On the Presbyterians," p. 30.
158. Karl Marx and Friedrich Engels, *The Communist Manifesto* (1848; London: Verso, 2012), p. 37.
159. Robert Musil, *The Man Without Qualities*, Vol. I, trans. by Sophie Wilkins (New York: Vintage Books, 1995), p. 22. 168
160. Karl Marx and Frederick Engels, *ibid.*, pp. 34–35.
161. Како што Маркс кажал, „за 'поединец мислиш како за буржуж - сопственик на имот од средната класа. Овој човек мора, навистина, да се исчисти од патот и да се оневозможи“ (*Communist Manifesto*, p. 55) За критика на Марксистичката теорија на класен конфликт, види "Classical Liberalism, Marxism, and the Conflict of Classes: The Classical Liberal Theory of Class Conflict," во Tom G. Palmer, *Realizing Freedom: Libertarian Theory, History, and Practice* (second

- edition: Washington, D.C.: Cato Institute, 2014). За реализацијата на визијата на класен конфликт преку елиминацијата на класните непријатели, комбинирана со уништувачките напори за елиминирање на сопственичките права, пазарната размена и ценовниот систем, одговорни се многу илјадници милиони жртви во дваесетиот век. Теоријата, секако, беше дека нова и универзалната класа, прелетеријатот, ќе дојде на власт и класниот конфликт ќе исчезне, но реалноста беше нов класен систем креиран, и внатрешните и надворешните конфликти беа овековечени од потребата за идентификација и борба со се повеќе непријатели, од кои сите беа означени буржуи или агенти на буржоазијата.
162. Како што италијанскиот фашистички теоретичар Џовани Џентиле кажал, „фашизмот произлезе како доктрина на единството на нацијата преку војна: „влегувањето во војна (Првата светска војна) беше неопходно за конечно да се обедини нацијата преку крвопролевање.... Кон војната се гледаше на начин за зацементирање на нацијата како што само низ војна би можело, креирајќи единствена мисла за сите граѓани, едно чувство, една страст и една заедничка надеж, анксиозност живеена од сите, ден за ден – со надеж дека животот на индивидуата може да се гледа и чувствува поврзан, нејасно или сликовито, со животот кој е заеднички за сите – но кој ги надминува сите поединечни интереси. Војната беше барана со цел да се доведе нацијата заедно – со цел да се направи вистинска нација, реална, жива, способна за дејствување и подготвена да се направи себе вредна и значајна за светот – да влезе во историјата со своја посебност, со своја форма, со свој карактер, со своја оригиналност, никогаш повторно да не живее на позајмената култура од другите и во сенка на тие големи луѓе кои ја прават историјата. Да се креира, според тоа, вистинска нација, на единствениот начин на кој се креира духовна реалност е: со труд и жртва.” Giovanni Gentile, *Origins and Doctrine of Fascism*, trans. by A. James Gregor (New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2007), p. 2.
 163. Adolf Hitler *Mein Kampf* (“My Struggle”) Ralph Mannheim, trans. (Boston: Houghton Mifflin, 1943), p. 289. 169
 164. David Held, *Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas* (Berkeley: University of California Press, 1980), p. 160 [citing Nietzsche].
 165. Herbert Marcuse, “Repressive Tolerance,” во Robert P. Wolff, Barrington Moore, Jr., and Herbert Marcuse, *A Critique of Pure Tolerance* (Boston: Beacon Press, 1965).
 166. Има зголемување на академски субспецијалности со цел да се промовираат различни борби против културни хегемонии, комодификација, објектификација, итн. Можеби постои вредност во изучување на такви теории, бидејќи голем дел од човековата историја е карактеризирана со конфликти и доминација. Прашањето е дали конфликтите се намалени, подобрани или решени или тие се вродени во човековата природа или можеби дури се конститутивни на човековите битија како такви. Пример од една школа која го одбива либерализмот, еднавките права, слободата на говор и толеранцијата на движење се нарекува „родов феминизам” (пред се од нивните критичари), чиј водечки теоретичар е Кетрин МекКинон, која промовира криминализација на порнографија и гонење и затворање за оние кои ја произведуваат, продаваат и купуваат. Според МекКинон, „Сексуалноста... е форма на моќ. Полот, како што е општествено конструиран, ја опфаќа, а не обратно. Жените и мажите се поделени на полови, направени во полови какви што ги знаеме, од општествените потреби за хетеросексуалноста, што институционализира машка

- сексуална доминација и женска сексуална потчинетост.” Catherine A. MacKinnon, “Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory,” *Signs*, Vol. 7, No. 3, *Feminist Theory* (Spring 1982), pp. 515–44, p. 533. In *Toward a Feminist Theory of the State* (Cambridge, Ma.: Harvard University Press, 1989), таа одбива „полова неутралност” и „индивидуални права” на основа дека „Абстрактната еднаквост нужно [додаден акцент] ги зајакнува нееднаквостите на *статускво*-то до степен до кој тоа рамномерно се одразува на нееднакви општествени договори” (p. 227) и „Земањето на половите ‘како поединци,’ што значи еден по еден, како тие да не им припаѓаат на половите, перфектно ги заматува овие колективни реалности и суштински го корелира статусот на половите групи позади маската на препознавањето на индивидуални права.” (p. 228) Види исто изедначувањето на сите машко-женски односи до статус на силување во нејзиниот есеј “Crimes of War, Crimes of Peace,” во Stephen Shute and Susan Hurley, eds., *On Human Rights: The Oxford Amnesty Lectures 1993* (New York: Basic Books, 1993), “Фактот дека српската агресија е надвор од дускусија, исто како и фактот дека машката агресија над жените, е тука и секаде. (p. 87)
167. Како што *контра-адмиралот* К.Б. Лус напиша во 1891, “Војната е една од 170-те агенти од кои човековиот напредок е остварен. Злобна како што е и колку нејзиното користење да се осудува, мораме да ја препознаеме како операција на економски закони на природата за владеењето на човековата фамилија. Го стимулира националниот раст, ги решава претходно нерешливите домашни и политички проблеми и ја чисти нацијата од својот хумор.” Rear-Admiral S.B. Luce, United States Navy, “The Benefits of War,” *The North American Review*, Vol. 153, No. 421, Dec. 1891.
 168. William Kristol and Robert Kagan, “Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy,” *Foreign Affairs*, July/August 1996, достапно на <http://www.foreignaffairs.com/articles/52239/william-kristol-and-robertkagan/toward-a-neo-reaganite-foreign-policy>.
 169. Семјеул Хантингтон предвидуваше „судир на цивилизации” во *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster, 1997), p. 207: Цивилизациите се врвните човекови племиња и судирот на цивилизациите е племенски конфликт од глобални размери. Во новиот свет, држави и групи од две различни цивилизации можат да формираат ограничени, *ad hoc*, тактички врски и коалиции за да се напреднат нивните интереси против ентитети од трети цивилизации или за други заеднички цели. Односи помеѓу групи од различни цивилизации сепак нема никогаш да бидат блиски, вообичаено во ред и често непријателски.” (p 207)
 170. Види, на пример, G.A. Cohen, “Freedom, Justice and Capitalism,” *New Left Review*, 1/126 (March–April 1981), pp. 3–16.
 171. Sir Robert Filmer, “Observations upon Aristotle’s *Politiques*,” во Filmer, *Patriarcha and Other Writings*, ed. by Johann P. Sommerville (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), p. 275. Џон Лок, рана фигура во артикулацијата на модерните либертаријански идеи, одговори дека, „Слобода не е, како што ни е кажано [од Филмер], слобода за секој човек да прави што сака: (Кој би можел да биде слободен кога каприкот на било кој човек би можел да го надвлее?) Но слобода да се отстрани и нареди, како што се сака, својата Личност, своите Постапки, Сопствености и целиот свој Имот, во рамките на Дозволите на тие закони под кои тој се потчинува; и таму да не биде субјект под волјата на друг,

- туку слободно да ја следи својата.” John Locke, *Two Treatises of Government*, ed. Peter Laslett [Cambridge: Cambridge University Press, 1988], II, chap VI, §57, p. 306.
172. Веродостојноста на тврдењето е очигледно кога човек ќе ја разгледа перспективата на жртвата на силување не само во физичка смисла, туку во смисла во која жртвата посакува во однос на телото кое го има жртвата и дали жртвата ќе прави избори во однос на тоа тело или ќе биде предмет на желби на било кој или сите кои посакуваат. Понатаму, пад на силување не е, од перспективата на слободата, целосно еднакво со раст на силување, поради тоа што едно воздржување (сопирање силување) го избалансира другото (постојано силување).
 173. Jan-Werner Müller, *A Dangerous Mind: Carl Schmitt in Post-War European Thought* (New Haven: Yale University Press, 2003), p. 1. Франц Опенхајмер и Јозеф Шумпетер, двајца истакнати класични либерали кои пишуваа на германски, беа избрани за исцрпувачки напад во *The Concept of the Political* (pp. 76–79).
 174. Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, Georg Schwab, trans. and ed. (1932; Chicago: University of Chicago Press, 2007), p. 26.
 175. Види Aleksandr Dugin, *The Fourth Political Theory* (London: Arktos, 2012), каде се вклучени големи елементи на национал-социјалистичката теорија, со исклучок на анти-семитизмот (хомосексуалци и американци ја обезбедуваат замената), вклучувајќи тешко потпирање на теориите на Шмит од “Great Spaces.”
 176. Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, p. 28. 177 Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, p. 35. „Државата како одлучувачки политички ентитет поседува огромна моќ: можноста за водење војна и оттаму јавно отстранување на живогите на луѓето. Законот на војната содржи таква диспозиција. Тој имплицира двојни можности: правото да побара од своите членови спремност да се умре и без двоумење да се убијат непријателите.“ (p. 46)
 177. Slavoj Žižek, “Carl Schmitt in the Age of Post-Politics,” во *The Challenges of Carl Schmitt*, Chantal Mouff ed. (London: Verso, 1999), pp. 18–37, p. 29.
 - 178.
 179. John Rawls, *Political Liberalism* (New York: Columbia University Press, 1993), p. 267.
 180. Saul Anton, “Enemies: A Love Story,” *Lingua Franca*, May/June, 2000.
 181. Види го третманот во Jan-Werner Müller, *A Dangerous Mind: Carl Schmitt in Post-War European Thought*, pp. 229–32.
 182. Michael Hardt and Antonio Negri, *Empire* (Cambridge, Ma.: Harvard University Press, 2001), p. 45–46. Префигурацијата од нападот бомбашите самоубијци на Осама бин Ладен на кулите близначки и Пентагон можеби е една причина зошто книгата потона под брановите кратко по нападите. Види Lorraine Adams, “A Global Theory Spins on an Altered Axis: ‘Empire’ Author Michael Hardt in Wake of Attacks,” *Washington Post*, September 29, 2001. Во нивната книга, Хард и Негри шпекулираат дека “Можеби колку повеќе капиталот ги шири своите глобани мрежи на производство и контрола, толку помоќна било која единствена цел на револт може да биде. Едноставно фокусирајќи се на своите моќи, концентрирајќи ја енергијата во стегнати и компактни намотки, овие змијски борби удираат директно во највисоките артикулации на империјалниот поредок. (p. 58) Хард и Негри се жалат дека растот на меѓународната трговија и транснационалните не-државни институции, кои тие ги гледаат како

причинители на „падот на автономната политичка сфера.“ Автономната политичка сфера ги идентификува како нации-држави, кои за нив не значат одбивање на шмитовата теза, но потврдата, за конфронтацијата на пријател и непријател за нив постои, но само е поместена на “супернационално ниво.” (pp. 307–9) Понатаму, во типичен и извиткан јазик, повикуват на апсолутно и целосно потиснување на слободата на говор: „Вистинската револуционерна практика се однесува до нивото на производство. Вистината нема да не ослободи, но превземајќи ја контролата на производството на вистината ќе не направи. Мобилноста и хибридноста не се ослободувачки, но превземањето на контролата на мобилноста и статичноста, чистината и мешањето ќе не направи. Вистинските комисии на Империјата на вистината ќе бидат составни склопови на многу, социјални фабрики на производството на вистината.” (p. 156) Непредвидливиот и импулсивен марксистички писател Славој Жижек го прифатил шмитовиот пристап расправајќи дека либералната демократија мора да го прифати „шмитовиот“ пристап, дека “нашите плуралистички и толерантни либерални демокрации остануваат длабоко шмитовски: тие продолжуваат да се потпираат на политичка *Einbildungskraft* [трансцендентална моќта на имагинацијата] за да си обезбедат соодветни фигури да ги направат видливи невидливите Непријатели. Далеку од суспендирањето на бинарната логика Пријател/Непријател, фактот дека Непријател е дефиниран како фундаменталистички противник на плуралистичка толеранција само додава флексибилен твист на тоа. “ Slavoj Žižek, “Are we in a war? Do we have an enemy?,” *London Review of Books*, Vol. 24, No. 10, May 23, 2002.

183. Michael Hardt and Antonio Negri, *Empire*, pp. 65–66.
184. George Orwell, “Politics and the English Language,” во George Orwell, *A Collection of Essays* (New York: Harcourt, 1981), (p. 167)
185. Carl Schmitt, “The Großraum Order of International Law with a Ban on Intervention for Spatially Foreign Powers: A Contribution to the Concept of Reich in International Law (1939–41),” во Carl Schmitt, *Writings on War*, Timothy Nunan, trans. (London: Polity Press, 2011), pp. 75–124, p. 109, 173
186. Односот помеѓу Шмит и Штраус беше дискутиран во многу книги, од кои многу се движат околу прашањето на штраусовото восхитување за фашизмот. Види Strauss, “Notes on Carl Schmitt, The Concept of the Political,” postscript to Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, pp. 97–122; Heinrich Meier, Carl Schmitt and Leo Strauss: *The Hidden Dialogue* (Chicago: University of Chicago Press, 2006); and C. Bradley Thompson, with Yaron Brook, *Neoconservatism: An Obituary for an Idea* (Boulder: Paradigm Publishers, 2010), esp. chapter 9, “Flirting with Fascism.” Исто така тука е и прашањето на писмото на Штраус од 19 мај 1933 до Karl Löwith, напишано во Париз по победата на национал социјалистите во Германија. Штраус пишува дека е ужасно тоа што „целиот германско-еврејски интелектуален пролетеријат е тука” (во Париз) и дека би преферирал да се врати во Германија, но, наведува, евреите повеќе не се добредојдени во Германија, но додава, иако, ништо против вистинските принципи не следи од фактот што Германија, свртувајќи се кон крајната десница, нема да ги толерира (Löwith исто така е евреин): “daraus, dass das rechts-gewordene Deutschland uns nicht toleriert, folgt schlechterdings nichts gegen die rechten Prinzipien.” „Напротив,” тој пишува, “само со принципите на десницата – фашистички, авторитарни, империјалистички принципи – може да се бори против целосната мизерна маса со пристојност (‘mit Anstand’) и без апсурд и патетични жалби до

- ‘неотуѓивите права на луѓето.“ Тој додава, и ова е вистинско вртење на ножот во трупот на либерализмот, дека „Не постои причина за покајнички да се ползи на колена за да се стигне до крстот [богата фраза на германски која не е лесно да се преведе, посебно затоа што се однесува на „крстот“ и Штраус е евреин, за што и најверојано е искористена“, се додека искрата на вистински римски идеи сеуште свети некаде во светот; и во секој случај, подобро гето отколку било која форма на крст.“ Letter of May 19, 1933 from Leo Strauss to Karl Löwith, во Leo Strauss, *Gesammelte Schriften*, Band 3, *Hobbes’s politische Wissenschaft und zugehörige Schriften*—Briefe, second revised edition, ed. by Heinrich and Wiebke Meier (Stuttgart: Verlag J.B. Metzler), pp. 624–26. Оние кои го бранат Штраус, кога го признаа писмото, имаат проблем да објаснат што сакаше да каже, но се чини многу поверојатно, поради неговите експлицитни позитивни повикувања на „фашистички, авторитарни, империјалистички принципи“ дека тој се обраќа на фашистичката држава која Мусолини ја формира во Рим. Мусолини се обидуваше да основа „Нова Римска Империја“ и во тоа време му беше ривал, а не сојузник на Хитлер и на национал социјалистите, и не го (повторно, во тоа време) инкорпорираше анти-семитизмот во својата идеологија.
187. Robert Kagan and William Kristol, “What to Do About Iraq,” *The Weekly Standard*, January 21, 2002, достапно на <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/000/768pylwj.asp>
 188. David Brooks, “A Return to National Greatness: A Manifesto for a Lost Creed,” *The Weekly Standard*, March 3, 1997.
 189. William Kristol and Robert Kagan, “Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy.”
 190. Leo Strauss, “Notes on The Concept of the Political,” reprinted in Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, pp. 97–122, p. 122. Влијанието на Штраус на Шмит беше опишано во Heinrich Meier, *Carl Schmitt and Leo Strauss: The Hidden Dialogue*. Оние кои ја замачкаа службата на Шмит кон Третиот рајх како кариеризам или опортунизам треба да прочитаат повеќе за шмитовите потиснати пишувања, како “Der Führer Schützt das Recht” (“The Leader Guards/Protects the Law”), објавени во *Deutsche Juristen-Zeitung* (August 1, 1934; достапни на http://www.flechtsig.biz/DJZ34_CS.pdf), кои се публикувани по Хитлеровата егзекуција на стотици илјади противници, и за очи отворање (и stomak раздогодување) глави за Шмит во Yvonne Sherratt, *Hitler’s Philosophers* (New Haven: Yale University Press, 2013) and Emmanuel Faye, *Heidegger: The Introduction of Nazism into Philosophy*, (New Haven: Yale University Press, 2009), како и Raphael Gross’s revelations and analysis in *Carl Schmitt and the Jews: The “Jewish Question,” the Holocaust, and German Legal Theory* (Madison: University of Wisconsin Press, 2007).
 191. Види дискусија во Emmanuel Faye, *Heidegger: The Introduction of Nazism into Philosophy*, op. cit., pp. 158–62.
 192. Ludwig von Mises, *Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War* (1944; Indianapolis: Liberty Fund, 2011), p. 106, достапно на http://files.libertyfund.org/files/2399/Mises_OmnipotentGovt1579_LFeBk.pdf.
 193. Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, p. 54.
 194. *Ibid.*, p. 55.
 195. *Ibid.*, p. 71.
 196. *Ibid.*, p. 29.
 197. Ernst Jünger, *The Storm of Steel*, from the Diary of a German StormTroop Officer on the Western Front, p. 319.

198. Фразата е популаризирана од страна на марксистичкиот писател Јохан Пленге во неговата книга од 1916, 1789 und 1914: *Die symbolischen Jahre in der Geschichte des politischen Geistes*, во која прокламира дека “од потребата од војна социјалистичките идеи се донесени во германскиот економски живот, нивната организација израснала заедно во нов дух, со што тврдењето на нашата нација за човештвото и даде живот на идеата од 1914, идејата за германска организација, за национална единица на државен социјализам. Quoted in F.A. Hayek, *The Road to Serfdom* (1944; London: Routledge & Kegan Paul, 1979), p. 127.
199. Briefwechsel, Briefe 1930–1983 Ernst Jünger / Carl Schmitt, Helmut Kiesel, ed. (Stuttgart: Klett-Kotta, 2012)
200. Јунгеровиот 100-ти роденден беше прославен со писмото од францускиот социјалистички претседател Франсоа Митеран, кој самиот се променил служењето за време на војната од Виши-фашистичкиот режим кон социјалистите кога станало јасно која страна ќе ја добие војната. Писмото може да се најде на <http://www.ernst-juenger.org/2012/05/francois-mitterand-to-ernst-juenger-on.html>.
201. Ernst Jünger, *ibid.*, p. 317.
202. Раскажано како „Ние те осудуваме на смрт поради тоа што не можеме да го уапсеме брат ти. Ти мораш да страдаш за брат ти. Во Hilton Tims, Erich Maria Remarque: *The Last Romantic* (New York: Carroll & Graf, 2003), p. 143.
203. “Die echte Revolution hat noch gar nicht stattgefunden, sie marschiert unaufhaltsam heran. Sie ist keine Reaktion, sondern eine wirkliche Revolution mit all ihren Kennzeichen und Äußerungen, ihre Idee ist die völkische, zu bisher nicht gekannter Schärfe geschliffen, ihr Banner das Hakenkreuz, ihre Ausdrucksform die Konzentration des Willens in einem einzigen Punkt—die Diktatur! Sie wird ersetzen das Wort durch die Tat, die Tinte durch das Blut, die Phrase durch das Opfer, die Feder durch das Schwert.” Ernst Jünger, “Revolution und Idee,” *Völkischer Beobachter* (advertised as the “Fighting Paper of the National Socialist Movement of Greater Germany”), September 23/24, 1923, во Helmut Kiesel, Ernst Jünger: *Die Biographie* (München: Siedler Verlag, 2007), p. 268.
204. Ernst Jünger, “Total Mobilization,” trans. Joel Golb & Richard Wolin in Richard Wolin (ed.), *The Heidegger Controversy: A Critical Reader* (Cambridge, MA: MIT Press, 1998), pp. 119–39, p. 127, p. 134. Бенито Мусолини претходно се има изјаснето за идејата на режиментација како алтернатива на либерализмот: „Вистината, манифестирана кон сите очи кои не се ослепени од догматизмот, е дека луѓето се можеби уморни од слобода. Тие имаа оргија со неа. Слободата денес не е чиста и сериозна девица за која се бореа и умираа генерациите во првата половина на претходниот век. За младите денес, смели, желни и сурови, кои ја предвидуваат новата ера, не постојат зборови кои остваруваат толку потентна фасцинација и тие зборови се: Ред, Хиерархија, Дисциплина... Да се знае, еднаш засекогаш, фашизмот не знае за идоли, не обожва фетиши. Беќе зачекорил, и ако е потребно, ќе се заврти назад и ќе зачекори повторно, врз повеќе или помалку гнилото тело на божицата Слобода.“ *The Life of Benito Mussolini*, by Margherita G. Sarfatti, Introduction by Signor Mussolini, Frederic Whyte, trans. (New York: Frederick A. Stokes Company, 1925), pp. 328–29 (quoting an article of May 1923 by Mussolini in the publication *Gerarchia*).
205. In Julien Hervier, *The Details of Time: Conversation with Jünger* (New York: Marsilio Publishers, 1995), p. 69.

- 206. Vasily Grossman, *Life and Fate: A Novel*, trans by Robert Chandler (New York: Harper & Row, 1987), p. 230.
- 207. Ernst Jünger, *On Pain*, David C. Durst, trans. (1934; New York: Telos Press Publishing, 2008), p. 17.
- 208. William Kristol and Robert Kagan, *op. cit.*
- 209. Charles T. Sprading, *Liberty and the Great Libertarians* (1913; New York: Fox & Wilkes, 1995), p. 29.
- 210. *Ibid.*, p. 28.
- 211. E.L. Godkin, "The Eclipse of Liberalism," *The Nation*, August 9, 1900. Забелешка: Индекс за изданието е достапно на: <http://studentsforliberty.org/peace-love-liberty-index>.